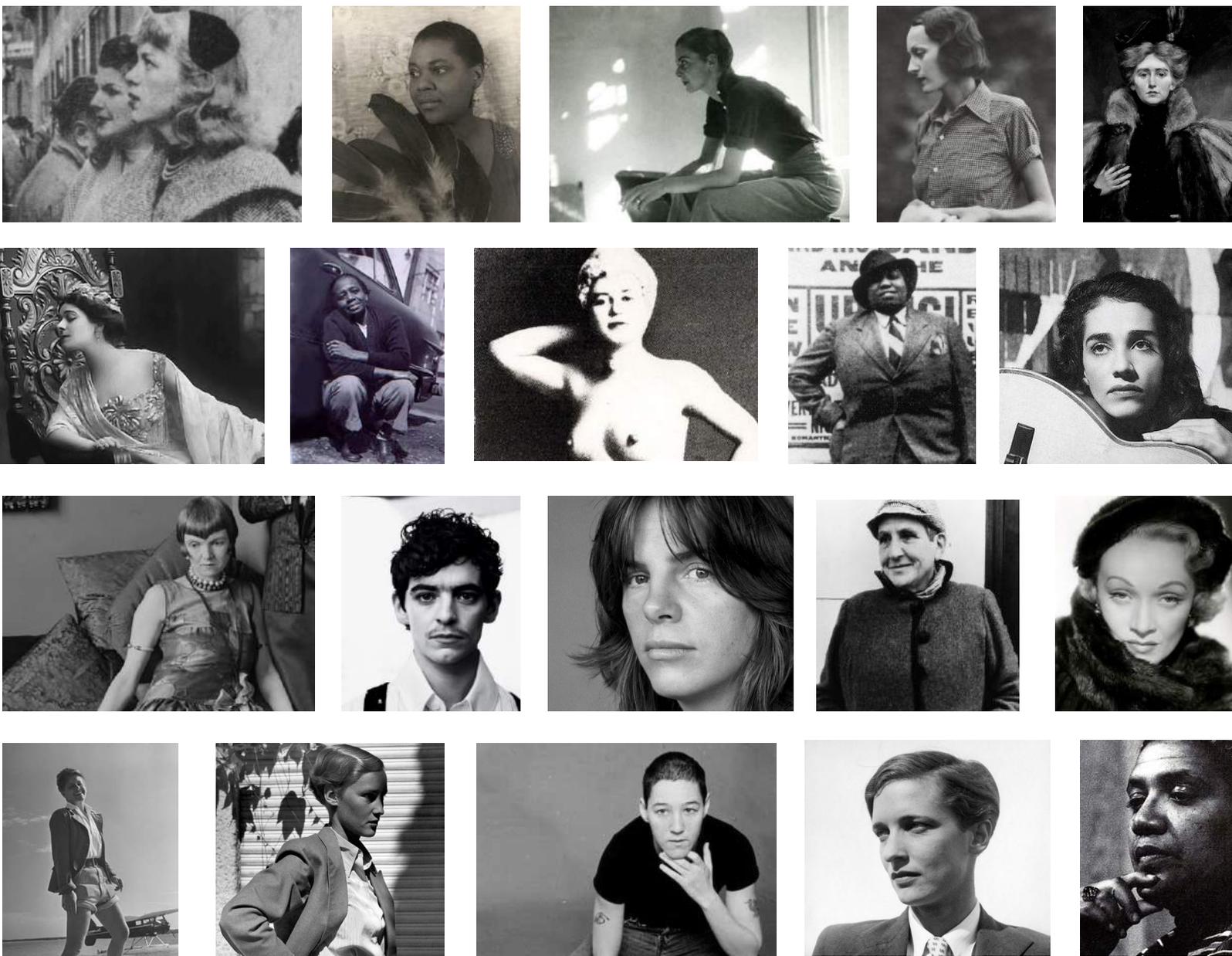

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Σχολή Περιβάλλοντος, Γεωγραφίας, και Εφαρμοσμένων Οικονομικών
Τμήμα Γεωγραφίας
ΜΠΣ: Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου
Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός και Ανάπτυξη του Χώρου

Αστικός χώρος και σεξουαλικότητα:
Η εναλλακτική γεωγραφία της λεσβιακής διασκέδασης στο
Παρίσι

Κατερίνα Σταματοπούλου | Α.Μ. 214210

Αθήνα, Μάρτιος 2017

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΜΠΣ: ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Κωστής Χατζημιχάλης (επιβλέπωντας)

Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Ντίνα Βαΐου (μέλος Τριμελούς Επιτροπής)

Καθηγήτρια, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Εθνικό Μετσόβειο

Πολυτεχνείο

Γιώργος Μαυρομμάτης (εξεταστής Τμήματος)

Λέκτορας, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Φωτογραφίες εξωφύλλου (με σειρά εμφάνισης από τα αριστερά προς τα δεξιά):

Roberta Cowell (1918 – 2011). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/rs98K7>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Bessie Smith (1894 – 1937). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/PvjXlY>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Lisa von Cramm. Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/Kll4kN>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Jutta Zambona-Remaque. Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/Kll4kN>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Natalie Clifford Barney (1876 – 1972). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/buUWb9>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Alla Nazimova (1879 – 1945). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/YTB6WA>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Ruth Ellis (1899 – 2000). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/buUWb9>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Cha-U-Kao. Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/buUWb9>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Gladys Bentley (1907 – 1960). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/Y3wmNv>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Chavela Vargas (1919 – 2012). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/fmsZNg>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Lady Una Troubridge (1887–1963). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/buUWb9>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

JD Samson (1978 -). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/TO8XFo>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Eileen Myles (1949 -). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/bA2SMr>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Gertude Stein (1874 – 1946). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/DzYMzA>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Marlene Dietrich (1901 – 1992). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/73iWLM>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Marion Barbara “Joe” Carstairs (1900 – 1993). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/buUWb9>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Ruth von Morgen. Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/Kll4kN>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Jack Halberstam (1961 -). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/7Uiu1E>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Annemarie Schwarzenbach (1908 – 1942). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/Kll4kN>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Audre Lorde (1934 – 1992). Διαθέσιμη στο <https://goo.gl/TKWGV5>, τελευταία πρόσβαση 31.01.2017.

Δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι η κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2) Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

(Ημερομηνία – Υπογραφή)

Μάρτιος 2017

Κατερίνα Σταματοπούλου

Our categories are important. We cannot organize a social life, a political movement, or our individual identities and desires without them. The fact that categories invariably leak and can never contain all the relevant "existing things" does not render them useless, only limited. Categories like "woman," "butch," "lesbian," or "transsexual" are all imperfect, historical, temporary, and arbitrary. We use them, and they use us. We use them to construct meaningful lives, and they mold us into historically specific forms of personhood.

Instead of fighting for immaculate classifications and impenetrable boundaries, let us strive to maintain a community that understands diversity as a gift, sees anomalies as precious, and treats all basic principles with a hefty dose of skepticism. (έμφαση δική μου)

Rubin Gayle (1992)

*να γκρεμίσουμε τα σύνορα του σώματος, του φύλου, της επιθυμίας
να καταστρέψουμε την επιβεβλημένη γεωγραφία
του νου και της πραγματικότητας*

(από αφίσσα εκδήλωσης του μωβ καφενείου, Μάιος 2016)

Ευχαριστίες

Στο ταξίδι αυτό είχα συγκεκριμένους/ες συνοδοιπόρους, των οποίων το ανοιχτό πνεύμα αξίζει ιδιαίτερης μνείας και απεριόριστου σεβασμού. Αρχικά, ευχαριστώ τον επιβλέποντά μου κ. Κωστή Χατζημιχάλη ο οποίος μου έδωσε την ευκαιρία να αναπτύξω τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα, να αναμετρηθώ με τις δυνάμεις μου και να συνεισφέρω με ένα μικρό ληθαράκι στη μελέτη του χώρου και της σεξουαλικότητας στον κλάδο της κοινωνικής γεωγραφίας στην Ελλάδα.

Δευτερευόντως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αγαπημένο μου φίλο και συγκάτοικο στο Παρίσι, Σωτήρη, του οποίου η συμβολή, ως ακροατής και παρατηρητής, υπήρξε ανεκτίμητη. Ακόμη, ευχαριστώ τις καλύτερές μου φίλες, Κατερίνα και Μυρτώ, οι οποίες για ακόμη μία φορά στάθηκαν, με την απεριόριστη ψυχική και συναισθηματική τους υποστήριξη, φωτεινοί φάροι σε στιγμές διεξόδων.

Τρίτον, ευχαριστώ ιδιαίτερας τις εκπροσώπους των δύο ομάδων, *Ropin Gays* και *Barbi(e)turix*, για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν, όπως επίσης και τις τρεις πληροφοριοδότες μου για τις απόψεις που μοιράστηκαν απλόχερα μαζί μου.

Τέταρτον, ευχαριστώ τη Doria Sekfali για τη βοήθεια που μου παρείχε ως προς την επεξεργασία των χαρτών που βρίσκονται στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας και την Andrea Avilés για την τεχνική υποστήριξη στην τελική μορφή του εξωφύλλου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το Κοινωνιολογικό Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης, το οποίο με τίμησε δεόντως εγκρίνοντας την παραχώρηση Υποτροφίας διάρκειας 9 μηνών για τις σπουδές μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του Τμήματος Γεωγραφίας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	5
Περίληψη στα Ελληνικά.....	8
Περίληψη στα Αγγλικά [Abstract]	9
Κατάλογος χαρτών	10
Κατάλογος σχημάτων	11
Κατάλογος φωτογραφιών και εικόνων	12
Πρόλογος.....	13
Εισαγωγή	17
Κεφάλαιο I: Αστικός χώρος και σεξουαλικότητα	27
1.1. Εισαγωγή	27
1.2. Η αστική γεωγραφία της (ομο)σεξουαλικότητας.....	31
1.2.1. Gentrification.....	31
1.2.2. Πολιτικές ταυτότητας και (ομο)σεξουαλική ιδιότητα του πολίτη και της πολίτισσας.....	32
1.2.3. Ομοκανονικότητα, νεοφιλευθερισμός και παγκοσμιοποίηση	34
1.3. Από τη γεωγραφία του φύλου στην κριτική κουήρ θεωρία.....	39
Κεφάλαιο II: Λεσβιακές γεωγραφίες.....	46
2.1. Πως ορίζουμε τις λεσβίες; Κάποιες επισημάνσεις	46
2.2. Λεσβιακές αστικές γεωγραφίες από τον Αγγλοσαξωνικό χώρο	51
2.2.1. Αστική γεωγραφία.....	51
2.2.2. Ορατότητα / Αορατότητα: Το δίπολο της καθημερινής ζωής	52
Κεφάλαιο III: Γαλλικές γεωγραφίες σεξουαλικότητων	56
3.1. Εισαγωγή.....	56
3.2. Παρίσι και ομοσεξουαλικότητα	67

3.2.1. Ανδρική ομοσεξουαλική επιθυμία	67
3.2.3. Γυναικεία ομοσεξουαλική επιθυμία	75
3.3. Το σύγχρονο ιστορικό του λεσβιακού κινήματος και η εδραίωση της ορατότητας έως και τα τέλη της δεκαετίας του '90	83
3.4. Μη λευκές λεσβίες [lesbians of color].....	91
Κεφάλαιο IV: Η εναλλακτική γεωγραφία της λεσβιακής ορατότητας στο Παρίσι	92
4.1. Οι σταθεροί χώροι της λεσβιακής διασκέδασης στο Παρίσι.....	92
4.1.1. Η κληρονομιά του Le Pulp	101
4.2. Διασχίζοντας την πόλη μέσα από τις λεσβιακές και κουήρ βραδιές.....	105
Επίλογος	119
Βιβλιογραφία.....	123
Αγγλική	123
Γαλλική	128
Ελληνική	130
Πηγές από το Διαδίκτυο	131
Βίντεο.....	132
Ιστοσελίδες ΛΟΑΤΚ ενδιαφέροντος.....	132
Ιστοσελίδες ομάδων	132
Ιστοσελίδες φεστιβάλ.....	133
Πηγές για τις φωτογραφίες.....	133
Υλικό για το ευρετήριο όρων	133
Ευρετήριο όρων	134
Παράρτημα.....	136
Τετράδιο επισκέψεων	136
Ερωτηματολόγιο	139

Περίληψη στα Ελληνικά

Η εργασία παρουσιάζει την αστική γεωγραφία της λεσβιακής και, ως ένα βαθμό, κουήρ ορατότητας στο Παρίσι. Μέσα από εκτεταμένη επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, έρευνα πεδίου, δύο συνεντεύξεις με διοραγνώστριες ομάδες ΛΟΑΤΚ βραδιών στο Παρίσι και ανεπίσημες συνομιλίες μου με πληροφοριοδότες, εντοπίζω τις αλλαγές που έλαβαν χώρα στο ΛΟΑΤΚ τοπίο του Παρισιού μετά το 2010, κυρίως μετά το οριστικό κλείσιμο πολλών λεσβιακών επιχειρήσεων. Η εργασία αναδεικνύει τις νέες στρατηγικές που ακολούθησαν οι λεσβίες και κουήρ γυναίκες για να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα, μέσα από την οργάνωση βραδιών που εκτυλίσσονται σε ένα δίκτυο χώρων, σταθερών ή εφήμερων, οι οποίοι διαχέονται σε διάφορα σημεία της δεξιάς πλευράς της πόλης, προάγοντας έτσι μία νέου τύπου λεσβιακή και ευρύτερα κουήρ ορατότητα και γεωγραφία. Μεταξύ άλλων, αναδεικνύεται η σημασία της ιδιαίτερης ιστορικής πορείας της ανδρικής και γυναικείας ομοσεξουαλικότητας στο Παρίσι: η ανάπτυξη της επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης; η ανάδυση νέων πολιτιστικών ομάδων και οι εκτεταμένες διαδικασίες gentrification. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διασταύρωση του αστικού χώρου, της σεξουαλικότητας και του φύλου και πως αυτή συνεσφέρει στην (ανα)παραγωγή και προώθηση περισσότερο ρευστών λεσβιακών και κουήρ ταυτοτήτων και γεωγραφιών πέρα από την ομοκανονική γειτονιά του Marais. Λαμβάνοντας τέλος υπόψη την ετερογένεια και πολλαπλότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών, καταλήγω ότι η πληθώρα των τοποθεσιών στις οποίες λαμβάνουν χώρα οι ΛΟΑΤΚ εκδηλώσεις διακόπτουν το ετεροκανονικό συνεχές του αστικού δημόσιου παρισινού χώρου και αλλάζουν την λεσβιακή γεωγραφία της πόλης από κλειστή και χωρικά εντοπισμένη, σε ανοιχτή, δυναμική και πανταχού παρούσα.

Λέξεις-κλειδιά: Αστικός χώρος, σεξουαλικότητα, φύλο, λεσβιακές γεωγραφίες, λεσβιακή και κουήρ ορατότητα, Παρίσι, ΛΟΑΤΚ και λεσβιακές βραδιές, ετεροκανονικότητα.

Περίληψη στα Αγγλικά [Abstract]

Urban space and sexuality: The alternative geography of lesbian nightlife in Paris.

This thesis aims to present the urban geography of lesbian and, to some extent, queer visibility in Paris. In particular, the focus is on the places lesbian and queer women frequent in order to meet and interact with each other. Through extensive bibliographical work, field research, two interviews with LGBTQ party organizers and informal communication with key informants, I tracked down the changes which have occurred in the LGBTQ Parisian scene since 2010 regarding the closing of lesbian businesses and the emergence of itinerant and ephemeral parties, which pass through the city, especially on the right bank of the Seine. Historical research, communication via Internet and social media, new venues for meeting people, informal networks and new cultural or festive associations are among the examined factors in conjunction with gentrification processes. The purpose is to present how the intersections of the urban place, gender and sexuality contribute to the (re)construction and promotion of more fluid lesbian and queer identities and geographies beyond the homonormative gay district of Marais. Taking into consideration the heterogeneity and multiplicity of lesbians and queer women, I suggest that LGBTQ parties interrupt the heteronormative continuum of public space and make the lesbian visibility more open, powerful and ubiquitous, even though they ought to be more inclusive.

Keywords: Urban space, sexuality, gender, lesbian geographies, lesbian and queer visibility, LGBTQ itinerant parties, Paris, heteronormativity.

Κατάλογος χαρτών

Χάρτης 1: La carte du pédé.....	18
Χάρτης 2 : Η γειτονιά του Marais.....	69
Χάρτης 3: Διανομή γκέι και λεσβιακών εμπορικών χώρων το 2004 στο Παρίσι.....	69
Χάρτης 4: Οι γκέι και λεσβιακοί χώροι διασκέδασης και σεξουαλικής κατανάλωσης, σε εθνική κλίμακα.....	73
Χάρτης 5: Τα διαμερίσματα που φιλοξένησαν ιστορικά την ανδρική ομοσεξουαλική επιθυμία.....	74
Χάρτης 6: Τα διαμερίσματα που φιλοξένησαν ιστορικά την γυναικεία ομοσεξουαλική επιθυμία.....	82
Χάρτης 7: Λεσβιακές εγκατάστασεις στο Παρίσι μεταξύ 1984 – 1985.....	88
Χάρτης 8: Οι λεσβιακοί χώροι στο Παρίσι από το 1970.....	97
Χάρτης 9: Οι διαφορετικές φάσεις του gentrification που έλαβε χώρα στο Παρίσι από το 1960 και έπειτα.....	100
Χάρτης 10: Οι σταθεροί λεσβιακοί χώροι του Παρισιού.....	104
Χάρτης 11: Οι σταθερές [soirées fixes] και «μετακινούμενες» [soirées itinerants] λεσβιακές βραδιές στο Παρίσι έως και το 2010.....	108
Χάρτης 12: Η γεωγραφία των λεσβιακών βραδιών από το 2000.....	109
Χάρτης 13: Οι κούηρ βραδιές στο Παρίσι.....	111
Χάρτης 14: Χωρική διάχυση της λεσβιακής και κούηρ ορατότητας μέσα από τη διοργάνωση βραδιών.....	112

Κατάλογος σχημάτων

Σχήμα 1: Αριθμός καταγεγραμμένων μαρτυριών στην οργάνωση SOS-Homophobie από το 1996 έως το 2015.....	57
Σχήμα 2: Κατανομή περιπτώσεων ανα γεωγραφική τοποθεσία μεταξύ 1996-2015.....	58
Σχήμα 3: Αναπαραστάσεις ετεροσεξουαλικών ατόμων σχετικά με τις δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι και λεσβιών στο δημόσιο χώρο του Παρισιού.....	63
Σχήμα 4: Αναπαραστάσεις ομοσεξουαλικών ατόμων σχετικά με τις δυνατότητες λεσβιών στο δημόσιο χώρο του Παρισιού.....	64
Σχήμα 5: Οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι στο δημόσιο χώρο του Παρισιού σύμφωνα με τους ίδιους.....	65
Σχήμα 6: Οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των λεσβιών στο δημόσιο χώρο σύμφωνα με τις ίδιες.....	66
Σχήμα 7: Χωρική οργάνωση του γκέι Παρισιού.....	71
Σχήμα 8: Τα πολιτισμικά μοντέλα της ομοσεξουαλικότητας κατά τη δεκαετία 1920 - 1930 σε Γερμανία, Αγγλία και Γαλλία.....	78
Σχήμα 9: Τα λεσβιακά μπαρ του Παρισιού από το 1970 έως το 2010.....	96
Σχήμα 10: Τα λεσβιακά clubs του Παρισιού από το 1970 έως το 2010.....	96

Κατάλογος φωτογραφιών και εικόνων

Φωτογραφίες

Φωτογραφίες 1, 2 και 3: Από το project του Julien Nonnon υπό τον τίτλο #le_baiser.....	25
Φωτογραφίες 4 και 5: Η πρώτη συμμετοχή του ναυτικού σώματος στο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας στο Σαν Ντιέγκο των Η.Π.Α. το 2012.....	38
Φωτογραφία 6: Στιγμιότυπο από το περίφημο μπαρ Le Monocle (1920 – 1940).....	79
Φωτογραφία 7: Στιγμιότυπο από το Chez Moune, όπου και αποθανατίζεται η ιδιοκτήτριά του Moune Carton με τις εργαζόμενες.....	80
Φωτογραφία 8: Στιγμιότυπο από το πρώτο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας που έλαβε χώρα στο Παρίσι.....	90
Φωτογραφία 9: Το δυναμικό καμιόνι των λεσβιών στο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας του 2016 στο Παρίσι.....	90
Φωτογραφίες 10 και 11 : Το έμβλημα του Le Ruir «Το Ruir απελευθερώνει τη γυναίκα από το 1997 και στιγμιότυπο από στιγμές διασκέδασης.....	102
Φωτογραφία 12: You are the Dancing Queer.....	114

Εικόνες

Εικόνα 1: Περί σωμάτων.....	30
Εικόνα 2: "Καλώς ήρθατε στη δημιουργική πόλη. Τι συμβαίνει στη γειτονιά σας;".....	36
Εικόνες 3, 4 και 5: Ουδέτερες τουαλέτες.....	45
Εικόνες 6 και 7: Απεικονίσεις λεσβιών της περιόδου.....	77

Υπόλοιπο Υλικό

Αφίσσες από το Φεστιβάλ "Quand les lesbiennes font du cinéma" από τις χρονιές 1989, 1999, 2009 και 2015.....	87
--	----

Πρόλογος

Τον Ιούνιο του 2013 μου προτάθηκε να συμμετέχω σε μία μικρού βεληνεκούς ποιοτική κοινωνική έρευνα με τίτλο «Πρότυπα πολιτικότητας και σεξουαλικές ταυτότητες: Πολιτική κοσμοαντίληψη και διεκδίκηση της αποδοχής εναλλακτικών σεξουαλικών ταυτοτήτων»¹. Ήταν η πρώτη φορά που συμμετείχα στη διενέργεια ποιοτικών συνεντεύξεων με άτομα από όλο το φάσμα σεξουαλικότητας και μάλιστα η πρώτη φορά που ήρθα ευθέως αντιμέτωπη με ερωτήματα σχετικά με την ορατότητα και αορατότητα υποκειμενικότητας, οι οποίες αφίστανται του κυρίαρχου έμφυλου και σεξουαλικού κατ' επέκταση δυϊσμού, άμεσα σχετιζόμενου με τα αλληλοδιαπλεκόμενα –ενίοτε και αλληλοσυμπληρούμενα– συστήματα της πατριαρχίας και της ετεροσεξουαλικότητας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, οπότε οι σχετικές χωρικές αναφορές αφορούσαν στον δημόσιο χώρο της πρωτεύουσας, και κυρίως το αστικό της κέντρο.

Μετά τις πρώτες συνεντεύξεις, μου προέκυψαν μία σειρά ερωτημάτων: Απέναντι σε ποιους και ποιες, σε ποιους χώρους, υπό ποιες συνθήκες και γιατί καλούμαστε να είμαστε ορατοί/ες και αόρατοι/ες; Ποιες επιθυμίες και πρακτικές μας οφείλουμε να φανερώσουμε και ποιες να κρύβουμε; Σε τελική ανάλυση, τι πρέπει ή τι δεν πρέπει, ή τι χρειάζεται και τι δεν χρειάζεται να φαίνεται, να γίνεται άρα ορατό; Όταν τα ερωτήματα αυτά τέθηκαν υπό το πρίσμα της σεξουαλικότητας και του χώρου, ένας «θαυμαστός καινούργιος κόσμος» φανερώθηκε μπροστά μου: γεμάτος αποκλεισμούς, ουσιοκρατικά στερεότυπα, αδιαπέραστους τείχους και βέβαια κινηματικές, πολιτικές, κοινωνικές και προσωπικές πρακτικές αντίστασης. Η επιλογή λοιπόν του συγκεκριμένου θέματος οφείλεται αφενός στις σκέψεις που μου γεννήθηκαν μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε και αφετέρου στα πρότερα διαβάσματά μου στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών (ΕΚΠΑ) όπου μεταξύ άλλων «μυήθηκα» στα ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας, παράλληλα, ολοκληρώνοντας το ΠΜΣ στο Τμήμα Γεωγραφίας (Χαροκόπειο) «μυήθηκα» και σε μία νέα έννοια, αυτή της χωρικότητας, η οποία θεωρεί ότι οι κοινωνικές σχέσεις είναι χωρικές και πρέπει να κατανοούνται συγγενικά και κατά περίπτωση στο χώρο και το χρόνο, σε μία ποικιλία από χωρικές κλίμακες, από το ίδιο το σώμα έως το παγκόσμιο. Υπό αυτό το σκεπτικό, η χωρικότητα αποτελεί ένα εργαλείο που προσφέρει πολλαπλές αναγνώσεις στη μελέτη της

¹ Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάστηκαν από την Έλλη Καραγιάννη στο 10^ο Τακτικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης τον Νοέμβριο του 2014.

σεξουαλικότητας και αντιστρόφως η τελευταία μπορεί να αποτελέσει εργαλείο ανάγνωσης του χώρου και του τόπου. Ο χώρος παράγεται από την κοινωνία και εκτός από ευκλείδειος και υλικός, είναι βαθιά σχεσιακός και γεμάτος αναπαραστάσεις, φαντασίες και συμβολισμούς, με άλλα λόγια ένας βιωμένος χώρος του κάθε ατόμου (Βαΐου και Χατζημιχάλης 2012).

Η σεξουαλικότητα στην καρδιά της κοινωνίας

Αν και παντού (στο χώρο) και πάντα (στο χρόνο) παρούσα, η σεξουαλικότητα συχνά αποτελεί ταμπού, στην καλύτερη περίπτωση ένα εξωτικό αντικείμενο μελέτης ή και πολυτέλεια σε σύγκριση πάντα με άλλες παραμέτρους (π.χ. ταξική θέση). Η σεξουαλικότητα υπάρχει στους λόγους, στις πρακτικές, στις υποκειμενικότητες και αφορά στο προσωπικό και συλλογικό, στο οικείο και δημόσιο, στο πολιτικό και βιολογικό, στο οικονομικό και πολιτισμικό. Την βλέπουμε να ξεδιπλώνει τα πολλαπλά νοήματά της στις οθόνες, μικρές και μεγάλες, στα περιοδικά και στους τοίχους των πόλεων. Επιπλέον, ρυθμίζουμε τη σεξουαλικότητά μας μέσα από τους νόμους που καθορίζουν κατώτα όρια ηλικίας για σεξουαλικές συνευρέσεις, που απαγορεύουν τις εκτρώσεις και την αντισύλληψη ή τις εναλλακτικές μορφές σύλληψης, που υποδηλώνουν τον επιτρεπτόμενο αριθμό συντρόφων ή και παιδιών. Ωστόσο, γνωρίζουμε ελάχιστα για τη σεξουαλικότητα, καθώς εξακολουθούν να προκρίνονται οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις της μέσα από το ετεροκανονικό και ετεροπατριαρχικό πλαίσιο στην οποία συχνά τοποθετείται. Ακολουθώντας, η σεξουαλική και σεξουαλικοποιημένη διάσταση των πράξεων και συμπεριφορών μας κλείνεται συχνά μέσα στα όρια του ιατρικο-βιολογικού λόγου, κάτι που την παρουσιάζει ως πρόβλημα.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αναδείξει τις δυναμικές των πολλών σεξουαλικοτήτων (με έμφαση στον πληθυντικό τους χαρακτήρα) στους χώρους που αυτές συναντώνται, γίνονται ορατές, απορρίπτονται και διεκδικούνται. Πιο συγκεκριμένα ασχολείται με το χώρο της πόλης, ο οποίος είναι εν δυνάμει χειραφετητικός και ανοιχτός για την εκδήλωση «μειονοτικών» ή «παραβατικών» σεξουαλικοτήτων, και ενίοτε εχθρικός ως προς την πλήρη έκφρασή τους. Με άλλα λόγια, η πόλη προσλαμβάνεται εδώ ως ο προνομιακός τόπος εκδήλωσης κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων, ένας δηλαδή «αμφισβητούμενος χώρος», αλλά και «αμφισβητικός» (Καντσά 2010: 197) που συγκροτεί τη χωρικότητα των σχέσεων εξουσίας και αντίστασης (Γιαννακόπουλος και Γιαννιτσώτης 2010: 12-52). Όσον αφορά στις λεσβίες και κούηρ γυναίκες, η παράμετρος του φύλου σε συνδυασμό με την σεξουαλικότητα αναδεικνύει ενδιαφέρουσες διαφορές με τους γκέι* άνδρες και κυρίως ως

προς τις εναλλακτικές επιλογές που επιστρατεύουν για να πολεμήσουν το διπλό καθεστώς διάκρισης που τις διέπει.

Η σεξουαλικότητα και το φύλο λοιπόν διατρέχουν συνεχώς τις σελίδες της εργασίας αυτής. Η επιστημολογική αυτή επιλογή εδράζεται στο γεγονός ότι το φύλο και η σεξουαλικότητα, όπως αναλυτικά εξηγεί ο Γιώργος Μαρνελάκης (2014 [2001]: 35-63), αποτελούν διακριτά πεδία μελέτης και διαφορετικά, αν και συνδεδεμένα πολιτικά ζητήματα, τα οποία «*πρέπει να διαχωρίζονται, αλλά μόνο για να επασυνδεθούν*» (Μαρνελάκης, ό.π.: 58). Ευρύτερος στόχος μου λοιπόν δεν είναι να αναφερθώ στη σεξουαλικότητα ως την μόνη πηγή ρυθμιστικής άσκησης της εξουσίας. Αντίθετα, μέσα από το φύλο και τη σεξουαλικότητα προσδοκώ να αναδείξω την πολλαπλότητα της καταπίεσης και τις στρατηγικές αντίστασης, όπως τις συντάμε σε διάφορες μορφές στον αστικό χώρο.

Διάρθρωση κεφαλαίων

Στην εισαγωγή αναπτύσσω τους προβληματισμούς και τα ερωτήματα που με απασχολούν. Επίσης, καταγράφω τα στάδια που ακολούθησα κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου.

Το πρώτο κεφάλαιο απαρτίζεται από δύο κύριες θεματικές ενότητες σχετικά με την πρόσληψη του χώρου υπό το πρίσμα του φύλου και της σεξουαλικότητας. Στην πρώτη ενότητα εστιάζω σε τρία αντικείμενα μελέτης του κλάδου της αστικής γεωγραφίας και στη δεύτερη ενότητα επιχειρώ τη σύνδεση της γεωγραφίας με τις έννοιες του/των φύλου/φύλων και των σεξουαλικότητων, κάνοντας μία αναδρομή μέσα από την πολύτιμη συμβολή της διόλου συνεκτικής φεμινιστικής θεωρίας φτάνοντας ως την κουήρ κριτική.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί ασχολούμαι ιδιαίτερος με τις λεσβιακές γεωγραφίες. Ξεκινώ με κάποιες επισημάνσεις σχετικά με το πως ορίζουμε τις λεσβίες. Εν συνεχεία, παρουσιάζω σειρά μελετών και ερευνών από την αμερικανική και αγγλική κυρίως βιβλιογραφία εστιάζοντας κυρίως στο δίπολο μεταξύ ορατότητας και αορατότητας.

Το τρίτο κεφάλαιο αφιερώνεται στις γαλλικές γεωγραφίες των σεξουαλικότητων. Στην εισαγωγή εξηγώ τις γαλλικές ιδιαιτερότητες σχετικά με την έρευνα γύρω από τα ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας. Στις δύο ενότητες που ακολουθούν εστιάζω στο Παρίσι και μάλιστα στην χωρική εκδήλωση της ανδρικής και γυναικείας ομοσεξουαλικής επιθυμίας. Πρόκειται για μία συνοπτική ιστορική καταγραφή, η οποία είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε το πως οι εκάστοτε ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες επηρεάζουν,

(συν)διαμορφώνουν και στιγματίζουν τα άτομα, τις κοινότητες και τις (υπο)κουλτούρες τους με τρόπους που αποτυπώνονται στο αστικό τοπίο.

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά στην εναλλακτική γεωγραφία της λεσβιακής διασκέδασης και ευρύτερα ΛΟΑΤΚ* ορατότητας στο Παρίσι. Παρουσιάζονται χάρτες και καταγεγραμμένα δεδομένα σε συνδυασμό με τις παρατηρήσεις που κατέγραψα από την επιτόπια έρευνά μου σε χώρους και τα συμπεράσματα που εξήγαγα μέσω των συνεντεύξεών μου.

Τέλος, ακολουθεί ο επίλογος στον οποίο προβαίνω σε κάποιες αναστοχαστικές παρατηρήσεις και επιχειρώ να παρουσιάσω τη σημασία διεπιστημονικών και συνδυαστικών προσεγγίσεων που μπορούν να συνεισφέρουν πολλά στη μελέτη της διασταύρωσης του χώρου, της σεξουαλικότητας και του φύλου. Ακόμη, οι όροι που φέρουν το αστεράκι (*) εξηγούνται στο τέλος της παρούσας εργασίας, σε ειδική ενότητα.

Εισαγωγή

Στον πυρήνα των προβληματισμών μου βρίσκεται το δίπολο της ορατότητας / αορατότητας. Πιο συγκεκριμένα, ενδιαφέρομαι για την ορατότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών στον δημόσιο αστικό χώρο του Παρισιού και ιδιαιτέρως πως αυτή εντοπίζεται στους χώρους κοινωνικοποίησης, διασκέδασης και συνάρθρωσης. Ιστορικά, οι χώροι αυτοί φιλοξένησαν τις πρώτες απόπειρες συγκρότησης μίας ευρύτερα ΛΟΑΤΚ υποκοουλτούρας και με την πάροδο των χρόνων η πλειονότητά τους εμπορευματοποιήθηκε. Ενώ λοιπόν μέχρι και τη δεκαετία του 1990 οι λεσβιακοί σταθεροί χώροι άνθιζαν προσφέροντας μία ποικιλία δραστηριοτήτων (πολιτιστικών, πολιτικών και εμπορικών), σταδιακά μέχρι και σήμερα παρατηρούνται τάσεις παρακμής τους. Παράλληλα, η ανάπτυξη του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης φαίνεται να αποτελεί έναν νέο «χώρο» κοινωνικοποίησης και ενημέρωσης, που αλλάζει αισθητά τον χάρτη της λεσβιακής γεωγραφίας. Πράγματι, η αλλαγή αυτή καταγράφεται στο Παρίσι μέσα από την εγκαθίδρυση ενός εφήμερου δικτύου τόπων (στους οποίους λαμβάνουν χώρα διάφορες εκδηλώσεις) που επιτρέπει εν τέλει την πρόσβαση των λεσβιών και κουήρ γυναικών σε διαφορετικά και διάσπαρτα σημεία της πόλης παράγοντας έτσι μία νέα γεωγραφία και ορατότητα. Σε αυτή την ενότητα λοιπόν σκιαγραφώ τους τρόπους με τους οποίους προσέγγισα τα αρχικά μου ερωτήματα μου.

Η πρώτη γνωριμία μου με το πεδίο πραγματοποιήθηκε στον ψηφιακό χώρο, όταν βρήκα στο διαδίκτυο τον παρακάτω χάρτη (χάρτης 1), ο οποίος παρουσιάζει με ιδιαίτερα χιουμοριστικό και ειρωνικό τρόπο τον σεξουαλικό διαχωρισμό στο Παρίσι. Το 2007 λοιπόν (πιθανή ημερομηνία δημιουργίας του χάρτη βάσει των πληροφοριών που ανέκτησα μέσω της ιστοσελίδας) παρατηρούμε ότι συγκεκριμένα διαμερίσματα συνδέονται με συγκεκριμένες ΛΟΑΤΚ και άλλες ταυτότητες: «φτωχοί γκέι» [pédés raunes], «νεαροί γκέι» [pédés jeunes], «γκέι από την επαρχία» [pédés de province], «γκέι που κρύβονται» [pédés planqués] ή το γκέττο των λεσβιών [ghetto gouine] μας δίνουν την εντύπωση μίας πόλης σχεδόν διχασμένης. Η δεξιά πλευρά φαίνεται να είναι κατακτημένη από τα ΛΟΑΤΚ άτομα και κυρίως από διαφορετικούς τύπους γκέι ανδρών· η αριστερή πλευρά είναι «άγνωστη γη» [terra incognita] λόγω της έντονης ετεροσεξουαλικής παρουσίας και στο δάσος της Βουλώνης εντοπίζεται το «γκέττο των τρανς». Βάσει των στοιχείων αυτών, το Παρίσι απεικονίζεται ως μία πόλη που διαθέτει τα πάντα για όλα τα άτομα. Είναι όμως έτσι; Για παράδειγμα, για τις λεσβίες ο διαθέσιμος χώρος είναι μικρός, σχεδόν πνιγερός σε σχέση με το μέγεθος της πόλης και την

παρουσία των γκέι ανδρών σε αυτήν. Ακόμη, τα τρανς* άτομα φαίνεται να βρίσκονται «εκτός των τοιχών» της πόλης, μία αναπαράσταση που στιγματίζει αυτές τις υποκειμενικότητες οι οποίες ακόμη αγωνίζονται για ίση μεταχείριση, νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου και αξιοπρεπείς συνθήκες ζωής.

Χάρτης 1: La carte du pédé [Ο χάρτης της "αδελφής"]. Πηγή: <https://goo.gl/IM28XV>, τελευταία πρόσβαση 17.12.2016.

Ελαφρά σοκαρισμένη λοιπόν από τις δημόσιες αναπαραστάσεις της ομοσεξουαλικότητας στο Παρίσι, και θέλοντας να εξακριβώσω ως ένα βαθμό αν η πραγματικότητα είναι όντως έτσι, ξεκίνησα την έρευνα μου για την ορατότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών. Έχοντας ως οδηγό το πιο πρόσφατο άρθρο σχετικά με τη λεσβιακή ορατότητα στο Παρίσι (Catatn και Clerval 2011), διαπίστωσα γρήγορα ότι τα έξι χρόνια που μεσολάβησαν από τη συλλογή των στοιχείων τους έως την συγγραφή της διπλωματικής μου ήταν αρκετά για να συναντήσω ένα άλλο τοπίο.

Πιο συγκεκριμένα, αρκετές από τις λεσβιακές επιχειρήσεις που καταγράφουν στην έρευνά τους έχουν πλέον κλείσει. Ακόμη, όσον αφορά στις βραδιές που πραγματοποιούνταν σε σταθερά ή μη σημεία της πόλης, παρατήρησα ότι η πλειονότητά τους απευθυνόταν αποκλειστικά στο λεσβιακό κοινό [non mixed parties], κάτι το οποίο δεν συνάντησα στην

επιτόπια έρευνά μου από Ιανουάριο έως τον Ιούλιο του 2016. Αναζητώντας δηλαδή στο διαδίκτυο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τις εν λόγω βραδιές δεν έβρισκα κάποιο συναφές αποτέλεσμα, κάποια σχετική διαφημιστική αφίσσα ή κάποια εγγραφή στην αντζέντα του Facebook, το οποίο αποτέλεσε και το κύριο εργαλείο αναζήτησής μου. Ακόμη, παρατήρησα ότι οι ομάδες – κολλεκτίβες που διοργάνωναν τις αντίστοιχες βραδιές είχαν διακόψει την λειτουργία τους, συμπέρασμα στο οποίο οδηγήθηκα από την απουσία δραστηριότητας, την μη ανανέωση του περιεχομένου στο Facebook ή στην ιστοσελίδα ή την δυνατότητα μη εύρεσης της ίδιας της ιστοσελίδας.

Έχοντας λοιπόν συγκεντρώσει τα πρώτα αυτά στοιχεία αναρωτήθηκα ποιοι είναι οι χώροι οι οποίοι προσφέρουν δυνατότητες ορατότητας, κοινωνικοποίησης, συνεύρεσης, διασκέδασης, ακόμη και φλερτ στις λεσβιές και κουήρ γυναίκες του Παρισιού; Πιο συγκεκριμένα και λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις σχετικές βιβλιογραφικές επισημάνσεις σχετικά με την ετεροκανονικότητα του «δημόσιου» χώρου, τον διάχυτο σεξισμό και ένα συχνά λεσβοφοβικό συγκείμενο, σε ποιους χώρους οι λεσβιές και κουήρ γυναίκες διεκδικούν την ορατότητα τους και μάλιστα επενδύουν σε αυτή με πληθώρα τρόπων;

Για να απαντήσω στο παραπάνω ερώτημα, το ενδιαφέρον μου στράφηκε στον ευρύτερα ΛΟΑΤΚ περίγυρο [milieu] του Παρισιού, καθώς βάσει έρευνας πάνω στις βραδιές που εκτυλίσσονται την περίοδο που βρισκόμουν στο Παρίσι, παρατήρησα ότι οι περισσότερες είναι ανοιχτές προς το ΛΟΑΤΚ κοινό, χωρίς κάποια ιδιαίτερη επισήμανση σε κάποια από τα γράμματα του ακρωνυμίου. Επίσης, παρατήρησα ότι υπήρχαν συγκεκριμένες βραδιές οι οποίες ήταν σαφώς προσανατολισμένες στο λεσβιακό κοινό, ωστόσο δεν συνάντησα κάπου κάποια σχετική «απαγόρευση» εισόδου σε άλλα άτομα της ΛΟΑΤΚ κοινότητας (π.χ. σε γκέι άνδρες ή τρανς άτομα).

Μέθοδος και σχεδιασμός έρευνας: τα τέσσερα στάδια

Για να αντιμετωπίσω την κυριότερη δυσκολία της έρευνάς μου, το γεγονός δηλαδή ότι δεν κατοικώ στο Παρίσι και άρα δεν γνωρίζω από πρώτο χέρι τον ΛΟΑΤΚ περίγυρο, επικεντρώθηκα στην βιβλιογραφική έρευνα και ο κύριος όγκος της εργασίας παρουσιάζει ακριβώς αυτή την σύνθεση. Δευτερευόντως, όταν έφτασα στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 2016, ξεκίνησα να παρακολουθώ διάφορες δραστηριότητες, ακαδημαϊκού και πολιτιστικού χαρακτήρα, καθώς και το πανεπιστήμιο, αλλά και ευρύτερα ο πολιτισμός, αποτελούν δύο χώρους στους οποίους αισθάνομαι μεγαλύτερη οικειότητα.

Πιο συγκεκριμένα, παρακολούθησα μία εκδήλωση η οποία οργανώθηκε από την πιο γνωστή λεσβιακή ομάδα του Παρισιού, την *Barbi(e)turix*, με θέμα το κλείσιμο των λεσβιακών μπαρ, εκδήλωση η οποία ήταν μέρος ενός φεστιβάλ που διοργανώθηκε στην *Gaîté Lyrique* στις 24 Ιανουαρίου 2016. Ακολούθως, στις 28 Ιανουαρίου 2016 παρακολούθησα ένα γεωγραφικό σεμινάριο εργασίας με θέμα «Οι ανεπιθύμητοι/ες και η Πόλη», το οποίο διοργανώθηκε στο Πανεπιστήμιο UPEC. Από τις 21 έως τις 26 Μαρτίου 2016 παρακολούθησα διάφορες διαλέξεις, εκθέσεις και πολιτιστικά δρώμενα σε διάφορους χώρους του Παρισιού στο πλαίσιο της «*Queer Week 2016*». Ακόμη, ως ελεύθερη ακροάτρια συμμετείχα σε σειρά σεμιναρίων στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Φύλο, Πολιτική, Σεξουαλικότητα» της *École des hautes études en sciences sociales (EHESS)* και παραβρέθηκα στην ομιλία του *Éric Fassin* στο Πανεπιστήμιο *Paris-Est-Marne-la-Vallée (UPEM)* με θέμα τη διασταύρωση εθνικότητας, φυλής και σεξουαλικότητας. Επίσης, έλαβα μέρος σε μία μηνιαία συνάντηση των «*Senioritas*» μίας μη-μεικτής ομάδας ηλικιωμένων λεσβιών, η οποία λαμβάνει χώρα στο ΛΟΑΤ Κέντρο του Παρισιού και συζητά ζητήματα που αφορούν στην ορατότητα της συγκεκριμένης ομάδας. Τέλος, στις 4 Απριλίου 2016 παρακολούθησα την ημερίδα με θέμα «*Κουήρ Γεωγραφίες: σώματα, επιτελεστικότητα και ακτιβισμός*» [*Géographies queers : corps, performance et militantisme*] η οποία διοργανώθηκε από την ομάδα *Polychrome* στη Σχολή του Λούβρου.

Εν συνεχεία, πραγματοποίησα δύο συναντήσεις, αφενός με την/τον *Cha Prieur* με την/τον οποία/ο συζήτησα πιο αναλυτικά για τον κουήρ περίγυρο του Παρισιού. Πιο συγκεκριμένα, αναφερθήκαμε στις κουήρ βραδιές που έχει συμπεριλάβει στο διδακτορικό της/του (*Prieur 2015b*) και υπογράμμισε το πόσο ρευστό είναι το τοπίο αυτό, καθώς νέες συλλογικότητες και ομάδες αναδεικνύονται συνεχώς στον κουήρ περίγυρο μέσα από νέες προτάσεις διασκέδασης. Παράλληλα, τόνισε τις ιδιαίτερες γαλλικές και καναδέζικες διαφορές που πηγάζουν από την πρόσληψη του όρου κουήρ, διακρίνοντας κάθε φορά αν μιλάμε για περισσότερο καλλιτεχνικές δράσεις ή πιο πολιτικοποιημένες και ριζοσπαστικοποιημένες. Αφετέρου συνάντησα την γεωγράφο *Marianne Blidon*, η οποία ήταν από τις πρώτες ερευνήτριες στη Γαλλία που ασχολήθηκε με ζητήματα χώρου και σεξουαλικότητας. Η συζήτηση που πραγματοποίησα μαζί της με «ξενάγησε» στο πεδίο των γαλλικών γεωγραφιών σεξουαλικότητας και με βοήθησε να κατανοήσω τον γαλλικό σκεπτικισμό απέναντι στη μελέτη τέτοιου είδους ζητημάτων. Συζητήσαμε μεταξύ άλλων την ιδιαίτερη περίπτωση του *Marais* και αναφερθήκαμε εκτενώς στις σχέσεις μεταξύ προαστίων – κέντρου.

Παράλληλα με τις παραπάνω δραστηριότητες, ξεκίνησα να επισκέπτομαι σαν παρατηρήτρια τις ΛΟΑΤΚ βραδιές που εκτυλίσσονται στο Παρίσι². Για τις περισσότερες εκδηλώσεις έλαβα γνώση μέσα από το Facebook, όπου σε ξεχωριστές σελίδες υπό την κατηγορία «Events» αναρτούνταν όλες οι εκδηλώσεις από τις εκάστοτε διοργανώτριες ομάδες. Υπήρχε πάντα μία περιγραφή, οι τιμές εισόδου (εφόσον υπήρχαν) ή στοιχεία επικοινωνίας για εγγραφή στην guest-list, ποιοι/ες θα έπαιζαν μουσική, ο χώρος της εκδήλωσης και βέβαια ο αριθμός των ατόμων που είχαν δηλώσει ότι ενδιαφερόντουσαν να παραβρεθούν [interested] ή ότι θα πήγαιναν [going].

Εκτός από συγκεκριμένες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε μπαρ και άρα η ώρα λήξης ήταν αυστηρά στις 02.00 (βάσει γαλλικής νομοθεσίας), οι υπόλοιπες έλαβαν χώρα σε μαγαζιά, στα οποία η ώρα εισόδου ξεκινούσε στις 23.00 και η ώρα λήξης μπορεί να έφτανε και τις 07.00 ή 08.00. Όσον αφορά στις τιμές της κατανάλωσης, εκτός της εισόδου, υπήρχε μεγάλο εύρος τιμών. Για παράδειγμα, υπήρχε εκδήλωση στην οποία κάθε ποτό ή μπύρα χρεωνόταν 10 ευρώ, ενώ σε άλλες η μπύρα ήταν πιο φθηνή από τα ποτά. Ωστόσο, θεωρώ ότι αυτό δεν αποτελεί κριτήριο αποκλεισμού ή μη κάποιων ασθενέστερων οικονομικά ομάδων για δύο λόγους: αφενός η κατανάλωση αλκοόλ είναι ούτως ή άλλως πιο ακριβή στη γαλλική πρωτεύουσα (σε αντίθεση με άλλες πόλεις της Γαλλίας) με μέσο όρο τιμής τα 6 με 7 ευρώ για μία μπύρα. Αφετέρου, πολλές από τις ανεπίσημες συνομιλίες που είχα έδειξαν ότι η έξοδος στις εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιείται βάσει πρότερου προγραμματισμού και προσωπικού προϋπολογισμού. Η παρατήρηση αυτή ωστόσο χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Συνολικά παραβρέθηκα σε 16 εκδηλώσεις και μέσω αυτών γνώρισα τρεις πληροφοριοδότες, εκ των οποίων καμία δεν θέλησε να μου παραχωρήσει «επίσημα» συνέντευξη, ωστόσο με μεγάλη άνεση δέχτηκαν να λύσουν τυχόν απορίες μου και να μοιραστούν απλόχερα τις απόψεις τους μαζί μου. Μέσα από τις ανεπίσημες αυτές συνομιλίες απόκτησα μία πιο σαφή εικόνα για το «παρελθόν» της λεσβιακής ορατότητας στο Παρίσι, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των σταθερών χώρων της λεσβιακής διασκέδασης, καθώς και τον ελιτισμό και τις εσωτερικές διακρίσεις που λάμβαναν χώρα σε αυτούς τους τόπους (θα δούμε στο τέταρτο κεφάλαιο πιο αναλυτικά παραδείγματα).

² Στο Παράρτημα υπάρχει το τετράδιο των επισκέψεών μου όπου αναλυτικά καταγράφονται οι λεπτομέρειες για κάθε δραστηριότητα.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι το διάστημα της εξάμηνης παραμόνης μου στο Παρίσι δεν ήταν προφανώς αρκετό για συστηματική συμμετοχική παρατήρηση στις παραπάνω βραδιές και για αυτό δεν φιλοδοξώ να παρουσιάσω γενικευμένα συμπεράσματα. Εν προκειμένω, η μέθοδος της παρατήρησης χρησιμοποιήθηκε αφενός ως εργαλείο γνωριμίας και εξοικίωσης με τον ΛΟΑΤΚ γαλλικό περίγυρο, και αφετέρου ως μέθοδος ομπρέλα (Ιωσηφίδης 2008: 125-134), στο πλαίσιο της οποίας είναι δυνατό οι ερευνητές/τριες να αποκτήσουν πληροφορίες και να καταγράψουν παρατηρήσεις, οι οποίες θα ελεγχθούν στη συνέχεια μέσα από άλλα μεθοδολογικά εργαλεία (π.χ. συνεντεύξεις βάθους κ.ά.).

Έχοντας συγκεντρώσει το υλικό μου, πραγματοποίησα δύο συνεντεύξεις με δύο ομάδες που διοργανώνουν ΛΟΑΤΚΙ βραδιές, τις *Porin Gays* και *Barbi(e)turix*. Μεταξύ των ερωτημάτων που με απασχόλησαν ήταν κυρίως τα εξής: βάσει ποιων κριτηρίων επιλέγονται οι χώροι διεξαγωγής των βραδιών, ποια είναι η γνώμη των δύο ομάδων σχετικά με την ανάμιξη του ΛΟΑΤΚ κοινού σε αυτές τις βραδιές, ποιοι είναι οι λόγοι βάσει των οποίων τα άτομα συχνάζουν στις προτεινόμενες δραστηριότητες και αν θεωρούν ότι οι βραδιές αυτές ενδυναμώνουν την ορατότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών³. Η πρώτη συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε ένα ήσυχο καφέ στο 10^ο διαμέρισμα του Παρισιού τον Ιούνιο του 2016 και η δεύτερη κινδύνεψε να μην πραγματοποιηθεί, καθώς ήταν αδύνατο να συναντήσω την υπεύθυνη της ομάδας στο Παρίσι όσο ήμουν εκεί λόγω βεβαρημένου ωραρίου. Ωστόσο, χάρη στην μία από τις πληροφοριοδότες μου, η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε μέσω Διαδικτύου. Και οι δύο συνεντεύξεις κράτησαν περίπου 45 λεπτά και το ερωτηματολόγιο περιέχει μόνο ανοιχτές ερωτήσεις.

Η πρώτη ομάδα επιλέχθηκε γιατί είναι από τις πρώτες που ξεκίνησε να πραγματοποιεί σειρά δραστηριοτήτων στο Παρίσι και μεταξύ αυτών και ΛΟΑΤΚ βραδιές. Πιο συγκεκριμένα, οι *Porin Gays* δημιουργήθηκαν το 1997 από μία παρέα φίλων οι οποίοι/ες ήθελαν να προσφέρουν εναλλακτικά μουσικά ακούσματα στο ΛΟΑΤΚΙ και ετεροσεξουαλικό κοινό της ανεξάρτητης μουσικής σκηνής. Έτσι, οι κύριες δραστηριότητες της ομάδας είναι η διαχείριση της ιστοσελίδας στην οποία αναρτώνται κυρίως μουσικά νέα, συνεντεύξεις, δισκοκριτικές κ.λπ., βραδιές εκ των οποίων κάποιες πραγματοποιούνται και στο εξωτερικό σε συνεργασία με παρόμοιες ομάδες, *tea dances* καθώς και διοργάνωση συναυλιών. Αφορμή για τη

³ Αναλυτικά οι ερωτήσεις στο Παράρτημα.

δημιουργία της ομάδας ήταν ο κορεσμός από την «mainstream» κουλτούρα που επικρατούσε στο επίπεδο διασκέδασης της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας στο Παρίσι. Η ομάδα αυτή τίθεται υπέρ της ανάμειξης του ΛΟΑΤΚΙ κοινού και λαμβάνει πάντα υπόψη το λιγότερο δυνατό οικονομικό κόστος για τη διεξαγωγή κάποιας βραδιάς. Ακόμη, η *Porin Gays* ήταν από τις πρώτες ομάδες που το ξεχωριστό μουσικό τους στιγμά είχε και χωρικό πρόσημο. Οι βραδιές τους πραγματοποιούνται κυρίως εκτός του *Marais*, σε μία σειρά χώρων που εκτείνονται κυρίως στη δεξιά πλευρά του Παρισιού. Ο μέσος όρος ηλικίας των ατόμων που συχνάζουν στις βραδιές τους είναι 35 χρονών.

Όσον αφορά στις *Barbi(e)turix*, πρόκειται για μία λεσβιακή ομάδα αυτοδιαχειριζόμενη και ανεξάρτητη που λειτουργεί σε εθελοντική βάση από το 2004. Στόχος της ομάδας είναι η κατάργηση των στερεοτύπων και η προώθηση μίας φεμινιστικής και λεσβιακής κουλτούρας. Οι κύριες δραστηριότητες της ομάδας περιλαμβάνουν τη διαχείριση της ιστοσελίδας, τη διοργάνωση βραδιών και την έκδοση fanzines. Όσον αφορά στην ιστοσελίδα, αλλά και στο περιοδικό τους, βλέπουμε ότι παρουσιάζονται θέματα που, από διαφορετικές οπτικές, ασχολούνται είτε με φεμινιστικά είτε με λεσβιακά ζητήματα. Αυτό είναι και το κυριότερο χαρακτηριστικό της ομάδας: η προαγωγή μίας λεσβιακής κουλτούρας, δυναμικής, ανοιχτής προς τα έξω που θα εμπνεύσει και δεν θα περιχαρακώσει την λεσβιακή επιθυμία και την εκδήλωσή της. Όσον αφορά στις βραδιές που διοργανώνουν υπό τον τίτλο *WET FOR ME*, θα ισχυριζόμαστε ότι είναι αυτές που προσελκύουν τον μεγαλύτερο αριθμό λεσβιών στο Παρίσι. Στη συνέντευξη τονίστηκε ιδιαιτέρως το γεγονός ότι η «επιτυχία» αυτή οφείλεται στο προτεινόμενο μουσικό πρόγραμμα, στην ασφάλεια που νιώθουν οι λεσβίες και κουήρ γυναίκες στους χώρους που πραγματοποιούνται οι βραδιές και οι δυνατότητες γνωριμιών και συνεύρεσης που προσφέρονται. Οι βραδιές απευθύνονται κυρίως στις λεσβίες και τους/τις φίλους/ες τους, ωστόσο παραμένουν πάντα ανοιχτές στα αγόρια. Όσον αφορά στις επιλογές των χώρων που πραγματοποιούν τις βραδιές τους, τονίζουν ότι είναι σημαντικό να βρίσκονται σε γειτονιές και χώρους που δεν είναι χαρακτηρισμένοι ως ΛΟΑΤ. Η επιλογή αυτή προσφέρει στις λεσβίες και κουήρ γυναίκες την δυνατότητα άσκησης του «δικαιώματός τους στην πόλη», το οποίο διατυπώθηκε από τον Henri Lefebvre (2007) ως το δικαίωμα στην συμμετοχή στη διαδικασία συγκρότησης της πόλης και της αστικής ζωής, μιας αστικής ζωής μετασηματισμένης και ανανεωμένης.

Η συγκέντρωση όλων των παραπάνω πληροφοριών αποτέλεσε την αφορμή για την σύλληψη και δημιουργία ενός χάρτη, ο οποίος παρουσιάζεται πιο αναλυτικά στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας. Πρόκειται για μία χαρτογραφική απεικόνιση των χώρων που έχουν φιλοξενήσει κατά το παρελθόν ως και σήμερα ΛΟΑΤΚ βραδιές. Η επιλογή να συμπεριλάβω όλες τις ΛΟΑΤΚ βραδιές δεν είναι τυχαία. Όπως θα δούμε και παρακάτω, αφενός δεν αντιλαμβάνομαι μονοσήμαντα και με τρόπο σταθερό τις σεξουαλικές ταυτότητες, επιλογές, και επιθυμίες και αφετέρου το γεγονός ότι δεν υπάρχουν βραδιές «μόνο για λεσβίες» δεν σημαίνει απαραίτητα ότι δεν υπάρχουν βραδιές που προσελκύουν κυρίως το λεσβιακό κοινό. Επίσης, αναγνωρίζοντας τον βαθιά σεξουαλικοποιημένο χαρακτήρα του δημόσιου ετεροκανονικού χώρου, θεωρώ ότι όλα τα απεικονιζόμενα σημεία του χάρτη διακόπτουν το ετεροκανονικό συνεχές, έστω με τρόπο εφήμερο, αλλά ιδιαίτερα συμβολικό. Την επισήμανση αυτή δεν θα συμμεριστούν πολλοί και πολλές που κρίνουν ότι η λεσβιακή ορατότητα χάνει την αυτοτελή δυναμική της, καθώς «διολισθίνει» προς μία «αφηρημένη» και δίχως ταυτότητα κουήρ ορατότητα (Podmore 2001) και άρα καταλήγει να γίνεται συνώνυμο, για ακόμη μία φορά, της γκέι ανδρικής ορατότητας. Παρ'όλο που η εξάμηνη παραμονή μου στο Παρίσι, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν μου επιτρέπει την εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων, δεν συμμερίζομαι την παραπάνω άποψη και κυρίως αυτή που θεωρεί ότι η διολίσθηση προς το «ρευστό» κουήρ δεν λαμβάνει υπόψη το διπλό καθεστώς αορατότητας που διέπει τις λεσβίες και κουήρ γυναίκες ως προς το φύλο και τη σεξουαλικότητά τους⁴. Αντίθετα, θεωρώ βαθιά φεμινιστική πρακτική να προσκαλείς γυναίκες και δη λεσβίες να διασχίζουν τον δημόσιο χώρο μίας πόλης και να ασκούν με τον τρόπο αυτό το δικαίωμά τους σε αυτήν. Και για να μεταφέρω σε ένα πιο απτό επίπεδο την παραπάνω προβληματική, όπως φαίνεται στις παρακάτω φωτογραφίες πρωτοποριακό και «επαναστατικό» να αναπαριστάς τρυφερές στιγμές μεταξύ δύο γυναικών κατά μεσής του Παρισιού, τόσο πρωτοποριακό είναι να αλλάξεις την λεσβιακή γεωγραφία μίας πόλης από κλειστή και χωρικά εντοπισμένη, σε ανοιχτή, δυναμική και πανταχού παρούσα.

⁴ Το συμπέρασμα αυτό αναπτύχθηκε διεξοδικά κατά τη διάρκεια ομιλίας των Anne Clerval και Pauline Brenner, στις 16.05.2012 στο στρογγυλό τραπέζι με θέμα «Ποιά η θέση των λεσβιών στην πόλη;» [Quelle place pour les lesbiennes dans la ville ?], στο πλαίσιο διήμερων ομιλιών με θέμα τη «Γεωγραφία των Ομοφοβιών» [Géographie des homophobies]. Το βίντεο της ομιλίας είναι διαθέσιμο στο <https://www.youtube.com/watch?v=zckSsyIGKyl>, τελευταία πρόσβαση 12.11.2016.

Φωτογραφίες 1, 2 και 3: Από το project του Julien Nonnon υπό τον τίτλο #le_baiser [το φιλί] στο πλαίσιο της Λευκής Νύχτας [Nuite Blache] στο Παρίσι το 2016. Πηγή: <https://goo.gl/k0Ccc9>, τελευταία πρόσβαση 10.12.2016

Πλαίσιο 1: Η διεξόδυση του διαδικτύου στο φυσικό χώρο

Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα η ανθρωπότητα βρέθηκε αντιμέτωπη με μία νέα πραγματικότητα: αυτή του ψηφιακού χώρου. Ένα νέο λεξιλόγιο μπήκε στις ζωές μας, όπου λέξεις όπως κυβερνοχώρος ή διαδίκτυο, τοπικά δίκτυα [LAN], δίκτυα ευρείας εμβέλειας [WAN], ιστοσελίδες, κοινές περιοχές [domain names], έξυπνα κινητά [smartphones], tablets, κοινωνικά μέσα δικτύωσης κ.λπ. άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον χώρο. Η χωρο-χρονική αυτή «επανάσταση» έφερε στο προσκήνιο θετικά και αρνητικά στοιχεία, τα οποία μας προσκαλούν να ξανασκεφτούμε βασικές έννοιες όπως αυτή της χωρικότητας, του τοπικού και του παγκόσμιου.

Δύο χαρακτηριστικά λαμβάνω στο σημείο αυτό υπόψη μου: αφενός την απόσταση και αφετέρου την επικοινωνία. Το διαδίκτυο άλλαξε αμφίπλευρα τους τρόπους με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε σήμερα την εγγύτητα και την απόσταση, η οποία φαίνεται να έχει εκμηδενιστεί χάρη στη χρήση των ασύρματων δικτύων. Από την άλλη πλευρά, ο ψηφιακός χώρος προσφέρει δυνατότητες ανθρώπινης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, ξεπερνώντας ενίοτε κάποια εμπόδια του φυσικού χώρου (π.χ. τοίχους και αποκλεισμούς) αλλά δημιουργώντας παράλληλα νέα (βύθιση σε μοναχικές δραστηριότητες και πλήρη αποκοπή από το φυσικό/πραγματικό περιβάλλον).

Με την πάροδο των χρόνων και τη συνεχή ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας, πολλοί/ες θεωρητικοί εισήγαγαν τον όρο «υβριδικός χώρος» για να περιγράψουν μία νέα χωρική συνθήκη, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι η αλληλεξάρτηση του φυσικού και ψηφιακού χώρου. Ο συνδυασμός των δύο αυτών χωρικοτήτων αναδιαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις, καθώς τα όρια μεταξύ των δύο γίνονται ολό ένα και πιο ρευστά, απροσδιορίιστα και δυσδιάκριτα.

Λαμβάνοντας υπόψη τις νέες αυτές συνθήκες και το πολύπλοκο σύστημα αλληλεξάρτησης μεταξύ φυσικού και ψηφιακού χώρου, είναι σημαντικό να δούμε πως ο τελευταίος γίνεται αντιληπτός και πως βιώνεται για άτομα τα οποία αισθάνονται ανασφάλεια, απόρριψη ή/και αποκλεισμό από το δημόσιο (φυσικό) χώρο. Για παράδειγμα φεμινίστριες, μη λευκά και ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα χρησιμοποιούν τον διαδικτυακό κόσμο ως χώρο ενδυνάμωσης, ανάπτυξης κοινοτήτων, ανταλλαγής και συνδιαλλαγής, ενημέρωσης και ελευθερίας. Τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης, οι προσωπικές σελίδες ή blogs και τα forums χρησιμοποιούνται ως επιμέρους χώροι έκφρασης και δημιουργούν συνθήκες συν-ανήκειν. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και τις ιστοσελίδες ή εφαρμογές γνωριμιών, οι οποίες προσφέρουν ένα βαθμό ασφάλειας στους χρήστες. Η ανθρώπινη αλληλεπίδραση εδώ, αν και διαμεσολαβούμενη, πάντα λαμβάνει χώρα στο φυσικό χώρο.

Πηγές: Γκότσης και Πλιάκος Αχιλλέας (2013), de Souza e Silva (2006), <http://www.feministonlinespaces.com/>, <https://kamenasoutien.com>

Κεφάλαιο I: Αστικός χώρος και σεξουαλικότητα

1.1. Εισαγωγή

Το ενδιαφέρον των γεωγράφων για τη σχέση μεταξύ αστικού χώρου και σεξουαλικότητας, έτσι όπως αυτό εξελίχθηκε ιδιαιτέρως τις δύο τελευταίες δεκαετίες (Bell και Valentine 1999), δεν αποτελεί προνόμιο μονάχα του συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου, καθώς υπό την επίδραση του μεταμοντερνισμού, έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη «χωρικότητα» στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών. Ο χώρος έτσι δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως ένα στατιστικό δεδομένο, μία μεταβλητή που λαμβάνουμε υπόψη στις μελέτες μας και αποτυπώνουμε στους χάρτες μας, αλλά ως ένα κοινωνικό προϊόν, ως μέρος ευρύτερων κοινωνικών και άρα περίπλοκων σχέσεων. Από το αυστηρώς ιδιωτικό πεδίο ως την κλίμακα της γειτονιάς, από την πόλη έως τον παγκοσμιοποιημένο χώρο, οι κοινωνικές και πολιτισμικές νόρμες σχετικά με το φύλο και τη σεξουαλικότητα λαμβάνουν μέρος στην παραγωγή των χώρων αυτών και αντιστρόφως. Αυτές οι γεωγραφίες των σεξουαλικότητων επιδιώκουν λοιπόν να σκιαγραφήσουν την χωρική διάσταση της σεξουαλικότητας και κυρίως προτείνουν νέους τρόπους, νέα παραδείγματα και νέες μεθοδολογίες σχετικά με το πως «κάνουμε / παράγουμε» τη γεωγραφία σήμερα.

Στους κόλπους του μεταμοντερνισμού θα ξεχώριζα τη δυναμική των Νέων Κοινωνικών Κινημάτων (με αφετηρία το '70 και '80 και αναφορές κυρίως στο φεμινιστικό, ΛΟΑΤΚ και μετα-αποικιοκρατικό), που πρωτοστάτησαν στην αμφισβήτηση της οικουμενικής γνώσης των επιστημών και ανέδειξαν τη σημασία των *πολλαπλών πολιτισμικών παραμέτρων*, οι οποίες στιγματίζουν συγκεκριμένες ομάδες και υποκειμενικότητες τόσο σε επίπεδο αναπαραστάσεων, όσο και στο απτό κοινωνικό, πολιτικό, θεσμικό, νομικό, ιατρικό και χωρικό επίπεδο (βλ. ειδικότερα την προσεκτική ανάγνωση του Seidman 1993).

Πιο συγκεκριμένα, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, γίνεται λόγος για την «πολιτισμική στροφή» [cultural turn]. Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κουλτούρα / το πολιτισμικό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα και κυρίαρχη θέση στην παραγωγή γνώσης, αλλά και στην κατανόηση των κοινωνικών και χωρικών δυνάμεων. Στις αστικές σπουδές δίνεται μία νέα έμφαση στην ποικιλομορφία και τη διαφορά, στις πολλαπλές ταυτότητες ομάδων μέσα στην πόλη, στο σεβασμό της διαφορετικότητας και στην πολυ-πολιτισμική υπόσταση της πόλης (Βαΐου και Μαντουβάλου 2001, Βαΐου και Χατζημιχάλης 2012, Κνοκ και Pinch 2009). Τα γεγονότα της περιόδου αυτής διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο: οι ιστορικές αλλαγές που

γνώρισε ο παγκόσμιος χάρτης με την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ., οι αλλαγές στα πρότυπα ανάπτυξης και οργάνωσης της παραγωγής, η αμφισβήτηση και κριτική που γνώρισε η αριστερά, η «κοινωνική ρωγμή» που προκαλείται σταδιακά μετά την κρίση του φορντισμού, καθώς και η δυναμική εμφάνιση των νέων κοινωνικών κινημάτων πυροδοτούν σειρά συζητήσεων, αντιπαραθέσεων και κριτικών, όπου οδηγούν εν πολλοίς στην αποκαθήλωση των μεγάλων αφηγήσεων (μετα-αφηγήσεων ή ολιστικών θεωριών) και επιστημολογιών της νεωτερικότητας (Βαΐου και Μαντουβάλου 2001). Ειδικότερα, η εκ νέου ανάγνωση θεωρητικών όπως οι Michel Foucault, Gilles Deleuze κ.ά. έφερε στο προσκήνιο ένα νέο λεξιλόγιο (κατα βάση αγγλο-αμερικάνικο) σχετικά με τη μελέτη της πόλης, τα όρια και τα περιθώρια της, όπου στο μικροσκόπιο των ερευνητών/τριών τίθενται ζητήματα τοπικής κουλτούρας, φύλου, σεξουαλικότητας, εθνικότητας, οικολογίας, καθημερινών πρακτικών ατόμων και ομάδων μέσα στην πόλη. Η κουλτούρα για παράδειγμα θεωρητικοποιείται ως μία κοινωνική σχέση που διαμεσολαβείται από κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας και μάλιστα δεν αφορά μόνο κάποια συγκεκριμένη ελίτ της κοινωνίας: αντιθέτως βρίσκεται παντού γύρω μας και αποτελεί ένα διαφιλονικούμενο πεδίο, πάντοτε ζωντανό στη γλώσσα και στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές. Έτσι, ζητήματα διακρίσεων δεν μπορούν να διαχωρίζονται από πολιτικά ζητήματα εξουσίας και ανισότητας ή από έμφυλα ζητήματα κυριαχίας και καταπίεσης.

Η πολιτισμική στροφή στη γεωγραφία συνδέεται με την κοινωνικοχωρική διαλεκτική [sociospatial dialectic] και αποτελεί μάλιστα μία έννοια-κλειδί στη μελέτη της σχέσης μεταξύ χώρου/ων και σεξουαλικότητας/των. Πιο συγκεκριμένα, ο χώρος της πόλης αναδύεται ως ο κατεξοχήν τόπος εκδήλωσης, διεκδίκησης, αντίστασης και υλοποίησης νέων ταυτοτήτων, αλλά και κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων (Γιαννακόπουλος και Γιαννιτσιώτης 2010: 11-57). Στη δεκαετία του '80 μάλιστα η κριτική στην πρόσληψη του χώρου ως μίας αφηρημένης, ουδέτερης, γεωμετρικής επιφάνειας πάνω στην οποία εγγράφονται με τρόπο οικουμενικό οι κοινωνικές σχέσεις, έχει ως αποτέλεσμα το έναυσμα της διερεύνησης της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ κοινωνικού και χωρικού (Soja 1989, 2001). Μέσα από την πλούσια θεωρητική ενασχόληση γεωγράφων (και όχι μόνο) θα φανεί πως το χωρικό κατασκευάζεται κοινωνικά, αλλά και πως το κοινωνικό συγκροτείται επίσης χωρικά. Παράλληλα, θα δοθεί σημασία και στο χρόνο. Θα μπορούσαμε εδώ επίσης να σημειώσουμε ότι η χωρική αυτή στροφή οφείλεται εν μέρει και στην κριτική επανάγνωση του Henri Lefebvre και ιδιαίτερα στο έργο του σχετικά με την παραγωγή του χώρου (1974) αλλά και στο δικαίωμα στην πόλη (2007).

Οι αναλυτές και αναλύτριες του χώρου επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην πολλαπλότητα των κοινωνικών ταυτοτήτων σε σχέση με τους τρόπους που βιώνεται ο αστικός χώρος από διαφορετικές ομάδες και άτομα. Έμφαση θα δοθεί στο πως η κατασκευή του χώρου είτε από τις «ηγεμονικά» κυρίαρχες ομάδες, είτε από τις «περιθωριοποιημένες» αποτελεί πεδίο εξουσίας και αντίστασης, ελέγχου και οικειοποίησης, σύγκρουσης και συνύπαρξης. Η Doreen Massey (1999, 2005) θα υποστηρίξει ότι οι διαφορετικές αυτές σχέσεις διατρέχουν τα χωρικά επίπεδα, από το τοπικό ως το παγκόσμιο, και επιμένει να τονίζει ότι ο χώρος δεν είναι ποτέ κλειστός και άρα προκαθορισμένος. Η εννοιολόγηση λοιπόν του χώρου ως τόπου σχέσεων πληθυντικού χαρακτήρα, υπό συνεχή διαμόρφωση και ανοιχτού στην ενδεχομενικότητα μας επιτρέπει να μελετούμε τον συγκερασμό διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών και να αναζητούμε νέες εξηγήσεις, να αποκαλύπτουμε χωρο-κοινωνικές ανισότητες και να διεκδικούμε νέα οράματα για το χώρο και την κοινωνία.

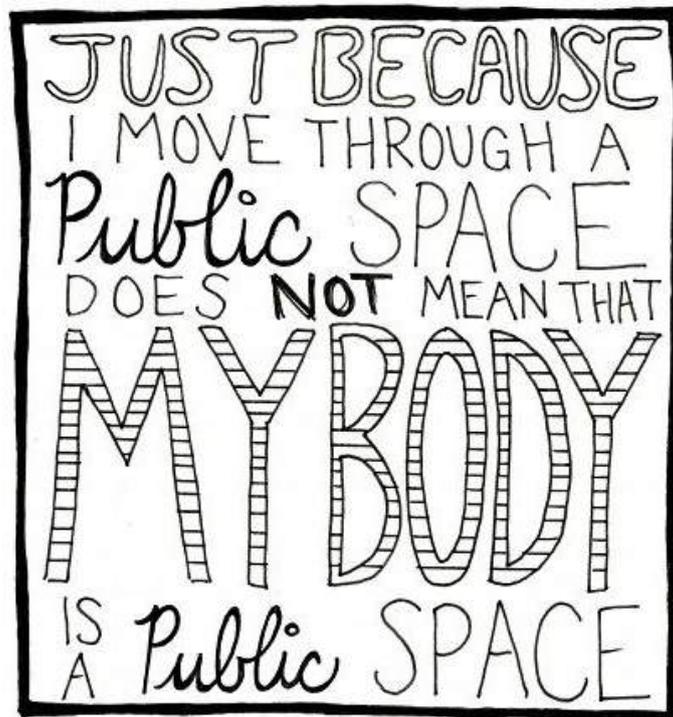
Στο παραπάνω πλαίσιο λοιπόν, η σεξουαλικότητα δεν αντιμετωπίζεται ως ατομικό χαρακτηριστικό, αλλά ως μία κοινωνική σχέση *«ποικίλη, δυναμική και αμφιλεγόμενη, που διαφέρει στο χρόνο και στο χώρο, καθώς οι επιθυμίες δεν διατυπώνονται απλά και ικανοποιούνται αλλά και ρυθμίζονται, απαγορεύονται και καταπιέζονται»* (Βαΐτου και Χατζημιχάλης 2012: 216). Στα κεφάλαια που ακολουθούν, αλλά και στις παρακάτω ενότητες, ελπίζω ότι θα γίνει σαφής η συνεισφορά όλων αυτών των θεωρητικών εργαλείων.

Τέλος, και θέλοντας να προσθέσω μία ακόμα παράμετρο, θα ήθελα να υπογραμμίσω το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το πολιτισμικό σημαίνον των σωμάτων, έτσι όπως αυτό διαδραματίζει κύριο ρόλο στις κουλτούρες των χώρων της πόλης. Ο όρος σωματότητα [corporeality] επιστρατεύεται εδώ για να εξηγήσει την κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή των νοημάτων που αποδίδονται στο σώμα και στις σωματικές πρακτικές. Για παράδειγμα, ομοσεξουαλικές (ανδρικές ή γυναικείες) πρακτικές που στη Δύση θεωρούνταν μέχρι πρότινος «ανάρμοστες» έως και «ψυχικά ανώμαλες», στην Ανατολή ή στην Αφρική δεν αξιολογούνται ως τέτοιες. Εδώ, η μετα-αποικιοκρατική κριτική (από το σύνολο των κοινωνικών επιστημών) έρχεται να ξεσκεπάσει το δυτικό φαντασιακό και να καταδείξει την διαστρεβλωμένη εικόνα και αναπαράσταση της κατασκευής του Άλλου ως ετερότητας [otherness]. Υπό αυτό το πρίσμα, καθήκον μας, των ερευνητών και ερευνητριών των κοινωνικών επιστημών, είναι μεταξύ άλλων να εξετάζουμε *«με ποιους τρόπους τα σώματα κατασκευάζονται φυσικά, σεξουαλικά, νοηματικά και αναπαραστασιακά, καθώς και πώς στη συνέχεια επανεγγράφουν και προβάλλουν τη εικόνα τους στο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, έτσι που το περιβάλλον*

παράγει και αντικατοπτρίζει τη μορφή του σώματος και το ενδιαφέρον για αυτό» (Grosz 1992: 242, όπως παρατίθεται στο Knox και Pinch 2009: 405).

Έτσι λοιπόν η σεξουαλικότητα, αλλά και οι πολιτισμικές διαφορές και εκφορές του σώματος και του φύλου δεν είναι φυσικές οντότητες, αλλά πολιτισμικές επιτελέσεις που σχετίζονται με ιδιαίτερους χωρο-χρόνους και συνήθως σε συγκεκριμένο περίγυρο [milieu]. Όπως εξηγεί μάλιστα και η Longhurst (2005: 340-343) η σχέση μεταξύ σωμάτων, υποκειμενικότητας και χωρικότητας ξεκίνησε να διερευνάται όχι μόνο μέσα από την φεμινιστική κριτική στην πανταχού παρουσία των ανδρικών σωμάτων στις πόλεις και τη συμβολική τους σημασία, αλλά και επειδή τα σώματα θεωρούνταν παθητικές επιφάνειες πάνω στις οποίες χαράσσονται οι αξίες, η ηθική και οι κοινωνικές νόρμες.

Έτσι, η σεξουαλικότητα στο γεωγραφικό κλάδο ερευνήθηκε και με αφορμή τη σχέση σωμάτων και χώρων, καθώς, όπως θα δείξουμε και στη συνέχεια, οι σεξουαλικές ταυτότητες και πρακτικές είναι εν-σώματες και χωρικές, από την πιο μικρή ως την παγκόσμια κλίμακα και, αναλόγως του κάθε πλαισίου, διαμορφώνουν ιδιαίτερες συμβολικές χωρικότητες.

Εικόνα 1: Περί σωμάτων. Πηγή: <https://goo.gl/qj3hV3>, τελευταία πρόσβαση 21.11.2016

1.2. Η αστική γεωγραφία της (ομο)σεξουαλικότητας

Οι πρώτες μελέτες των γεωγράφων, οι οποίες έθεσαν ερωτήματα σχετικά με τη σχέση της σεξουαλικότητας και του χώρου, αναπτύχθηκαν μέσα από τις γκέι και λεσβιακές σπουδές στις Η.Π.Α. και είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ανάδυση των διεκδικήσεων για τα δικαιώματα της εν λόγω κοινότητας. Οι μελέτες αυτές πραγματοποιήθηκαν στην αρχή από έναν μικρό αριθμό γεωγράφων, ενεργών σε ακτιβιστικό επίπεδο.

1.2.1. Gentrification

Ορόσημο στις γεωγραφίες της σεξουαλικότητας αποτελεί η πρωτοποριακή για την εποχή της μελέτη του Manuel Castells (1983) για τη γειτονιά Castro του San Francisco, όπως και εκείνης των Lauria και Knorr (1985), οι οποίες μελετούν τον ρόλο των γκέι ανδρών στην αναζωογόνηση των αστικών κέντρων των βορειοαμερικανικών πόλεων. Οι μελέτες αυτές χαρτογραφούν την ανάπτυξη των εμπορικών γειτονιών και τις επιλογές κατοικίας των πιο ορατών γκέι ανδρών. Ο Castells (1983: 140) υποστηρίζει ότι οι γκέι άνδρες και οι λεσβίες συμπεριφέρονται διαφορετικά στον αστικό χώρο κυρίως λόγω της έμφυλης διαφοράς τους. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζει τους γκέι άνδρες ως φέροντες και δρώντες του gentrification, καθώς έχουν μεγαλύτερη οικονομική άνεση από τις λεσβίες και διεκδικούν με πιο δυναμικό τρόπο την ορατότητά τους στην πόλη. Αυτή η ουσιολογική και βαθιά διχοτομική προσέγγιση του Castells θα αμφισβητηθεί πολύ γρήγορα και θα συντελέσει στον εμπλουτισμό του γεωγραφικού κλάδου των σεξουαλικότητων με πρωτοπόρες μελέτες που θα δείξουν τις εναλλακτικές επιλογές κατοίκησης και οικειοποίησης του αστικού χώρου από τις λεσβίες.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τις κοινωνιοανθρωπολογικές μελέτες οι οποίες ενδιαφέρονται κυρίως για την κοινωνική κατασκευή της σεξουαλικότητας (π.χ. Rubin 1984), οι γεωγραφικές μελέτες ασχολούνται κυρίως με την εξαγωγή στατιστικών στοιχείων, την κατασκευή δεικτών και τείνουν προς την θετικιστική παράδοση. Παράλληλα, θέτουν τις βάσεις για μία γεωγραφία των σεξουαλικότητων η οποία προσελκύει το ενδιαφέρον για τη μελέτη του χώρου ως συστατικό και ουσιώδες στοιχείο στην κατασκευή της γκέι ταυτότητας και τον ρόλο που διαδραματίζουν οι τελευταίοι στις διαδικασίες gentrification⁵ που λαμβάνουν χώρα στις μητροπόλεις.

⁵ Καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας χρησιμοποιώ τον αγγλικό όρο *gentrification* έναντι του ελληνικού «εξευγενισμός», καθώς το *gentrification* αναφέρεται: «στην κοινωνική και χωρική υπαρπαγή υποβαθμισμένων περιοχών από τις μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές κατηγορίες, στην επικράτηση πιο επικερδών χρήσεων γης,

Παράλληλα, αντικείμενο των μελετών που αναπτύσσονται στον κλάδο των αστικών σπουδών είναι η πόλη και οι χωρικές δυναμικές της και μάλιστα ως δομή καπιταλιστική. Η δουλειά του Knorr (1992), επηρεασμένη κυρίως από τις μαρξιστικές προσεγγίσεις, θέτει στο επίκεντρο τις σχέσεις της σεξουαλικότητας και της σύγχρονης δυτικής αστικοποίησης διαμέσου των χωρικών δυναμικών του καπιταλισμού. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργούν τη βάση ώστε να κατανοήσουμε τις σχέσεις μεταξύ της ετεροσεξουαλικής και σεξιστικής δομής της καπιταλιστικής πόλης και των κυρίαρχων ταυτοτήτων φύλου που αυτή επιτάσσει και προκρίνει. Έτσι, οι μελέτες αυτές αντηχούν τις φεμινιστικές αναλύσεις που συνδέουν τον καπιταλισμό και την πατριαρχία, καθώς και την ετεροσεξιστική καταπίεση της πόλης (Bondi 1992), όπως επίσης και την ετεροσεξουαλική κατασκευή του έθνους-κράτους, αποκαλύπτοντας έτσι την αορατότητα και την κανονικοποίηση της ετεροσεξουαλικότητας (Nast 1998).

1.2.2. Πολιτικές ταυτότητας και (ομο)σεξουαλική ιδιότητα του πολίτη και της πολίτισσας

Το ενδιαφέρον των ερευνητών και ερευνητριών για τις σχέσεις μεταξύ των σεξουαλικοτήτων και καπιταλισμού, δίνει το έναυσμα για την ενασχόληση του κλάδου με την ιδέα της «ιδιότητας του πολίτη και της πολίτισσας με όρους σεξουαλικότητας» [sexual citizenship]. Για τους Βρετανούς Bell και Binnie (όπως παρατίθεται στο Κατζά 2010), η συζήτηση περί δικαιωμάτων είναι άκρως σημαντική, καθώς η απαγόρευση εκφράσεων, κινήσεων και σωματικών εκδηλώσεων που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα υποδηλώνει ότι ο χώρος είναι κατ'επίφαση «δημόσιος». Οι γκέι άνδρες και οι λεσβίες συχνά προσλαμβάνονται ως πολίτες και πολίτισσες «δεύτερης κατηγορίας», καθώς όπως η Βενετία Κατζά (2010) υποστηρίζει παραθέτοντας τους δύο συγγραφείς:

«[...] τα όποια δικαιώματα εγγράφονται σε πλαίσια ανοχής: «στις λεσβίες και στους γκέι παραχωρείται το δικαίωμα να τους ανέχονται στο βαθμό που παραμένουν μέσα στα όρια αυτής της ανοχής, τα οποία και διατηρούνται μέσα σε μία ετεροσεξιστική διάκριση σε «δημόσιο – ιδιωτικό» (παράθεση από Bell & Valentine 2000:27). Με την έννοια αυτή η ιδιότητα του πολίτη είναι πάντοτε σεξουαλικοποιημένη, είμαστε όλοι ήδη σεξουαλικοί πολίτες, σημαδεύομαστε ωστόσο διαφορετικά με όρους της θέσης που κατέχουμε ως

την ανανέωση του δομημένου περιβάλλοντος και τον χωρικό εκτοπισμό των ασθενέστερων πληθυσμών και λιγότερο επικερδών χρήσεων γης» (Αλεξανδρή 2013: xiii).

σεξουαλικοί πολίτες, ανάλογα με το πώς η σεξουαλική μας επιλογή ταιριάζει (ή δεν ταιριάζει) στην προκαθορισμένη, φυσικοποιημένη ετεροσεξουαλική υπόθεση για την ίδια την έννοια της ιδιότητας του πολίτη (παράθεση από Bell & Valentine 2000:30)».

Βάσει των παραπάνω, η πολιτικοποίηση των γκέι ανδρών και λεσβιών εγγράφεται στο πλαίσιο αμφισβήτησης των ομοφοβικών διακρίσεων που δέχεται συχνά η κοινότητα και φέρνει στο προσκήνιο ριζοσπαστικές γεωγραφικές έννοιες όπως αυτή της χωρικής δικαιοσύνης και του δικαιώματος στην πόλη, ανοίγοντας έτσι το πεδίο διεκδίκησης της πρόσβασης στην ιδιότητα του πολίτη και της πολιτίσας μέσα στον αστικό χώρο. Οι γκέι περιοχές αναλύονται έτσι ως δυνάμει «καταφύγια» της κοινότητας, της οποίας οι ταυτότητες και οι «παραβατικές» σεξουαλικές συμπεριφορές της δεν γίνονται «ανεκτές» από την πλειονότητα των χώρων που τους αποκλείουν. Αντιπροσωπεύουν έτσι έναν δυνητικό ιδανικό, απελευθερωτικό και ελεύθερο χειραφετητικό χώρο του οποίου η κατάκτηση από τους/τις τελευταίους/ες σηματοδοτεί την ρήξη και αντίσταση με την ετεροσεξουαλικότητα. Την ίδια στιγμή όμως, οι γκέι περιοχές σηματοδοτούν την οριοθέτηση και τους αποκλεισμούς που αυτές επιφέρουν, κυρίως όσον αφορά στο χωρο-σεξουαλικό διαχωρισμό μεταξύ ετεροσεξουαλικών και ομοσεξουαλικών ατόμων, κουλτούρων και πρακτικών. Μπορούν έτσι να νοηθούν ως τόποι περιθωρίου και «εγκλεισμού» των οποίων στόχος τελικά δεν είναι η προστασία αλλά ο σαφής διαχωρισμός μεταξύ «ημών» και «άλλων». Ωστόσο, η μελέτη των πολιτικών της σεξουαλικότητας ενδιαφέρεται σχεδόν αποκλειστικά για τον αστικό χώρο, υποδηλώνοντας μία εμμονή για την μελέτη της πόλης⁶, η οποία ως δυνάμει «σέξυ» και κοσμοπολίτικη, τείνει να ουσιοκρατικοποιεί τις ομοσεξουαλικές ταυτότητες.

⁶ Η παρούσα εργασία ασχολείται με την κλίμακα της πόλης, ωστόσο δεν την εξιδανικεύει. Όσον αφορά στην ύπαιθρο υπάρχουν μελέτες και έρευνες που ασχολούνται κυρίως με τους λόγους μετανάστευσης γκέι ανδρών και λεσβιών προς την πόλη. Ωστόσο, όπως αναφέρουν οι Browne και Ferreira (2015) υπάρχουν και άλλα ζητήματα που μπορούν να αναδειχθούν από τη μελέτη της υπαίθρου. Για παράδειγμα αναφέρουν την ύπαρξη λεσβιακών κοινοτήτων (στις οποίες οι λεσβίες χτίζουν τις ζωές τους μακριά από την πατριαρχική και ανδροκρατούμενη πόλη), τη διοργάνωση γυναικείων φεστιβάλ, τον πολιτικό ακτιβισμό στην ύπαιθρο καθώς και τη συμμετοχή λεσβιών που μετακομίζοντας από την πόλη στην ύπαιθρο συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες του gentrification.

1.2.3. Ομοκανονικότητα, νεοφιλελευθερισμός και παγκοσμιοποίηση

Η Lisa Duggan (2002) στο κείμενο – ορόσημο για τη «Νέα Ομοκανονικότητα» εξηγεί πως οι πολιτικές για τη σεξουαλικότητα συνδέονται άρρηκτα με το νεοφιλελεύθερο οικονομικό και κοινωνικό παράδειγμα που προωθήθηκε στις Η.Π.Α και στη Μεγάλη Βρετανία, και γενικά στον παγκόσμιο Βορρά, τις προηγούμενες δεκαετίες. Εντοπίζοντας τη νεοφιλελεύθερη ατζέντα των αμερικανικών γκέι πολιτικών, δείχνει πως η νέα ομοκανονικότητα κερδίζει έδαφος ως μία πολιτική που δεν ανταγωνίζεται τις κυρίαρχες ετεροκανονικές παραδοχές και τους θεσμούς, αλλά τις υποστηρίζει και τις αναπαράγει (Duggan 2002: 179). Η πολιτική αυτή που βρίσκει τις ρίζες της, μεταξύ άλλων, και στον βαθιά συντηρητικό λόγο του λεγόμενου τρίτου δρόμου (κύριος εκφραστής του οποίου υπήρξε ο Tony Blair), φιλοδοξεί να κλείσει «εντός των τοιχών» για ακόμη μία φορά την ορατότητα της ομοσεξουαλικής επιθυμίας βάσει του ατομικιστικού νεοφιλελεύθερου προτάγματος για ιδιωτικότητα πάσης φύσεως. Με άλλα λόγια, η

«αναφέρεται στη συνυπογραφή ετεροκανονιστικών προτύπων και αξιών σε μη ετεροφυλόφιλα συγκείμενα. [...] Ως αποτέλεσμα, παρατηρούνται παράξενες συγγένειες με συντηρητικά κινήματα και τοποθετήσεις σχετικά με τον γάμο, την πυρηνική οικογένεια και το κανονιστικό φύλο. Κατά τόπους, ο λόγος των ΛΟΑΤ συλλογικοτήτων έρχεται σε αντίθεση με εννοιολογήσεις του φύλου που επιμένουν στον κατασκευασμένο χαρακτήρα του ή στη ρευστότητά του» (Χαλκιά 2012: 220-223).

Χρησιμοποιώντας αυτό ακριβώς το επιχείρημα, οι Bell και Binie (2004) θα αναδείξουν πως η κουλτούρα της κατανάλωσης θα διεισδύσει βαθιά στις γκέι περιοχές μέσα όχι μόνο από τις διαδικασίες gentrification των γειτονιών που αναφέραμε πιο πάνω, αλλά κυρίως μέσα από την προώθηση των «προϊόντων» «πόλη» και «γκέι χωριό» για την προσέλκυση του παγκόσμιου τουρισμού. Έτσι, οι γκέι περιοχές και οι δημόσιες εκδηλώσεις όπως τα Φεστιβάλ Υπερηφάνιας ή Mardi Gras⁷ θα γίνουν τόποι διαφήμισης της νέας διακυβέρνησης των πόλεων (που προσπαθούν απεγνωσμένα να προσαρμοστούν στις συνέπειες της αποβιομηχάνισης, βλ. περισσότερα Βαΐου & Μαντουβάλου 2001) και θα προκαλέσουν ολόκληρες συζητήσεις γύρω από το place marketing και branding των παγκόσμιων πόλεων.

Παράλληλα, παρατηρείται μία στροφή από την ροζ οικονομία [pink economy] στην άνοδο της δημιουργικής τάξης και των δημιουργικών πόλεων. Εμπειρικές έρευνες στις Η.Π.Α., κύριος εκφραστής των οποίων είναι ο γκουρού της δημιουργικής τάξης Richard Florida, δείχνουν ότι

⁷ Το πιο διάσημο Mardi Gras Φεστιβάλ πραγματοποιείται στο Σίδνεϋ, για περισσότερες πληροφορίες <http://www.mardigras.org.au/history/> (τελευταία πρόσβαση: 14.04.2016).

ο αριθμός των γκέι και λεσβιακών νοικοκυριών είναι ένα από τα στοιχεία που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να προβλεφθεί εάν μία περιφέρεια, πόλη ή περιοχή μπορεί να καινοτομήσει και να ελκύσει ταλαντούχους ανθρώπους, ενδυναμώνοντας έτσι το οικονομικό της προφίλ, αυξάνοντας τις τιμές γης και προσελκύοντας νέες τεχνολογικές βιομηχανίες (Florida 2003). Μέσα από best seller βιβλία όπως *Η Άνοδος της Δημιουργικής Τάξης* [The Rise of the Creative Class] και *Πόλεις και Δημιουργική Τάξη* [Cities and the Creative Class], ο Florida επικεντρώνει το ενδιαφέρον του σε μία συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων, αυτή των νέων, ενεργών και μετακινούμενων οι οποίοι έχοντας ως «ευαγγέλιο» τη σκληρή δουλειά, την αποδοχή των προκλήσεων και την επίτευξη στόχων και κατορθωμάτων συμβάλλουν στην ανανέωση των πόλεων. Η αστική ανάπτυξη επιτυγχάνεται έτσι μέσα από το τρίπτυχο τεχνολογία, ταλέντο, ανεκτικότητα [technology, talent, tolerance] μέσα σε ένα αξιοκρατικό πλαίσιο δράσης. Κινητήριοι μοχλοί της «νέας» αυτής τάξης είναι η δημιουργικότητα και το ταλέντο και παράγοντες όπως η εθνικότητα, το φύλο, η φυλή ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός φαίνεται να μην διαδραματίζουν κανέναν ρόλο.

Η ελίτ που περιγράφεται και εξυμνείτε από τον Florida ωστόσο έχει δεχτεί πολλές κριτικές. Πιο συγκεκριμένα, οι λόγοι περί δημιουργικής τάξης αποκρύπτουν συστηματικά τις κοινωνικές ανισότητες. Η δημιουργική τάξη είναι μία τάξη κυρίαρχων αρρενωποτήτων όπου η τεχνολογική, οικονομική, καλλιτεχνική και πολιτιστική δημιουργικότητα είναι δραστηριότητες που εξασκούνται στην κατεξοχήν «δημόσια» σφαίρα (Parker 2008: 207-222). Τί γίνεται όμως με την κοινωνική αναπαραγωγή, τη φροντίδα των παιδιών και τις δημιουργικές επαγγελματικές προοπτικές των γυναικών και μητέρων; Τι πραγματικά συμβαίνει σε αυτές τις δημιουργικές βιομηχανίες όσον αφορά στα έμφυλα και σεξουαλικά στερεότυπα; Και που ακριβώς βρίσκεται η καινοτομία σκέψης όταν ο Florida περιγράφει μία ελίτ που έχει την διακριτική ευχαίρια να απολαμβάνει υπηρεσίες και να βασίζεται σε έμφυλους δυϊσμούς που χωρικά αναπαράγουν το δίπτυχο δημόσιος (ανδρικός) και ιδιωτικός (γυναικείος) χώρος (Parker, ό.π.: 223-226);

Ακόμη, ποια είναι η τύχη των λιγότερο ή καθόλου δημιουργικών ανθρώπων; Ποια είναι η τύχη των πόλεων ή περιοχών που δεν μπορούν να διεκδικήσουν με όρους δημιουργικότητας το μέλλον τους; Ακολουθώς τι γίνεται με τα φτωχότερα οικονομικά στρώματα της κοινωνίας, με τους/τις ηλικιωμένους/ες, τις ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους/τις μετανάστες/στρίες κ.ό.κ.; Και πως οι διαδικασίες gentrification επηρεάζουν αυτές τις κατηγορίες του πληθυσμού όταν εκδιώχνονται σταδιακά ώστε η

δημιουργική τάξη να έχει το χώρο να εγκαταστήσει τις νέες δραστηριότητές της (εικόνα2); Αυτά είναι κάποια από τα πολύ ενδιαφέροντα ερωτήματα που έχουν προκύψει από την κριτική ανάγνωση του Florida (MacLean 2014: 670-676).

Εικόνα 2: "Καλώς ήρθατε στη δημιουργική πόλη. Τι συμβαίνει στη γειτονιά σας;" Από την πρωτοβουλία *Creative Class Struggle* στο Τορόντο του Καναδά. Πηγή: <https://goo.gl/76pUOI>, τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Ακόμη, θα ήθελα να εστιάσω σε κάποιες παρατηρήσεις που κρίνω ότι έχουν ιδιαίτερη σημασία για την σχέση σεξουαλικότητας και δημιουργικής τάξης. Μεταξύ άλλων ο Richard Florida εισήγαγε τον περίφημο δείκτη «Gay Index», ο οποίος συνδέει την γκέι κοινότητα με την «άνοδο της δημιουργικής τάξης» και πιο συγκεκριμένα υπερασπίζεται την άποψη ότι «η ομοφυλοφιλία αντιπροσωπεύει το τελευταίο οχυρό διαφορετικότητας στην κοινωνία και για αυτό ένας τόπος που υποδέχεται την γκέι κοινότητα είναι ένας τόπος που υποδέχεται όλους τους τύπους ανθρώπων» (Florida 2002: 256, όπως παρατίθεται στο Bell & Binnie 2004: 1817, ίδια μετάφραση). Σε συνέχεια των παραπάνω ερωτημάτων και θεωρώντας τη δημιουργική τάξη ως μία σύγχρονη εκδοχή της κυρίαρχης αρρενωπότητας, θα ήθελα να υπογραμμίσω τα εξής:

Αρχικά, δεν απολαμβάνουν εξίσου όλες οι σεξουαλικότητες τα «οφέλη» μίας τέτοιας πολιτικής. Αν κάποιες σεξουαλικότητες εμπορευματοποιούνται πιο εύκολα και ενσωματώνονται στο θέαμα κερδίζοντας μία «νόμιμη» ορατότητα, άλλες αποκλείονται.

Επιπλέον, η σεξουαλικότητα χάνει την όποια σημασία της στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο και η ομοσεξουαλικότητα συνδέεται απευθείας με την κατανάλωση, καθώς ο γκέι δείκτης χρησιμοποιείται για να μετρήσει τις ευνοϊκές συνθήκες υπό τις οποίες ήδη διαβιούν οι ευήμεροι, υψηλά μορφωμένοι, κυρίως λευκοί και επιτυχημένοι Αμερικανοί άνδρες που διακατατέχονται από μία συγκεκριμένη «αισθητική» και απολαμβάνουν τα ήδη κατακτημένα προνόμιά τους.

Δεύτερον, για τον Florida, όπως και για τις εθνικές απογραφές (τις οποίες χρησιμοποιεί στη μελέτη του), η γκέι κοινότητα αποτελείται μόνο από ζευγάρια: οι εργένηδες και οι εργένησες δεν ταιριάζουν στην εξίσωση του, πιθανώς δεν μπορούν να αποτελέσουν παραδείγματα της δημιουργικής του τάξης και για αυτό τους/τις αποκλείει. Παράλληλα, η συμμετοχή στην γκέι κοινότητα του Florida δεν περικλείει άλλα άτομα των οποίων οι σεξουαλικές επιλογές και πρακτικές δεν συνάδουν με το ομοκανονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετεί την μελέτη του (βλ. ιδιαιτέρως την κριτική των Bell & Binnie 2004: 1810-1813). Έτσι, τα στερεότυπα φύλου και σεξουαλικότητας ενισχύονται περεταίρω από διϊσμούς και κυρίως αποκλείουν την ύπαρξη ενός ευρύτερου φάσματος σεξουαλικοτήτων.

Πλαίσιο 2:

Ομοεθνικισμός [Homonationalism]

Ο όρος «ομοεθνικισμός» [homonationalism] εισήχθη από την κούηρ καθηγήτρια Jasbir K. Puar (2007). Η Puar δείχνει πως οι παράμετροι της σεξουαλικότητας, της φυλής, του φύλου, της εθνικότητας και της τάξης επαναευθυγραμμίζονται με τις σύγχρονες δυναμικές της ασφάλειας, της αντιτρομοκρατίας και του εθνικισμού. Εξετάζει πως οι φιλελεύθερες πολιτικές ενσωμάτωσαν κάποιες κούηρ υποκειμενικότητες στον πυρήνα του έθνους-κράτους, μέσα από την αποποινικοποίηση του σαδισμού και τη βιοπολιτική του σώματος, καθώς από φιγούρες θανάτου (μέσα από την επιδημία του AIDS) μετατράπηκαν σε υποκείμενα ζωής και παραγωγικότητας (γάμος, τεκνοθεσία). Παράλληλα, το άνοιγμα του στρατιωτικού θεσμού στη γκέι κοινότητα των Η.Π.Α., αλλά και η νέα ομοκανονικότητα οδήγησε πολλές κούηρ υποκειμενικότητες να ερμηνέυσουν λανθασμένα την σεξουαλική οικονομία των ισλαμικών χωρών και να αποθεώσουν σχετικά εύκολα την πρόσφατη ανεκτικότητα της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ο ομοεθνικισμός αυτός παράγει παράξενες πολιτικές συζεύξεις μεταξύ του δεξιού λαϊκισμού και της λοατκ κοινότητας και μάλιστα στο αμερικάνικο συγκείμενο συνέδεσε την κούηρ διασπορά με την τρομοκρατία ενισχύοντας περεταίρω την ισλαμοφοβία.

Φωτογραφίες 4 και 5: Η πρώτη συμμετοχή του ναυτικού σώματος στο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας στο Σαν Ντιέγκο των Η.Π.Α. το 2012. Πηγή: <https://goo.gl/14lcZ1>.

1.3. Από τη γεωγραφία του φύλου στην κριτική κουήρ θεωρία

Ωστόσο, το φύλο δεν είναι απλώς δικαϊκή αλλά πειθαρχική μορφή εξουσίας, δεν είναι νόμος (που επιβάλλεται) αλλά νόρμα (που υποβάλλεται)
Αθανασίου 2007: 1999

Για πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του 1960 χάρη στην κριτική και πίεση που άσκησαν οι φεμινίστριες του δεύτερου κύματος [second wave feminism], η οπτική του φύλου εισάγεται στον ακαδημαϊκό χώρο και αναδεικνύεται σε κεντρικό όρο ανάλυσης και έρευνας κυρίως με την ανάπτυξη των προγραμμάτων σπουδών των Γυναικείων Σπουδών [Women's Studies]. Από διαφορετικές επιστημονικές αφετηρίες (λογοτεχνία, κοινωνιολογία, κοινωνική ανθρωπολογία, ψυχανάλυση, πολιτικές επιστήμες, αρχιτεκτονική, πολεοδομία, γεωγραφία κ.ο.κ.), οι φεμινίστριες στοχεύουν στο να «προσθέσουν» τις γυναίκες στον χώρο των επιστημών ως υποκείμενα παραγωγής γνώσης, αλλά και ως αντικείμενα μελέτης, ώστε να καταγραφεί η ιστορία μίας αποσιωπημένης απουσίας⁸. Στο γεωγραφικό κλάδο, ορόσημο αποτελεί η έκδοση του βιβλίου «Geography and Gender: An Introduction to Feminist Geography» (1984) από την ομάδα «Γυναίκες και Γεωγραφία» [Women and Geography Study Group] του Ινστιτούτου Βρετανών Γεωγράφων, το οποίο και διερευνά το πώς ο χώρος συναρτάται με την κατασκευή του φύλου.

Οι πρώτες φεμινιστικές κριτικές «συνομιλούν» με τον μαρξισμό και ασχολούνται ιδιαίτερω με το χώρο, αναλύοντάς τον ως μία καπιταλιστική και πατριαρχική δομή, η οποία δημιουργεί ιεραρχίες και διχοτομίες και αποσκοπεί στη γυναικεία υποτέλεια μέσα από τους εκάστοτε κοινωνικούς ρόλους που αποδίδονται στα δύο «φύλα». Ο δημόσιος χώρος αναλύεται ως ο κατεξοχόν χώρος του λευκού, ετεροσεξουαλικού, αστού, υγιούς και πολιτικά ενεργού άνδρα, σε αντίθεση με τον ιδιωτικό, ο οποίος θεωρείται ότι ανήκει κατ' αποκλειστικότητα στις γυναίκες, οι οποίες επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες εντός του (οικειακή απλήρωτη εργασία και φροντίδα, ενασχόληση με παιδιά, αναπαραγωγή). Η διάκριση αυτή θα αναδείξει την κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή του χώρου (δια μέσω του φύλου) και οι φεμινίστριες θα τοποθετήσουν στο μικροσκόπιο τους ζητήματα τα οποία μέχρι πρότινος θεωρούνταν «δεδομένα»: το πατριαρχικό σύστημα καταπίεσης, τον κατα φύλο καταμερισμό της εργασίας, τις καθημερινές πρακτικές επιβίωσης, την αναπαραγωγική λειτουργία, την πρόσβαση στην αμειβόμενη εργασία, την εκπαίδευση, την άνιση πρόσβαση

⁸ Όπως εξηγεί και ο Γιώργος Μαρνελάκης (2001 [2014]: 36-40) το αρχικό αντικείμενο των γυναικείων σπουδών μοιάζει να είναι οι «γυναίκες» και όχι το «φύλο».

στις πηγές πλούτου κ.ό.κ.⁹. Η αμφισβήτηση αυτή του κύριαρχου λόγου για ό,τι αποκαλούνταν «ανδρικό» και «γυναικείο» αναδύει μία νέα έννοια, αυτή του κοινωνικού φύλου [gender], η οποία και θα σηματοδοτήσει μία από τις μεγαλύτερες επιστημολογικές τομές της φεμινιστικής κριτικής σκέψης.

Ο όρος «κοινωνικό» φύλο εισαγεται στο τέλος της δεκαετίας του 1960 ως μία κοινωνικο-πολιτισμική κατηγορία ανάλυσης με στόχο την αμφισβήτηση των έμφυλων σχέσεων, του βιολογισμού του φύλου και κατ'επέκταση το αναπόφευκτο του βιολογικού πεπρωμένου. Ο όρος μεταξύ άλλων εξηγεί την κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή της έμφυλης υποτέλειας και υποστηρίζει ότι το «βιολογικό» φύλο αποτελεί το έδαφος πάνω στο οποίο εγγράφονται οι κοινωνικο-πολιτισμικές επιδράσεις που διαμορφώνουν εν τέλει το «κοινωνικό» φύλο. Η διάκριση μεταξύ «βιολογικού» και «κοινωνικού» φύλου επιτρατεύεται έτσι για να εξηγήσει την ταξινόμηση των πρακτικών, στάσεων, επιθυμιών και συναισθημάτων μεταξύ αυτού που αποκαλούμε «γυναικείο» και «ανδρικό» ή «έμφυλης ταυτότητας». Ο όρος «κοινωνικό» φύλο δεν αφορά μόνο στην ταυτότητα και στην προσωπικότητα του ατόμου, αλλά αναφέρεται και στο συμβολικό επίπεδο, στα πολιτισμικά ιδεώδη και στα στερεότυπα που αφορούν ευρύτερα στην «αρρενωπότητα» και την «θηλυκότητα» (Rubin 1975).

Ωστόσο, σύντομα αναπτύσσονται δύο κριτικές προσεγγίσεις. Αφενός ο όρος του «βιολογικού» φύλου κατηγορείται ότι προσλαμβάνεται ως κάτι δεδομένο, πάγιο και προ-κοινωνικό, παραπέποντας στην ύπαρξη μίας ουσιοκρατικής «φυσικότητας» του φύλου. Η κριτική αυτή προέρχεται κυρίως από τον γαλλικό υλιστικό φεμινισμό των δεκαετιών '80 και '90 και πιο συγκεκριμένα από δύο κορυφαίες προσωπικότητες της γαλλικής διάνοησης, τις Christine Delphy (1993) και Monique Wittig (1980, 1982). Μάλιστα για την Wittig «οι λεσβίες δεν είναι γυναίκες», καθώς αυτό που τις καθιστά γυναίκες είναι η οικονομική, πολιτική ή/και ιδεολογική εξάρτησή τους από τους άνδρες. Ενάντια λοιπόν στη «φυσικότητα», το φύλο εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των πατριαρχικών κοινωνικών σχέσεων καταπίεσης, εκμετάλλευσης και υποτέλειας.

Αφετέρου, αμφισβητείται η οικουμενικότητα του υποκειμένου του φεμινισμού. Η ανάπτυξη του μεταμοντέρνου φεμινισμού θα σηματοδοτήσει έτσι τη δεύτερη μεγάλη επιστημολογική τομή στο χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών. Πιο

⁹ Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία πλέον, από όλους τους κλάδους των επιστημών που ασχολούνται με ζητήματα φύλου. Εδώ θα παραπέμψω **ενδεικτικά** στις Βαΐου 2009, Λαδά 2009 και Λυκογιάννη 2009 για την ελληνική γλώσσα, στις Bondi και Rose 2003 στην αγγλική γλώσσα και Louargant 2002 στη γαλλική γλώσσα.

συγκεκριμένα, η θεωρία της διαθεματικότητας [intersectionality], όπως αναπτύχθηκε από την κολεκτίβα Combahee River (1977) και την θεωρητικό Kimberle Crenshaw (1989,1991), οι μετα-αποικιοκρατικές κριτικές και η συνεισφορά των λεσβίων (τόσο σε επίπεδο κοινωνικού κινήματος, όσο και στο επίπεδο της πολιτικής θεωρίας (Falquet 2009) κατάφεραν να αναδείξουν πως το φύλο, η σεξουαλικότητα, η εθνικότητα, η τάξη κ.ό.κ. διασταυρώνονται, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπικαλύπτονται, για να παράγουν τις συστημικές κοινωνικές ανισότητες (Taylor 2009). Ο μεταμοντέρνος φεμινισμός αποδομεί έτσι την «ομοιογένεια» της κατηγορίας «γυναίκες» θέτοντας υπό αμφισβήτηση και κριτική τον ψευδή οικουμενισμό των λευκών, ετεροσεξουαλικών και ταξικά ανώτερων γυναικών. Μεταξύ άλλων, το έργο των Gayle Rubin (1984) και Andrienne Rich (1996) συνεισέφερε στην αποφυσικοποίηση της ετεροσεξουαλικότητας και του βιολογικού φύλου και μέσα από τις πολύπλευρες προσεγγίσεις τους κατέδειξαν αφενός την υλική και συμβολική κυριαρχία της πατριαρχίας, και αφετέρου το πως η υποχρεωτική και ετεροκανονική ετεροσεξουαλικότητα αποκλείει και καταπιέζει τη σεξουαλικότητα, τις επιθυμίες και τα σώματα¹⁰. Για παράδειγμα, το κείμενο-ορόσημο της Rich *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* (1996) εισάγει την έννοια του «λεσβιακού συνεχούς» [lesbian continuum] για να περιγράψει ένα τρόπο ύπαρξης, μία βαθιά γυναικεία εμπειρία και ασκεί κριτική σε προγενέστερες φεμινιστικές προσεγγίσεις για την δεδομένη «υποχρεωτική ετεροσεξουαλικότητα» της πλειονότητας των γυναικών.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η κουήρ στροφή στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες συνεισέφερε όχι μόνο στην επανάγνωση της ετεροσεξουαλικότητας ως βιοπολιτική τεχνολογία αναπαραγωγής των ετεροσεξουαλικών σωμάτων (Foucault 1976), αλλά επίσης και στην ριζοσπαστική κριτική της υποτιθέμενης φυσικότητας της «θυλυκότητας» που ήταν μέχρι πρότινος η βάση της συνοχής του υποκειμένου του φεμινισμού.

Αναλυτικότερα, το πολύμορφο και διόλου συνεκτικό εγχείρημα της κουήρ θεωρίας διατυπώνεται σε τρία επίπεδα: το πρώτο αφορά στην ανάδυση του «κουήρ» ως ακαδημαϊκή και θεωρητική προσέγγιση· το δεύτερο ως πολιτικό πρόταγμα και το τρίτο ως ένας τρόπος αυτοπροσδιορισμού και συνάθροιση πρακτικών του εαυτού (Browne και Nash 2010). Η γραμμή που τέμνει και τα τρία επίπεδα είναι η πρόσληψη των ταυτοτήτων ως ρευστών, πολλαπλών, ενδεχομενικών και έκκεντρων. Πιο συγκεκριμένα, σε ατομικό επίπεδο η λέξη

¹⁰ Για μία συνολική αποτύπωση της εννοιολόγησης του φύλου προτείνω το συλλογικό τόμο «Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική» (2006) σε επιμέλεια της Αθηνάς Αθανασίου.

κουήρ [queer] σημαίνει «αλλόκοτος/η», «περίεργος/η», «ανώμαλος/η», ωστόσο το νόημα του όρου άλλαξε όταν διεκδικήθηκε [empowerment] από ένα ευρύ φάσμα σεξουαλικότητων πλην των ετεροσεξουαλικών (βλ. χαρακτηριστικά το *Queer Nation Manifesto* 1990). Ως πολιτικό όραμα η κουήρ οπτική αντιτίθεται σε όλες τις σχέσεις κυριαρχίας και σε οποιοδήποτε καθεστώς φυσικοποίησης [regimes of the normal]. Μάλιστα, η συνεχώς αναπτυσσόμενη και εν εξελίξει διεπιστημονική βιβλιογραφία εξερευνά τις επιθυμίες, πρακτικές και ταυτότητες που αντιτάσσονται στους πάσης φύσεως δυϊσμούς των κοινωνικών κατηγοριών και διαταράσσουν τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές υποθέσεις πάνω στις οποίες στηρίζονται. Ειδικότερα, το έργο των Eve Kosofsky Sedgwick (1990), Judith Butler (1990, 2014 [1993]), Teresa de Lauretis (1987), Donna Haraway (1991) και Jack / Judith Halberstam (1998) (η παράθεση δεν είναι εξαντλητική) ανέδειξαν τα όρια του δυϊσμού του «κοινωνικού» και «βιολογικού» φύλου και αντιτάχθηκαν στον εγγενή βιολογισμό των κατηγοριών «γυναίκες», «θηλυκότητα», «αρρενωπότητα» και της περίφημης «σεξουαλικής διαφοράς»¹¹.

Μεταξύ άλλων, η κούηρ κριτική φέρνει στο προσκήνιο και την έννοια της *ετεροκανονικότητας* [heteronormativity], η οποία αποτελεί λέξη-κλειδί για τους ερευνητές και τις ερευνήτριες που μελετούν ζητήματα σεξουαλικότητας. Η ετεροκανονικότητα αναφέρεται στη θεσμοθέτηση της κανονιστικής ετεροσεξουαλικότητας και στο δυϊσμό του φύλου, η απόκλιση από την οποία συνεπάγεται περιθωριοποίηση, καταπίεση από τις κοινωνικές πρακτικές και διαρκή στιγματισμό. Σύμφωνα με την Αθανασίου (2007: 211, η έμφαση δική μου):

«Οι υπόρρητες οντολογικές εννοιολογήσεις για το τι είναι φύλο ρυθμίζουν –συχνά με βίαιες συνέπειες στις ζωές κάποιων ανθρώπων, και μάλιστα με βία που δεν αναγνωρίζεται ως τέτοια– ποιες εκφορές σώματος, ερωτισμού, συντροφικότητας και συσχέτισης εκλαμβάνονται ως πραγματικές, γνήσιες, φυσιολογικές, και δεν «αξιώνονται» πρόσβαση στην επικράτεια αυτού που είναι (πολιτισμικά, νομοθετικά, κοινωνικά και πολιτικά) αναγνωρίσιμο ως ανθρώπινο. Τα κοινωνικά υποκείμενα που δεν επιτελούν το φύλο τους σύμφωνα με τους προβλεπόμενους και διαθέσιμους κώδικες του έμφυλου διμορφισμού αντιμετωπίζουν όχι μόνο κυρωτικές συνέπειες αλλά και τη διαρκή ακύρωση της πραγματικότητάς τους».

¹¹ Ευρύτερα στις κοινωνικές επιστήμες έχει μελετηθεί και η διχοτομία πολιτισμού/φύσης, μία απεικόνιση και αντανάκλαση της διάκρισης αρσενικό/θηλυκό. Για μία αναλυτικότερη προσέγγιση βλ. Μαρνελάκης 2001 [2014]: 23-34.

Σύμφωνα με την νόρμα λοιπόν, η «κανονική» σεξουαλικότητα είναι η ετεροσεξουαλικότητα, η «κανονική» έμφυλη έκφραση είναι είτε η «αρρενωπότητα» είτε η «θηλυκότητα» και η «κανονική» έμφυλη ταυτότητα απορρέει αυστηρά από την ταύτιση φύλου και σώματος, και όλα τα παράπανω εντός του νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού συστήματος, της εκάστοτε εθνικής ταυτότητας, της θρησκείας κ.ό.κ.. Η ετεροκανονικότητα δεν αποτελεί το αντίπαλο δέος της ομοσεξουαλικότητας, καθώς άτομα, σώματα και επιθυμίες (ανεξαρτήτως σεξουαλικού προσανατολισμού) μπορούν εξίσου να περιθωριοποιούνται ή να αποκλείονται (Hubbard 2000). Η κουήρ θεωρία, μέσα από την κριτική αποδόμηση της ταυτότητας, απογύμνωσε το νόημα της ετεροκανονικότητας και προσπάθησε να συμπεριλάβει όλες τις «παραβατικές» σεξουαλικές επιλογές και πρακτικές. Έτσι, η ετεροκανονικότητα ως άλλο «ρυθμιστικό ιδεώδες» των διπολικών σχημάτων (άνδρας/γυναίκα, ομοφυλόφιλος/ετεροφυλόφιλος κ.ό.κ.) αποδομείται σταδιακά. Τόσο η Judith Butler (2009 [1990, 1999], 1993) όσο και η/o Judith/Jack Halberstam (1998) κατέδειξαν ότι τόσο οι θηλυκότητες όσο και οι αρρενωπότητες είναι κατασκευασμένες και αντιτάχθηκαν σε οποιοδήποτε καθεστώς φυσικοποίησης. Με άλλα λόγια, η αντίθεση της κουήρ θεωρίας στην ετεροκανονικότητα συνιστά ριζική και ριζοσπαστική αντίθεση στην έννοια του «φυσικού/φυσιολογικού» [normal] εν γένει, και όχι μόνο στο καθεστώς της ετεροσεξουαλικότητας.

Ορόσημο στις Γεωγραφίες των Σεξουαλικότητων, δηλαδή σε ένα πεδίο όπου μεταξύ άλλων ξεκινά η σταδιακή κριτική ανάλυση της ετεροκανονικότητας, αποτελεί η έκδοση του συλλογικού έργου *Mapping Desire: Geographies of Sexualities* (1995) σε επιμέλεια των David Bell και Gill Valentine. Το βιβλίο αυτό έφερε στο κέντρο του ενδιαφέροντος τη ζωή και τις χωρικές πρακτικές των σεξουαλικών μειονοτήτων (των γκει, των λεσβιών, των αμφισεξουαλικών) σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες (αστικές, αγροτικές, οικειακές) και ανάλυσε τις πρακτικές αντίστασης των ατόμων στην ετεροκανονικότητα του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, που αποτελούσε το θεμέλιο για την εκδήλωση των κοινωνικών σχέσεων και χωρικότητων. Ακόμη, το βιβλίο θεωρείται ορόσημο καθώς, ως ένα βαθμό, κατάφερε να εκπληρώσει τη βασικότερη επιθυμία του: να φέρει στο γεωγραφικό προσκήνιο την κουήρ ευαισθησία. Με άλλα λόγια, τόσο οι συγγραφείς όσο και οι επιμελητές, προσπάθησαν να υπερβούν τις αναλυτικές κατηγορίες που διαμορφώνονται διπολικά, ετερο / ομοσεξουαλικότητες, και να ασκήσουν κριτική, πάλι ως ένα βαθμό, στην αφομοιωτική και άρα εν πολλοίς μεροληπτική αντζέντα κάποιων γκει και λεσβιακών υποκειμενικοτήτων. Οι επιμελητές

μάλιστα του έργου σημειώνουν στην εισαγωγή τους ότι η χρήση της «επιτελεστικότητας» ως εργαλείο ανάγνωσης του χώρου και οι «ανατρεπτικές σωματικές πράξεις» ως αντίσταση στην ετεροσεξουαλική κατασκευή αυτού, μας βοηθά περαιτέρω στην αποκωδικοποίηση και βαθύτερη κατανόηση του έμφυλου, σεξουαλικού και σεξουαλικοποιημένου χώρου (Bell και Valentine 1995: 18).

Ωστόσο, η χρήση της κούηρ ορολογίας από τους/τις συγγραφείς δέχτηκε κριτικές, καθώς δεν κατάφερε να ξεπεράσει τις διχοτομικές αντιλήψεις μεταξύ των ομοσεξουαλικών / ετεροσεξουαλικών, άνδρων / γυναικών, δημόσιου / ιδιωτικού χώρου κ.ό.κ. Σύμφωνα μάλιστα με την Kath Browne (2006) και την Natalie Oswin (2008) η χρήση του κούηρ χώρου ως εργαλείο ανάλυσης δεν μπορεί να είναι ένα απλό συνώνυμο του ομοσεξουαλικού χώρου, δεδομένου ότι ο αστικός χώρος οικειοποιείται και διαπραγματεύεται και από άλλα άτομα (ομοσεξουαλικά και ετεροσεξουαλικά) μη ετεροκανονικά. Για παράδειγμα, ο Philip Hubbard (2000) δουλεύοντας πάνω στους τόπους και τις γειτονίες της πορνείας, αναλύει μέσα από τις γεωγραφίες των «ηθικών» και «ανήθικων» ετεροσεξουαλικών ταυτοτήτων το πως η ετεροκανονικότητα εδραιώνεται και δημιουργεί (και δικαιολογεί) την ύπαρξη ποικίλων μορφών καταπίεσης και περιορισμού στις δυτικές πόλεις.

Η παραπάνω κριτική, που αποτελεί πλέον σήμερα μία κριτική συνολικά του κλάδου όπως αυτός αναπτύχθηκε τη δεκαετία του '90 και μετά, τονίζει συγκεκριμένα ότι στόχος της κούηρ γεωγραφίας είναι η μελέτη των τόπων και των κοινοτήτων που αντιστέκονται σε διαφορετικούς τύπους κανονικότητας που παράγουν σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας και κυρίως η κατανόηση των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών βάσει των οποίων εγκαθιδρύονται (Prieur 2015b). Η Natalie Oswin (2008) προτείνει μάλιστα μία νέα εννοιολόγηση του κούηρ χώρου αφενός μέσα από την διεύρυνση θεματικών που μελετούν όχι μόνο τις ομοσεξουαλικότητες (γκέι και λεσβιακές), αλλά και τα τρανς άτομα, τις μη ομοκανονικές ομοσεξουαλικότητες και τις μη ετεροκανονικές ετεροσεξουαλικότητες ώστε να αποδομηθούν οι διχοτομίες που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Αφετέρου, προτείνει να «κάνουμε πιο κούηρ» την ίδια τη γεωγραφία με στόχο την ανάδειξη πολλαπλών σχέσεων εξουσίας που διακρίνουν και αποκλείουν βάσει τάξης, εθνικότητας, ηλικίας, φύλου, αναπηρίας κ.ο.κ. Συμπληρωματικά, η Kath Browne είναι μία από τις πρώτες ερευνήτριες που σε σειρά κειμένων, μελετών και άρθρων (για παράδειγμα Browne 2006, Browne και Nash 2010, Browne και Baskhi 2011) θα τονίσει τις δυνατότητες και τις νέες προσεγγίσεις που μπορούν να αναδειχθούν μέσα από την ρευστότητα της ταυτότητας των ατόμων και των τόπων, έχοντας

ως στόχο την αποδυνάμωση και αποδόμηση των ετερο/ομοκανονικοτήτων (Browne 2006: 888).

Πλαίσιο 2:

Ουδέτερες τουαλέτες [Gender Neutral Restrooms]

Οι τουαλέτες αποτελούν κλασικό παράδειγμα ετεροκανονικού χώρου. Χωρίζονται σε ανδρικές και γυναικείες χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ότι πολλά άτομα αφίστανται του κυρίαρχου έμφυλου διπολισμού και άρα δεν δύνανται να χρησιμοποιήσουν τις τουαλέτες. Η πρωτοβουλία «Ουδέτερες τουαλέτες», ευρέως γνωστή στα αγγλικά υπό τον όρο «Gender Neutral Restrooms», επιχειρεί τον τερματισμό των διακρίσεων και την προαγωγή της ισότητας. Σκοπός είναι κάθε άτομο να αισθάνεται ασφαλές, χρησιμοποιώντας τις τουαλέτες που αυτό θα επιλέξει, χωρίς τον φόβο ή το άγχος παρενοχλήσεων. Η ιστορία του διαχωρισμού των τουαλετών είναι παλιά. Στην αρχή ήταν οι γυναίκες που διεκδίκησαν το δικαίωμα τους να έχουν δικές τους τουαλέτες. Αργότερα, ήταν οι εθνοτικές μειονότητες στις Η.Π.Α. και πιο μετά τα άτομα με αναπηρία (Gershenson 2010). Το εγχείρημα δεν είναι εύκολο και δεν εκλείπουν οι ομοφοβικές και τρανσφοβικές φωνές. Ωστόσο, αποτελεί και χωρική μάχη καθώς υπό το πλαίσιο της χωρικής δικαιοσύνης και ισότητας η πρόσβαση στο δημόσιο χώρο οφείλει να είναι η ίδια για όλους και για όλες ανεξαρτήτως φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, εθνικότητας, αναπηρίας.

Εικόνες 3, 4 και 5: Ουδέτερες τουαλέτες. Πηγή: <https://goo.gl/wWdZpS>

Κεφάλαιο II: Λεσβιακές γεωγραφίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εγγράφεται στον κλάδο των «Λεσβιακών Γεωγραφιών» [Lesbian Geographies], ενός κλάδου που αναπτυχθήκε για να καλύψει ένα διπλό κενό: αφενός το κενό των Φεμινιστικών Γεωγραφιών οι οποίες συχνά θεωρούσαν δεδομένη την ετεροσεξουαλικότητα των γυναικών, και αφετέρου το κενό των Γεωγραφιών των Σεξουαλικότητων οι οποίες στο ξεκίνημά τους επικεντρώθηκαν σχεδόν αποκλειστικά στους γκέι άνδρες. Έτσι τη δεκαετία του 1980 η υποκατηγορία των λεσβιακών γεωγραφιών αναδύεται κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και στην Βόρεια Αμερική, τοποθετώντας τα θεμέλια για να ερευνηθεί πως τα άτομα που προσδιορίζονται, διεκδικούν τον όρο, ή μπορεί να ειπωθούν ως λεσβίες και κουήρ γυναίκες ζουν, εργάζονται και αλληλεπιδρούν στην καθημερινότητά τους. Έτσι, οι λεσβιακές γεωγραφίες μελέτησαν και συνεχίζουν να μελετούν πως τα άτομα αυτά βρίσκονται μεταξύ τους σε συγκεκριμένους χώρους και πως διαπραγματεύονται τους χώρους στους οποίους δεν είναι ευπρόσδεκτα ή δεν αισθάνονται ασφαλή. Ακόμη, ασκούν κριτική στις διασταυρώσεις της πατριαρχίας, της λεσβοφοβίας και του ετεροσεξισμού και αναδεικνύουν τη σημασία του χώρου ως προς την κατασκευή των ταυτοτήτων, των σχέσεων, των επιθυμιών και των κοινοτήτων. Τέλος, αξίζει να επισημάνουμε εξαρχής ότι οι λεσβιακές γεωγραφίες δεν επιδιώκουν την παραγωγή οικουμενικών συμπερασμάτων, καθώς αναγνωρίζουν τις πολλαπλές διαφορές και την ετερογένεια ως πλεονεκτήματα.

2.1. Πως ορίζουμε τις λεσβίες; Κάποιες επισημάνσεις

Η ενασχόλησή μας με τις λεσβιακές γεωγραφίες προϋποθέτει κάποιες βασικές επισημάνσεις σχετικά με το πως ορίζουμε τις λεσβίες. Η ερώτηση σχετικά με ποιος/α είναι γυναίκα και ποιος/α είναι λεσβία δεν έχει μία και μοναδική απάντηση (Lamoureaux 2009, Chetcuti 2009, Falquet 2009, Borghi 2016, Browne και Ferreira 2015). Η χρήση του όρου λεσβία χρησιμοποιείται, διεκδικείται εκ νέου και αποδοκιμάζεται πάντα μέσα από πολύπλευρες σχέσεις εξουσίας σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια και σε συγκεκριμένους τόπους. Για παράδειγμα η Faderman (1992) έδειξε πως η ταυτότητα της κατηγορίας «λεσβία» αναγνωρίστηκε πολύ πρόσφατα ως τέτοια. Βέβαια, δεν είναι μόνο η ιστορική συσχέτιση που διαδραματίζει ρόλο, αλλά όπως δείξαμε πιο πάνω, οι κριτικές που ασκήθηκαν από τον μαύρο, λεσβιακό και μετα-αποικιοκρατικό φεμινισμό εμπλούτισαν την έννοια αυτή αναδεικνύοντας

πως η ενιαία ταυτότητα κατακερματίζεται μέσα από την αναγνώριση πολλαπλών κοινωνικών διαφορών (αναπηρία, ηλικία, εθνικότητα, μητρότητα, ταξική θέση κ.ό.κ.).

Πιο συγκεκριμένα, καθ'όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας η φεμινιστική θεωρία της παραστασιακής επιτέλεσης ή επιτελεστικότητας [performativity] αποτέλεσε χρήσιμο εργαλείο κατανόησης σχετικά με τις έμφυλες ανατροπές και την αποδόμηση της ταυτότητας. Η Judith Butler στο πρωτοποριακό της έργο «Αναταραχή Φύλου. Ο Φεμινισμός και η Ανατροπή της Ταυτότητας» (2009 [1990, 1999]) θα ασκήσει κριτική στη «φυσικότητα» των έμφυλων διπολικών κατηγοριών και ταυτοτήτων, καθώς και στην κονστρουκτιβιστική «εμμονή» σε σταθερές νόρμες. Η Butler, κατακερματίζοντας το σταθερό και ενιαίο υποκείμενο του διαφωτισμού, έδειξε πως το φύλο είναι επιτελεστικό και όχι δεδομένο, και πως αυτή η επιτέλεση σχετίζεται με την ετεροσεξουαλική μήτρα [heterosexual matrix] (όπου οι άνδρες και οι γυναίκες κατασκευάζονται σαν αντίθετα τα οποία εν τέλει έλκονται πάντα μεταξύ τους). Η συστηματική απόπειρα ανατροπής του φύλου λοιπόν μας προσκαλεί να ξανασκεφτούμε την κατηγορία γυναίκα, καθώς την απογυμνώνει από τους βιολογικούς και κοινωνικούς της ρόλους έτσι ώστε να υποστηρίξει πως οι κανονικοποιητικές νόρμες σχετικά με την έμφυλη συμπεριφορά (θηλυκό) και την σεξουαλική επιθυμία (ετεροσεξουαλικό) δομούν τα άτομα. Η προβληματοποίηση της διάκρισης «βιολογικό» / «κοινωνικό» φύλο [sex/gender] από την Butler, πάνω στην οποία στηρίχθηκε η φεμινιστική θεωρία του '70 και '80, φέρνει στο προσκήνιο το φυσικοποιημένο σύστημα της ετεροκανονικότητας [heteronormativity] και σε συνδυασμό με την ανατρεπτική οπτική της επιτέλεσης, ανοίγει νέους δρόμους αντίστασης.

Η Αθηνά Αθανασίου, βαθιά γνώστρια του έργου της Butler, τονίζει ότι οι έμφυλες ταυτότητες δεν έχουν χαρακτήρα αυθεντικό, μοναδικό και αμετάβλητο, αντίθετα ενδεχομενικό και υπογραμμίζει ότι το εγχείρημά της Butler «επιτίθεται» και αποδιαιρώνει *«δύο κανονιστικές προϋποθέσεις: τη διπολική περιχαράκωση της έμφυλης ταυτότητας και το υπόρρητο αυτονόητο του ετεροφυλοφιλικού πλαισίου αναφοράς»* (Αθανασίου 2009: 218). Πιο συγκεκριμένα, η πρόσληψη του φύλου ως επιτελεστικού περιλαμβάνει και τη δυνατότητα ανατρεπτικών και εναλλακτικών επιτελέσεων πέραν του καθιερωμένου πλέγματος της επιβεβλημένης ετεροσεξουαλικότητας και των κοινωνικών επιταγών που συνεπάγεται. Το φύλο έτσι είναι μία ευέλικτη πολιτική κατηγορία και

«η ταυτότητα θεωρητικοποιείται ως εσωτερικά ασταθής και ετερογενής, έκκεντρη, πολυσχιδής και εύπλαστη. Θα λέγαμε λοιπόν ότι στο στόχαστρο της κριτικής δεν τίθεται η ταυτότητα αυτή καθαυτή, αλλά η πρόσληψη της ταυτότητας ως ενιαίας παρουσίας του εαυτού. Στο δίλημμα ταυτότητα ή διαφορά, η μεταδομιστική φεμινιστική θεωρία

αντιπαραβάλλει την προβληματική της ταυτότητας ως διαφοράς. Η ταυτότητα εμπειρικλείει το φασματικό της άλλο, τη μη-ταυτότητα που αποκλείεται ή αποκρηύσσεται προκειμένου να καταστεί εφικτή η συγκρότηση του εαυτού» (Αθανασίου 2007: 213).

Έτσι, υπό το πρίσμα του μεταδομισμού και της κουήρ θεωρίας, οι έμφυλες ταυτότητες αντιμετωπίζονται ως ενδεχομενικές και μεταβαλλόμενες επιτελέσεις που ανατρέπονται, επιστρατεύονται και συνεχώς διεκδικούνται.

Συνοπτικά, στο σημείο αυτό θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η μεταφορά της θεωρίας αυτής στη γεωγραφία υπήρξε, κατά κάποιον τρόπο, προβληματική (Brown 2000: 32-36). Η πρόσληψη του χώρου ως κάτι το οποίο κάνουμε / επιτελούμε, και όχι ως κάτι το οποίο απλά είναι, μας βοηθά να ξανασκεφτούμε τις σχέσεις μεταξύ του χώρου / τόπου και των φύλων / σεξουαλικότητων. Από αυτή την άποψη, το φύλο και η σεξουαλικότητα διαμορφώνεται μέσα από το χώρο (παράδειγμα οι τουαλέτες, οι χώροι εργασίας, ο δρόμος). Με άλλα λόγια, ο τόπος και ο χώρος συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση του φύλου, των έμφυλων σωμάτων και των σεξουαλικότητων. Ωστόσο, υπάρχει πάντα το πλαίσιο [context] που τοποθετούμε μία έρευνα. Μπροστά στο εμπόδιο αυτό βρέθηκαν οι Bell κ.ά. (1994) στην προσπάθειά τους να ερευνήσουν αν η παρουσία των gay skinheads και lipstick lesbians μπορεί να παράξει διαφορετικά το χώρο ή έναν νέο χώρο. Για παράδειγμα, βρέθηκαν αντιμέτωποι/ες με το πανταχού παρόν αρσενικό βλέμμα και τις υποβαλλόμενες από την πατριαρχία νόρμες. Έτσι μία «υπερθηλυκή» λεσβία που θα την φλερτάρουν ως ετεροσεξουαλικό άτομο, εφόσον υποδύεται το «αυθεντικό» πρότυπο μίας ετεροσεξουαλικής γυναίκας, έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστεί οποιαδήποτε μορφής βίας αν αποκαλύψει την «παραβατική» / «πραγματική» της ταυτότητα. Άλλο παράδειγμα επιτέλεσης αποτελεί ο ετεροκανονικός χώρος ο οποίος υπόρρητα θέτει συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς. Ένα ζευγάρι λεσβιών που θα φιληθεί μέσα σε ένα σουπερμάρκετ διαπερνά τις ετεροκανονικές νόρμες και αμφισβητεί τον ετεροσεξουαλικό χαρακτήρα του χώρου (Valentine 1996). Η έκφραση αυτή τρυφερότητας μεταξύ του ζευγαριού διαμορφώνει το χώρο (μπορεί να τον κάνει ανεκτικό ή ομοφοβικό), αλλά και το ίδιο το ζευγάρι (ανεκτό/μη ανεκτό). Όλες αυτές οι νόρμες (υπόρρητες ή μη), οι πράξεις και οι αντιδράσεις ποικίλλουν χωρικά, αναδημιουργούν τον χώρο και τα άτομα που τον απαρτίζουν διαφορετικά.

Δευτερευόντως, θα ήθελα να προσθέσω ότι αυτή η δυσκολία των γεωγράφων έχει να κάνει και με το γεγονός ότι η Judith Butler είναι πρώτα και πάνω απ'όλα μία θεωρητικός και φιλόσοφος και άρα η θεωρία της παραστασιακής επιτέλεσης ενέχει δυσκολίες σχετικά με τη

μεταφορά της στο καθαρά εμπειρικό πεδίο. Μία τέτοια δυσκολία αναγνωρίζουν και οι συγγραφείς που προανέφερα (Bell κ.ά. 1994) σχετικά με την πρόσληψη των drag (queen ή king) επιτελέσεων από διαφορετικά κοινά απεύθυνσης.

Συνοψίζοντας, η έννοια του χώρου ως κοινός τόπος λειτουργεί σύμφωνα με ένα πλαίσιο κοινών σημαινόμενων και σηματοδοτήσεων που δημιουργεί τους συμβολικούς έμφυλους ρόλους. Ναι μεν δηλαδή τροφοδοτείται από τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς μετασηματισμούς, επιβάλλει ωστόσο, συγκεκριμένες συμπεριφορές, έμφυλες ταυτότητες και σεξουαλικότητες.

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, θα λεγάμε λοιπόν πως το πλαίσιο [context] είναι το κλειδί και για να ορίσουμε ποιος/α ή τι αποκαλούμε «λεσβία», καθώς δεν υπάρχει ούτε μία μοναδική και παγκόσμια ΛΟΑΤΚΙΑ+ κουλτούρα ή ταυτότητα, ούτε ένα συγκεκριμένο πρότυπο λεσβιακής κουλτούρας, ταυτότητας, επιθυμίας ή σχέσης. Πόσο μάλλον, όταν η κουήρ βιβλιογραφία άσκησε κριτική στην μη προβληματική αποδοχή και προαγωγή μίας ενιαίας γκέι και λεσβιακής δυτικής ταυτότητας και ανέδειξε τη ρευστότητα του φύλου και των σεξουαλικοτήτων και αποδόμησε τις πολιτικές ταυτότητας των σταθερών επιθυμιών, συμπεριφορών και πρακτικών. Ωστόσο ακόμα και αν προσλαμβάνουμε την κατηγορία λεσβίες ως ρευστή και ως ποικιλοτρόπως χωρική και χρονική κατασκευή, ακολουθώντας τις Browne και Ferreira (2015), θα χρησιμοποιήσω τον όρο λεσβίες καθ'όλη τη διάρκεια της εργασίας καθώς:

Αρχικά ο όρος χρησιμοποιείται για να αμφισβητούμε πάντα τις ετεροσεξουαλικές και πατριαρχικές σχέσεις εξουσίας (Chetcuti 2013, Clerval και Brunner 2013). Η κουήρ θεωρία απέτυχε ως ένα βαθμό ως προς την αναγνώριση αυτών των πλεγμάτων εξουσίας, καθώς συχνά εστίασε σχεδόν αποκλειστικά στους γκέι άνδρες. Παρομοίως και όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η συζήτηση περί ομοκανονικότητας φανέρωσε πως οι γκέι άνδρες και λεσβίες αξιοποίησαν τις ευνοϊκές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις (κυρίως αυτές που αφορούν στον γάμο) και αναπαρήγαγαν κοινωνικές συνθήκες υποστηριζόμενες από κανονιστικές ετεροσεξουαλικότητες (ως προς την κοινωνική τάξη, την εθνικότητα, την αναπηρία, την ηλικία κ.ό.κ.). Επιπλέον, συχνά απωσιοποιούνται οι έμφυλες διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς υπό την ομπρέλα των «γκέι ανδρών και λεσβιών» θεωρούνται όλοι και όλες ότι ανήκουν σε μία ομοιογενή «μειονότητα» παράγοντας εν τέλει νέες σεξουαλικές νόρμες.

Δεύτερον, ο όρος «λεσβία» συνεχίζει να αποτελεί προεξέχων τρόπο με τον οποίο τα άτομα αυτοπροσδιορίζονται. Έτσι η κατηγορία αυτή παραμένει σημαντική και οι λεσβίες συνεχίζουν

να δημιουργούν συλλογικότητες υπό αυτόν τον όρο. Για αυτό και ο όρος αυτός αξίζει του σεβασμού και της προσοχής της ακαδημαϊκής και κοινωνικής έρευνας.

Τρίτον, αναγνωρίζοντας ότι οι λεσβίες δεν αποτελούν μία συνεκτική ή ομοιογενή κατηγορία και ότι ο όρος είναι ρευστός στο χώρο και στο χρόνο, οι λεσβιακές γεωγραφίες έχουν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν την ίδια τη φύση της γεωγραφίας και τον τρόπο με τον οποίο παράγουμε τη γεωγραφία.

Έτσι, οι παραπάνω επισημάνσεις της ενότητας δεν φιλοδοξούν να δώσουν έναν μονοσήμαντο ορισμό σχετικά με τις λεσβίες και ούτε αυτός είναι στόχος της παρούσας εργασίας. Όπως θα φανεί και παρακάτω, η κατηγορία αυτή δεν είναι κατάλληλη για όλες και όλους. Για παράδειγμα γνωρίζουμε ότι οι περισσότερες μελέτες ερευνούν τις cis*-λεσβίες, κάτι το οποίο καθιστά δύσκολη την έρευνα για τρανς*, ιντερσεξ* και άλλα άτομα. Σκοπός άρα είναι να αναδείξουμε πως η ταυτότητα/κατηγορία «λεσβία» αμφισβητείται, προσλαμβάνεται, αντιστέκεται ή και αποσιωπάται και σε συνάρτηση με το χώρο πως διαμορφώνεται, διεκδικείται και παράγει νέες ταυτότητες και άρα νέους χώρους.

2.2. Λεσβιακές αστικές γεωγραφίες από τον Αγγλοσαξωνικό χώρο

“lesbian spaces are there if you know what are you looking for”.
Bell and Valentine 1995: 6

2.2.1. Αστική γεωγραφία

Σε αυτή την ενότητα θα αναφερθούμε αρχικά στις μελέτες που έγιναν από τον κλάδο της αστικής γεωγραφίας. Οι λεσβιακές γεωγραφίες αναδύθηκαν τη δεκαετία του 1990 ως απάντηση στις αστικές γεωγραφίες των σεξουαλικοτήτων, των οποίων η εστίαση ήταν οι γκέι άνδρες. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι γεωγραφίες των σεξουαλικοτήτων ξεκίνησαν στις αρχές του 1980 να μελετούν τις γκέι περιοχές της Αμερικής (βλ. Lauria και Khor 1985) και ιδιαιτέρως τις γκέι χωρικές συγκεντρώσεις του San Francisco. Ωστόσο, η ανάπτυξη σπουδαίων μελετών και εργασιών προκλήθηκε από την ουσιοκρατική θεώρηση του Manuel Castells σχετικά με την απουσία χωρικών λεσβιακών συγκεντρώσεων. Σύμφωνα με τον Castells (1983: 140) οι έμφυλες και ταξικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών δικαιολογούν τον διαφορετικό τρόπο οικειοποίησης του χώρου από τους άνδρες γκέι και τις λεσβίες: οι γκέι, ως άνδρες, τείνουν να κυριαρχούν στο χώρο και λόγω των υψηλότερων εισοδημάτων τους, είναι σαφώς πιο ορατοί· αντίθετα, η αορατότητα των λεσβιών στον αστικό χώρο οφείλεται στην ύπαρξη στενών διαπροσωπικών δεσμών, ανεπίσημων δικτύων και στην ακτιβιστική τους δράση.

Έτσι, οι Adler και Brenner (1992), Rothenberg (1995) και Valentine (1993, 1995) εστίασαν τις μετέπειτα εργασίες τους στις επιλογές κατοίκησης και στις χωρικές συγκεντρώσεις των λεσβιών, καθώς και στους εναλλακτικούς και underground χώρους, δείχνοντας όχι μόνο τους διαφορετικούς τύπους καταπίεσης που υφίστανται μεταξύ γυναικών και ανδρών, αλλά και τις διαφορετικές οικονομικές πηγές και κοινωνικές συνθήκες βάσει των οποίων οι λεσβίες προχωρούν στην οικειοποίηση του χώρου. Πιο συγκεκριμένα, οι λεσβιακές γεωγραφίες παρουσιάζουν νέες στρατηγικές (ανα)παραγωγής του χώρου, δηλαδή περισσότερο ανεπίσημες, λιγότερο χωρικά συγκεντρωμένες και πιο αόρατες, εφήμερες και μετακινούμενες (Duplan 2012, Browne και Ferreira 2015). Επιπλέον, αναδεικνύουν την ετεροσεξουαλικοποίηση του χώρου, η οποία αφορά σε μία διπλή καταπίεση των λεσβιών στον δημόσιο χώρο (ούσες γυναίκες και λεσβίες, βλ. Namaste 1996).

Οι μελέτες λοιπόν που αναπτύχθηκαν από τον κλάδο της αστικής γεωγραφίας έφεραν στο προσκήνιο όχι μόνο τις εγγενείς έμφυλες διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλά και τις

διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες βάσει των οποίων δημιουργούνται οι διαφορές ως προς τις χωρικές συγκεντρώσεις. Παρ'όλο λοιπόν που υπήρχαν γειτονίες κατοίκησης που προσέλκυαν κατα βάση λεσβίες, αυτές δεν συνδεόταν με την παράλληλη άνθηση άλλων δραστηριοτήτων (εμπορικών, κοινωνικών ή πολιτικών) όπως συνέβαινε στις αντίστοιχες γκέι περιοχές. Οι λεσβιακές γειτονίες ήταν λιγότερο ορατές από τις αντίστοιχες γκέι και ανιχνεύθηκαν κυρίως σε πολύ κεντρικά σημεία των βορειοαμερικάνικων πόλεων και σε εναλλακτικούς αστικούς χώρους. Οι μελετητές και οι μελετήτριες κατέληξαν έτσι ότι οι γυναίκες και οι άνδρες κατοικούν διαφορετικά στο χώρο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι μεν είναι λιγότερο χωρικά συγκεντρωμένες από τους δε. (βλ. για παράδειγμα Rodmore 2001). Έτσι, έγινε γρήγορα σαφές ότι οι λεσβιακές γεωγραφίες απαιτούσαν να κατανοήσουμε με διαφορετικούς όρους τους τόπους, τις διεκδικήσεις και τη δημιουργία χώρων και κυρίως ότι, κατα αντιστοιχία με τη φεμινιστική γεωγραφία, οι λεσβιακές γεωγραφίες δεν μπορούσαν απλώς να προστεθούν στις γκέι ανδρικές γεωγραφίες.

2.2.2. Ορατότητα / Αορατότητα: Το δίπολο της καθημερινής ζωής

Το δίπολο της ορατότητας / αορατότητας έχει συγκεντρώσει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των ερευνητριών και ερευνητών που ασχολούνται με τις λεσβιακές γεωγραφίες. Οι μελέτες τους αναδεικνύουν τις στρατηγικές, τις πρακτικές αντίστασης και τις συμπεριφορές των λεσβιών και κουήρ γυναικών στην καθημερινή ζωή σε συνάρτηση με διάφορες χωρικές κλίμακες. Έτσι, παραδείγματα οικειοποίησης και αντίστασης συναντούμε στους χώρους εργασίας, στον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο. Κύριο συμπέρασμα είναι ότι οι λεσβίες και οι κουήρ γυναίκες αντιμετωπίζουν ποικίλες μορφές βίας, κυρίως τον μισογυνισμό, την ετεροπατριαρχία και τη λεσβοφοβία και για αυτό αναπτύσσουν ποικίλλες πρακτικές ώστε να διαπραγματεύονται κάθε φορά την παρουσία ή απουσία τους στο χώρο. Αυτές οι πρακτικές χωρο-χρονικής διαπραγμάτευσης αναδεικνύουν πως οι λεσβίες και οι κουήρ γυναίκες αντιστέκονται στις ετεροσεξουαλικές και ετεροκανονικές νόρμες μέσα από την παραγωγή νέων χώρων ή την επαναδιαπραγμάτευση δεδομένων χώρων.

Η Valentine (1993) δείχνει έτσι πως οι χώροι εργασίας, το σπίτι, τα εστιατόρια ακόμα και ευρύτερα οι δημόσιοι χώροι αντανakλούν όχι μόνο τις (ετερο)πατριαρχικές δομές εξουσίας, αλλά και τον σεξουαλικοποιημένο και βαθιά έμφυλο δυϊστικό χαρακτήρα των χώρων αυτών. Η εδραιωμένη ανδρική κυριαρχία, το ανδρικό βλέμμα και η ετεροσεξουαλικότητα είναι πανταχού παρούσες και σαφώς επηρεάζει τις στρατηγικές των λεσβιών ως προς την εκδήλωση

ή μη ορατών συμπεριφορών. Οι μορφές αντίστασης λοιπόν σε αυτό το πλέγμα εξουσιών ποικίλουν.

Όσον αφορά στον χώρο κατοικίας, στο σπίτι δηλαδή, οι λεσβίες τον προσλαμβάνουν ως δύναμη χειραφετητικό ως προς την εκδήλωση της σεξουαλικής τους ταυτότητας, ωστόσο μπορεί να αντιμετωπίσουν και κάθε λογής βίας καθώς αντιστέκονται στο πρότυπο της πυρηνικής ετεροπατριαρχικής οικογένειας (Johnston και Valentine 1996). Από μία άλλη οπτική γωνία, εκείνης της συγκατοίκησης του λεσβιακού ζευγαριού, η Barret (2015) διερωτάται για τα έμφυλα στερεότυπα που υπάρχουν εντός του ζευγαριού. Η έρευνά της δείχνει ότι δεν υφίστανται τέτοιου είδους στερεότυπα μεταξύ των λεσβιακών ζευγαριών και ότι αντίθετα οι οικιακές εργασίες επιμερίζονται βάσει ενδιαφερόντων και όχι βάσει των κλασικών έμφυλων στερεοτύπων που συναντάμε στις πατριαρχικές πυρηνικές οικογένειες.

Άλλες μελέτες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στις πολιτικές πρακτικές και τον ακτιβισμό των λεσβιών και κουήρ γυναικών (Browne 2007, Rodmore και Tremblay 2015). Η ιστορία του λεσβιακού κινήματος είναι από πολλές απόψεις πολύ ενδιαφέρουσα και κάπως διαφορετική από το Gay Liberation Movement. Πιο συγκεκριμένα, οι Rodmore και Tremblay (2015) εξέτασαν την ανάπτυξη του λεσβιακού κινήματος στη Νέα Υόρκη, στο Παρίσι και στο Μοντρεάλ θέλοντας να καταγράψουν τις σχέσεις των λεσβιών με το δεύτερο φεμινιστικό ρεύμα και το γκέι κίνημα στις αρχές του '70. Χρησιμοποιώντας αυτές τις μελέτες περίπτωσης, έδειξαν πως το λεσβιακό κίνημα απελευθέρωσης άσκησε κριτική στην ετεροπατριαρχία και προήγαγε ένα κίνημα από και για τις γυναίκες. Αναλογιζόμενες τις διαφορές μεταξύ του λεσβιακού απομονωτισμού [lesbian separatism], του ριζοσπαστικού λεσβιασμού [radical lesbianism] και του λεσβιακού φεμινισμού [lesbian feminism], κατέληξαν ότι οι συνθήκες, οι συμμαχίες και τα αποτελέσματα της δράσης τους ήταν πολύ διαφορετικά, ωστόσο σε κάθε πόλη εκφράστηκαν με παρόμοιο τρόπο οι ίδιες αρχές.

Έτσι, οι Radical Lesbians (1970) της Νέας Υόρκης έδρασαν εξ αρχής αυτόνομα καθ'όλη τη δεκαετία του '70 καθώς το λόμπι των γκέι δικαιωμάτων κατευθύνθηκε προς μία πιο ρεφορμιστική ατζέντα. Οι Gouines Rouges του Παρισιού ξεκίνησαν τον αγώνα τους μέσα από ένα ριζοσπαστικό φεμινιστικό πλαίσιο, το οποίο ως ένα βαθμό ενστερνίστηκε και το γκέι κίνημα ως απάντηση στη κυρίαρχη συντηρητική ατζέντα του ομοσεξουαλικού κινήματος. Τέλος, οι Coop-femmes του Μοντρεάλ, η πρώτη γαλλόφωνη λεσβιακή φεμινιστική ομάδα της Βόρειας Αμερικής, αναπτύχθηκε ως απάντηση στην αορατότητα των λεσβιών μέσα στο μετα-

αποικιοκρατικό φεμινιστικό κίνημα και στην γλωσσική απομόνωση από το βορειοαμερικάνικο αγγλόφωνο λεσβιακό κίνημα στα μέσα του '70.

Όσον αφορά στις πρακτικές δημόσιας πολιτικής παρουσίας, αξίζει να αναφέρουμε ότι κατα αντιστοιχία των Gay Pride, συναντούμε τις Dyke* [αργκό για τις λεσβίες] Παρελάσεις στον Καναδά (Podmore 2015) ή παλαιότερα την CQFD Fiertés lesbiennes στο Παρίσι όπου συγκεντρώνεται πλήθος λεσβιών που διεκδικούν μία αυτόνομη παρουσία και ορατότητα. Τέτοιες πρακτικές άνθισαν κυρίως γιατί το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα έχει κατηγορηθεί πολλάκις για εσωτερικευμένη λεσβοφοβία και για ταύτηση των διεκδικήσεων μόνο με τους γκέι άνδρες.

Ακόμη, ενδιαφέρουσες μελέτες εστιάζουν στο πως οι σχέσεις εξουσίας αναπαράγονται προκλώντας άνισες σχέσεις όχι μόνο μεταξύ των ετεροσεξουαλικών/ομοσεξουαλικών, ανδρών/γυναικών αλλά και μέσα στους λεσβιακούς χώρους. Για παράδειγμα η μελέτη των Kennedy και Davis (1993, όπως παρατίθεται στο Kantsa 2000: 165) ανέλυσε την κοινωνική οργάνωση της λεσβιακής εργατικής τάξης, και κυρίως της butch/femme κουλτούρας της δεκαετίας του '50 και '60 αναδεικνύοντας την διασταύρωση της τάξης, του φύλου και της σεξουαλικότητας. Παρομοίως, η Rooke (2007) επιστρατεύει τον όρο *λεσβιακό habitus* για να εξηγήσει ότι η ύπαρξη διάφορων μορφών λεσβιακού πολιτιστικού κεφαλαίου δημιουργεί διαφορές εντός της υποτιθέμενης κοινής διαφοράς, και μάλιστα ως προς το σώμα, την ηλικία, την εθνικότητα και την εκφορά της σεξουαλικότητας. Ακόμη, η μελέτη των Nash και Bain (2007) για την πρώτη γυναικεία σάουνα στο Τορόντο του Καναδά δείχνει πως μπορεί να αποτελέσει έναν ασφαλή χώρο για την εξερεύνηση σεξουαλικών ταυτοτήτων και κυρίως πρακτικών και παράλληλα να επιτρέπει, να πειθαρχεί ή και να αποκλείει άλλες σεξουαλικές ταυτότητες. Το πολύ ενδιαφέρον εύρημα τους είναι ότι τα «βιολογικά» σημάδια έκριναν σχεδόν τι σημαίνει τελικά «γυναικεία» σάουνα για τους διοργανωτές: τα FTM* τρανς άτομα ήταν ευπρόσδεκτα καθώς ακολουθώντας το δυαδικό σχήμα butch* – femme* λεσβίας είχαν δικαίωμα εισόδου και μάλιστα χωρίς τρανσφοβικές εκδηλώσεις. Αντίθετα, τα MTF (Male to Female) τρανς άτομα χρειάζονταν να απαντούν συνεχώς στο ερώτημα «αν είσαι άνδρας ή γυναίκα». Άλλου τύπου αποκλεισμούς παρουσιάζει σε άλλο άρθρο της η Catherine J. Nash (2011) σχετικά με τους τρανς άντρες, οι οποίοι, αυτή τη φορά, έρχονται αντιμέτωποι με μία αμφιλεγόμενη σχέση με τους λεσβιακούς και φεμινιστικούς χώρους: ούσες γυναίκες απολάμβαναν συναισθήματα ασφάλειας, συν-ανήκειν και ενσωμάτωσης και όντας άντρες αποκλείονται.

Γενικότερα συναισθήματα ανήκειν και μη-ανήκειν συναντούμε και στις μελέτες που ασχολούνται με τους γκέι και λεσβιακούς τόπους [gay and lesbian scenes]. Οι Valentine και Skelton (2003) ερευνούν την πρόσληψη τους από νέους και νέες. Καταλήγουν ότι ο τόπος [the scene] μπορεί να είναι απελευθερωτικός και να προσφέρει θετικά αισθήματα του συνανήκειν, της ταυτότητας και της κοινότητας. Ωστόσο, ενέχει ταυτόχρονα κινδύνους όπου οι νέοι και νέες γκέι άνδρες και λεσβίες μπορεί να αντιμετωπίσουν μία ευρεία γκάμα κοινωνικών ρίσκων και να έρθουν αντιμέτωποι/ες με βίαιες σχέσεις και κοινωνικό αποκλεισμό. Η παράδοξη αυτή εικόνα του γκέι και λεσβιακού τόπου αμφισβητεί λοιπόν παραδοσιακές αναπαραστάσεις της πόλης ως (πολλά υποσχόμενο) χώρο κοινωνικής και σεξουαλικής απελευθέρωσης.

Τέλος, μεγάλο ενδιαφέρον παρορυσιάζουν έρευνες που μελετούν ενεργούς τρόπους που μπορούν να μεταμορφώσουν το δημόσιο χώρο σε περισσότερο ασφαλή και φιλικό για τις λεσβίες. Η Eduarada Ferreira και στο διδακτορικό (2013) αλλά και σε μετέπειτα συνεργασία της (Ferreira και Salvador 2014) διεξήγαγε έρευνα σχετικά με τη «Δημιουργία Τοπίων» στην Πορτογαλία για να ανακαλύψει τις δυνατότητες του συμμετοχικού σχεδιασμού στην κατεύθυνση της διατάραξης της ετεροκανονικότητας και της ενδυνάμωσης των λεσβιών. Πράγματι, υποστηρίζουν ότι οι λεσβίες μπορούν να δημιουργήσουν νέα τοπία μέσα από την παραγωγή και κοινοποίηση γεωπληροφοριακού περιεχομένου που αφορά στις μνήμες, στις εμπειρίες, στα συναισθήματά τους, στις σκέψεις και στις απόψεις τους για τις ομοσεξουαλικές σχέσεις. Αυτή η διαδικασία που φέρει στο επίκεντρό της τις καθημερινές πρακτικές των ατόμων, τις χωρικές αναπαραστάσεις και αφηγήσεις γύρω από τη σεξουαλικότητά τους μπορεί να κάνει το αόρατο ορατό, ιδίως για τις λεσβίες και αμφιλοσεξουαλικές γυναίκες.

Κεφάλαιο III: Γαλλικές γεωγραφίες σεξουαλικότητας

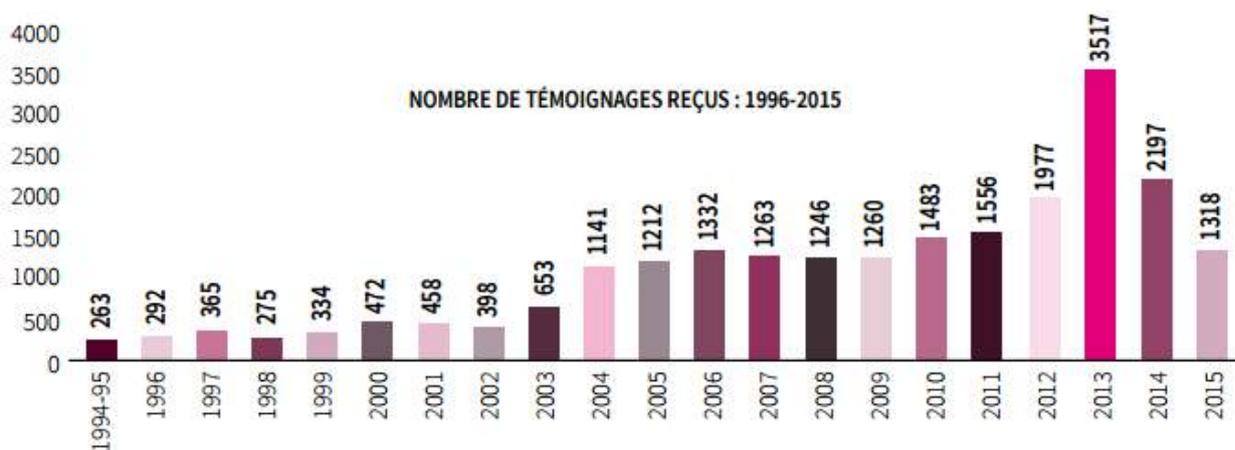
3.1. Εισαγωγή

Όταν ξεκίνησα να ερευνώ την βιβλιογραφία για τις γεωγραφίες των σεξουαλικότητας [Geographies of sexuality] ήρθα γρήγορα αντιμέτωπη με την κυριαρχία της Αγγλο-Αμερικάνικης ακαδημίας και γλώσσας. Παρομοίως, όταν αναζήτησα περαιτέρω υλικό για τις λεσβιακές γεωγραφίες διαπίστωσα ότι η πλειοψηφία των βιβλίων ή άρθρων που συμβουλευόμουν ήταν εξίσου στα αγγλικά. Η Αγγλο-Αμερικάνικη ηγεμονία, η αποκλειστική χρήση της αγγλικής γλώσσας και ο δυτικός προσανατολισμός των μελετών που αφορούν στις σεξουαλικότητες έχει ευρέως υποστεί κριτική, και εντός του κλάδου των γεωγραφιών της σεξουαλικότητας (Browne και Ferreira 2015, Ferreira 2013), αλλά και εκτός αυτού (Garcia-Ramon 2004, Vaïou 2004).

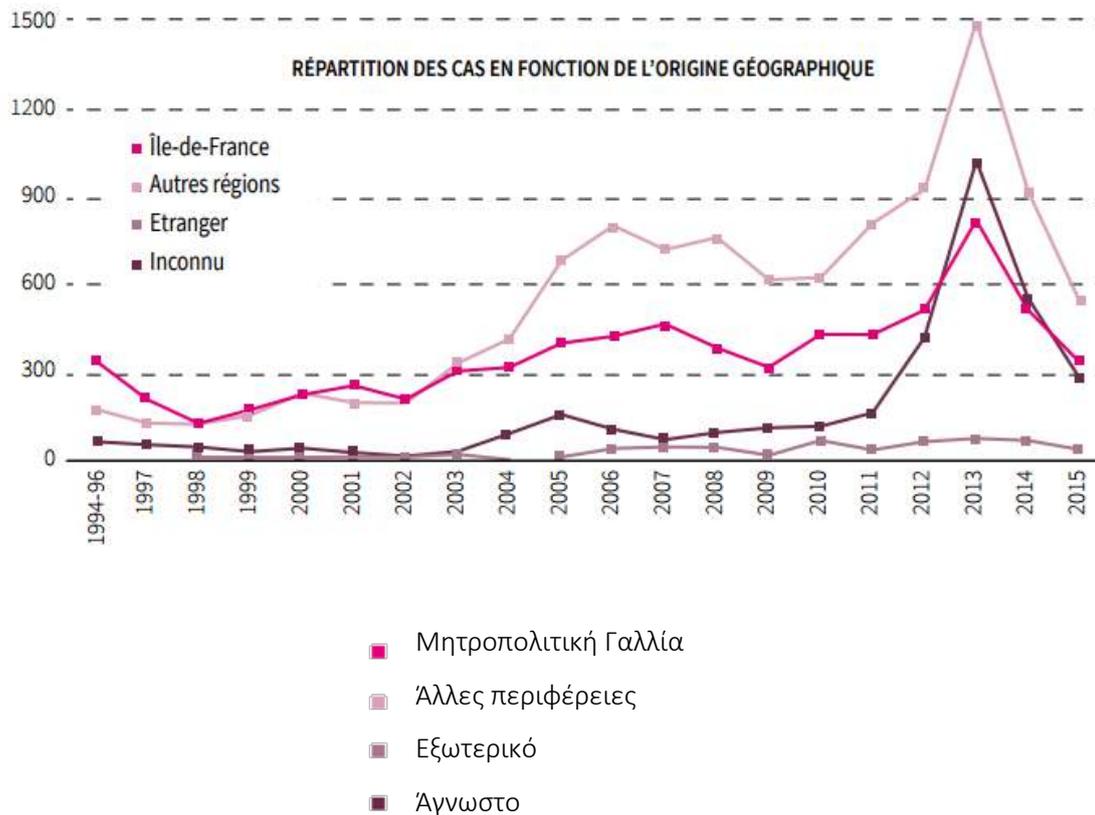
Στη Γαλλία, συνατούμε την «μεγάλη ιδέα» της République [Δημοκρατία], η οποία πρεσβεύει εν πολλοίς ότι όλοι/ες οι πολίτες/τισσες είναι ίσοι/ες, έχοντας την τάση μάλιστα να ομογενοποιεί τα άτομα καλλιεργώντας την εικόνα μίας ουδέτερης δημόσιας σφαίρας. Πιο συγκεκριμένα και με αφορμή διάφορες περιστάσεις, οι οποίες αφορούν κυρίως στα ζητήματα μαντίλας, αλλά και σε ζητήματα «μειονοτικών» σεξουαλικότητας, ο γαλλικός ρεπουμπλικανισμός πάσχει από την εμμονή του στον αφηρημένο ατομικισμό. Όπως εξηγεί η Joan Wallach Scott (2016) σε πρόσφατο άρθρο της σχετικά με τη μαντίλα και το πολιτικό ασυνείδητο του γαλλικού ρεπουμπλικανισμού, ο τελευταίος ως πολιτική θεωρία πρεσβεύει μία μακροχρόνια ιδέα ομοιογενούς «γαλλικότητας» σύμφωνα με την οποία η θρησκεία, η σεξουαλικότητα κ.ό.κ. είναι ιδιωτικά ζητήματα ατομικής συνείδησης που δεν επιδεικνύονται δημοσίως. Έτσι, όταν η Γαλλία αναπαραστάται ως ένα ομοιογενές έθνος, τίθενται ερωτήματα σχετικά με τις πολιτικές ταυτότητας, καθώς, ενώ υποτίθεται ότι περιλαμβάνει ανεξαιρέτως όλα τα άτομα στον πυρήνα του και μάλιστα με τρόπο ίσο και ουδέτερο, αποδεικνύεται ότι αποκλείει κατ'εξακολούθηση τις μειονότητες (Bourcier 2012: 96). Όσον αφορά μάλιστα στην πρόσληψη της δημόσιας σφαίρας ως «ουδέτερης» η δουλειά των φεμινιστριών ήταν αποκαλυπτική: ο ουδέτερος δημόσιος χώρος υπονοεί τον αποκλεισμό των μειονοτήτων που αφενός δεν έχουν την ίδια κουλτούρα με το «έθνος» και αφετέρου τις ίδιες πρακτικές (πολιτισμικές, σεξουαλικές, κοινωνικές) στο δημόσιο χώρο. Όταν λοιπόν η (ομο)σεξουαλικότητα τίθεται εντός των κλειστών ορίων του ιδιωτικού χώρου (κάτι το οποίο

συμβαίνει για παράδειγμα και με τις μη καθολικές θρησκείες), εγείρονται σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την ίση πρόσβαση, αναπαραστάση και «νομιμοποίηση» αυτής.

Εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί το φαινόμενο «Manif pour Tous». Μετά την εκλογή του Francois Hollande στο ανώτατο πολιτικό αξίωμα, νομιμοποιήθηκε ο γάμος μεταξύ ομοσεξουαλικών ατόμων [Mariage pour Tous], όχι όμως η τεκνοθεσία. Κατά την περίοδο της ψήφησης του «επίμαχου» νομοσχεδίου, παρακολουθήσαμε πάνω από 450.000 άτομα όλων των ηλικιών εκ μέρους συντηρητικών ομάδων και ενώσεων, της Καθολικής Εκκλησίας και της γαλλικής (ακρο)δεξιάς να διαδηλώνουν στη Γαλλία (οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις πραγματοποιήθηκαν στο Παρίσι) ενάντια στο νόμο, μαινόμενοι/ες σχετικά με την αποσάρθρωση της πυρηνικής, παραδοσιακής και ετεροπατριαρχικής οικογένειας. Ενσάρκωση του κινήματος αποτελεί έως και σήμερα η Frigide Barjot. Τα αποτελέσματα της «Manif pour Tous» δεν άργησαν να φανούν: η οργάνωση SOS Homophobie (2013, 2014), στις δύο ετήσιες εκθέσεις της για τις χρονιές 2012 και 2013 τονίζει ότι υπήρξε ραγδαία αύξηση βίαιων περιστατικών εναντίον ΛΟΑΤ ατόμων, φαινόμενο το οποίο θα μπορούσε να μην μας προκαλεί κάποια ιδιαίτερη εντύπωση, εφόσον οι τηλεοράσεις και το διαδικτυό πλημμύρησαν από σλόγκαν όπως «Ένας μπαμπάς και μία μαμά. Υπερασπιζόμαστε την φυσική οικογένεια» [un papa et une maman. Défendons la famille naturelle], «Όλοι γεννιούνται από έναν άνδρα και μία γυναίκα» [Tous nés d'un homme et d'une femme] κ.ό.κ.

Σχήμα 1: Αριθμός καταγεγραμμένων μαρτυριών στην οργάνωση SOS-Homophobie από το 1996 έως το 2015. Πηγή: SOS Homophobie 2016: 13

Σχήμα 2: Κατανομή περιπτώσεων ανα γεωγραφική τοποθεσία μεταξύ 1996-2015. Πηγή: SOS Homophobie 2016: 14. Ιδία μετάφραση.

Τι συμβαίνει όμως στον πανεπιστημιακό χώρο και πιο συγκεκριμένα στον κλάδο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών; Ο Régis Revenin (2007), σε ένα εξαιρετικά διαφωτιστικό άρθρο, εξηγεί την καθυστέρηση εισαγωγής ερευνών και μελετών γύρω από τη σεξουαλικότητα και πιο συγκεκριμένα μέσα από μία γκέι και λεσβιακή σκοπιά, στην Γαλλική ακαδημία σε σύγκριση με την Αμερικανική. Μία πρώτη επισήμανση είναι ότι τα ηνία της έρευνας είχαν για αρκετά χρόνια οι επιστήμες της Ιατρικής και Ψυχιατρικής, Ψυχανάλυσης και Ψυχολογίας, γεγονός που ενέτεινε την ιατρικοποίηση των ζητημάτων που άπτονται της (ομο)σεξουαλικότητας, οδηγώντας συχνά στην απο-ιστορικοποίηση και στην επανασοσιακρατικοποίηση της. Πιο συγκεκριμένα, καταλήγει ότι η έλλειψη ερευνητικών δομών, προγραμμάτων σπουδών, υποτροφιών και προοπτικών καριέρας διαδραματίζουν σοβαρό ρόλο σε αυτή την γαλλική ιδιότυπη καθυστέρηση. Παράλληλα τονίζει ότι υπήρχαν έντονοι φόβοι σχετικά με την εγκαθίδρυση εντός της ακαδημίας ενός ισχυρού, πολιτικοποιημένου και ριζοσπαστικού «λόμπι» φεμινιστριών, γκέι και λεσβιών καθώς και ατόμων που ασχολούνται

με την μετα-αποικιοκρατική κριτική, λόμπι το οποίο θα τάραζε τη μονοθεματικότητα του πανεπιστημίου με την προώθηση νέων διεπιστημονικών λόγων και μελετών. Ακόμη, η ιδέα ότι η σεξουαλικότητα αποτελεί ιδιωτικό ζήτημα ήταν ευρέως διαδεδομένη (ισχύει και σήμερα, ίσως σε μικρότερο βαθμό), εξαιρώντας μόνο τις περιπτώσεις επιδημιολογικών και άλλων μελετών σχετικά με το AIDS και τη σεξουαλική υγεία. Με άλλα λόγια, η εισαγωγή τέτοιων αντικειμένων έρευνας θα σήμαινε ταυτόχρονα υπονόμηση του γενικού συμφέροντος, και θα καθιστούσε έμμεση απειλή για τον ρεπουμπλικανικό οικουμενισμό.

Η γεωγραφία δεν θα αποτελέσει εξαίρεση στον παραπάνω «κανόνα». Σύμφωνα με τους/τις Collignon και Staszak (2004), Blidon (2008), Staszak (2012) και Leroy (2009) η γαλλική γεωγραφία δεν ήταν «ανοιχτή» σε αντικείμενα μελέτης τα οποία δεν ήταν *«άμεσα χωρικά (τις γυναίκες, τη σεξουαλικότητα κ.λ.π.), παρ'όλο που τα αντικείμενα αυτά συμμετέχουν ισάξια στη κατασκευή του χώρου και δομούνται συχνά χωρικά»*¹² (Collignon και Staszak 2004: 39). Αυτή η «περιφρόνηση» οφείλεται κυρίως στη έλλειψη ενδιαφέροντος από τους γάλλους γεωγράφους για αντικείμενα των οποίων η μελέτη τους κρινεται ως «πολυτέλεια» σε σχέση με άλλα (Blidon 2008: 178). Έτσι, τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ξεπεράστηκαν διάφορες «προκαταλήψεις» όπως η ιεράρχηση των αντικειμένων έρευνας σε περισσότερο ή λιγότερο ενδιαφέροντα· ο φόβος μίας επικείμενης «αμερικανοποίησης» της γαλλικής ακαδημίας· και η «ρετσινιά» που έφεραν οι ερευνητές/τριες ως στρατευμένοι/ες και υπερ-πολιτικοποιημένοι/ες (και όχι ουδέτεροι/ες). Με τον τρόπο αυτό έδειξαν ότι η μελέτη της συνάρτησης χώρου και σεξουαλικότητας δεν αποτελεί αμερικανική αποκλειστικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, στις αρχές της δεκαετίας του '90 και υπό την επίδραση του μεταμοντέρνων ιδεών, αναδύονται νέα αντικείμενα μελέτης, αλλά κυρίως, νέες προσεγγίσεις. Οι γαλλικές κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες ταρασσουν τα νερά των δεδομένων επιστημονικών καθεστώτων γνώσης και μάλιστα, όσον αφορά στις μελέτες πάνω στις (ομο)σεξουαλικότητες, η γεωγραφία προσδοκά να αμφισβητήσει (και μάλιστα να αποδομήσει) τις κατηγορίες των ομο/ετερόσεξουαλικών ατόμων και τις πρακτικές τους στο δημόσιο χώρο, ξεκινώντας από την παραδοχή περί της κοινωνικής και χωρικής κατασκευής της ετεροσεξουαλικής νόρμας.

Παραδείγματα που ξεχωρίζουν είναι η Marianne Blidon, από τις πρώτες γεωγράφους που θα επισημαίνει ότι οι ερευνητές και ερευνήτριες πρέπει να ενδιαφέρονται για τους τρόπους

¹² ίδια μετάφραση.

με τους οποίους οι χωρικές και σεξουαλικές πρακτικές των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων υπόκεινται στις ετεροκανονικές νόρμες (Blidon 2008b), αναδεικνύοντας όχι μόνο την αορατότητά τους σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες, αλλά επίσης και τις στρατηγικές αντίστασής τους. Στο ίδιο πλαίσιο, ιδιαίτερη σημασία έχει το τεύχος «*Φύλο, σεξουαλικές ταυτότητες και χωρική δικαιοσύνη*» [Genre, identités sexuelles et justice spatiale] (Hancock 2011), στο οποίο τα ερευνητικά ερωτήματα και οι αναλύσεις των σεξουαλικών ταυτοτήτων τίθενται υπό το πρίσμα της χωρικής δικαιοσύνης. Εν συνεχεία, νεότερες μελέτες ασχολούνται με την ανάδυση μίας νέας γκέι νόρμας, η οποία θα υποστεί κριτική από τους κουήρ περίγυρους και κυρίως ως προς τρία σημεία: την αρρενωπή κοινωνικότητα των γκέι περιοχών, τις ελάχιστες χωρικές επιλογές των λεσβιών και την απουσία κουήρ ή/και τρανς χώρων. Για παράδειγμα, ο Colin Giraud (2009, 2011) ανέλυσε διεξοδικά όχι μόνο την (ομο)κανονικότητα των γκέι εμπορικών χώρων, τη σημασία του «gay-trification» και τις επιλογές κατοίκησης των γκέι ανδρών στο Παρίσι, αλλά και τις επακόλουθες προεκτάσεις της προώθησης ενός μοντέλου γκέι άνδρα ως νέου, λευκού και οικονομικά άνετου. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Stéphane Leroy (2005, 2009) ενδιαφέρεται για τις ομοσεξουαλικότητες στις μεγάλες πόλεις, υπογραμμίζοντας ότι το «δικαίωμα στην πόλη» απέχει πολύ ως προς την πραγμάτωσή του και συνεχίζει να αποτελεί διακύβευμα, καθώς η ομοσεξουαλική ορατότητα στο δημόσιο χώρο περιορίζεται σε αυτό που η νόρμα επιτρέπει.

Τέλος, θα ήθελα να αναφερθώ στις δουλειές κουήρ γεωγράφων, οι οποίες εκκινώντας από την ετεροκανονική κατασκευή του χώρου, προτείνουν μία νέα ανάγνωση και μία νέα φεμινιστική και κουήρ μεθοδολογία, η οποία μπορεί να ανανεώσει τον γαλλικό γεωγραφικό κλάδο προτείνοντας νέες πολιτικές, χωρικές και (δια)προσωπικές στρατηγικές αντίστασης και οικειοποίησης του χώρου από τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα. Πιο συγκεκριμένα, η Rachele Borghi (2014), κουήρ γεωγράφος, ακτιβίστρια και περφόρμερ ως Zara Bonheur, μας προτρέπει να εφαρμόσουμε στη γεωγραφία την ιδέα της επιτέλεσης υπό τη μορφή της παρωδίας [performance] καθώς θα μας επιτρέψει να απογυμνώσουμε τον κανονιστικό, ετεροκανονικό και ρυθμιστικό χαρακτήρα του δημόσιου χώρου. Σύμφωνα με την Borghi, η επιτέλεση/παρωδία μπορεί να γίνει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο των κοινωνικών κινημάτων που μάχονται κατά της φυσικοποίησης του δημόσιου χώρου αμφισβητώντας τις σταθερές ταυτότητες. Η επιτέλεση, ως έχουσα μία ανατρεπτική λειτουργία, μπορεί να βοηθήσει και σε έμπρακτο επίπεδο στην αποδόμηση του ετεροσεξουαλικού καταναγκαστικού μύθου και να αποτελέσει όπλο εναντίον της αορατότητας των μη-ετεροκανονικών υποκειμένων.

Παρομοίως, ο/η Cha Prieur, κουηρ τρανς ερευνητής/τρια και ακτιβιστής/στρια, δούλεψε πάνω στους κουηρ χώρους στο Παρίσι και Μοντρεάλ. Σε μετέπειτα άρθρα της αλλά και στη διδακτορική διατριβή της (Prieur 2015a, 2015b) προτείνει να «κάνουμε πιο κούηρ» τη γεωγραφία μέσα από μία διαθεματική και υλιστική οπτική και να επιμένουμε στην ανάλυση των διαφορετικών σχέσεων κυριαρχίας πέρα από τις διχοτομίες ομο-ετερόσεξουαλικός/η, ανδρας-γυναίκα, δημόσιος-ιδιωτικός χώρος, κυρίαρχος/η-κυριαρχούμενος/η.

Στην πραγματικότητα, αυτό που προτείνει είναι η δέσμευσή μας σε κούηρ, πολιτισμικές, κοινωνικές και πολιτικές γεωγραφίες προκειμένου να αναδείξουμε την ανομοιογένεια του ΛΟΑΤΚΙΑ+ χώρου, τις διασταυρώσεις μεταξύ τάξης, εθνότητας, ηλικίας, αναπηρία, φύλου και σεξουαλικότητας και κυρίως να προτείνουμε νέες κριτικές οπτικές. Η προτροπή της αυτή ταιριάζει άλλωστε απόλυτα με την «αυτοκριτική» του ίδιου του κούηρ κινήματος, δια στόματος Gavin Brown (2012) σχετικά με τις κούηρ αντιφάσεις και την ανάγκη ριζοσπαστικών σεξουαλικών πολιτικών στην επισφαλή εποχή μας.

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψιν τα παραπάνω, αποφάσισα να επικεντρώσω την έρευνά μου στο Παρίσι. Η συμμετοχή μου στο πρόγραμμα ERASMUS+ άλλωστε μου έδωσε τη δυνατότητα να επισκεφθώ χώρους, να καταγράψω τις παρατηρήσεις μου, να συνομιλήσω με άτομα και ερευνήτριες και κυρίως να έχω πρόσβαση σε βιβλιογραφικό και αρθρογραφικό υλικό.

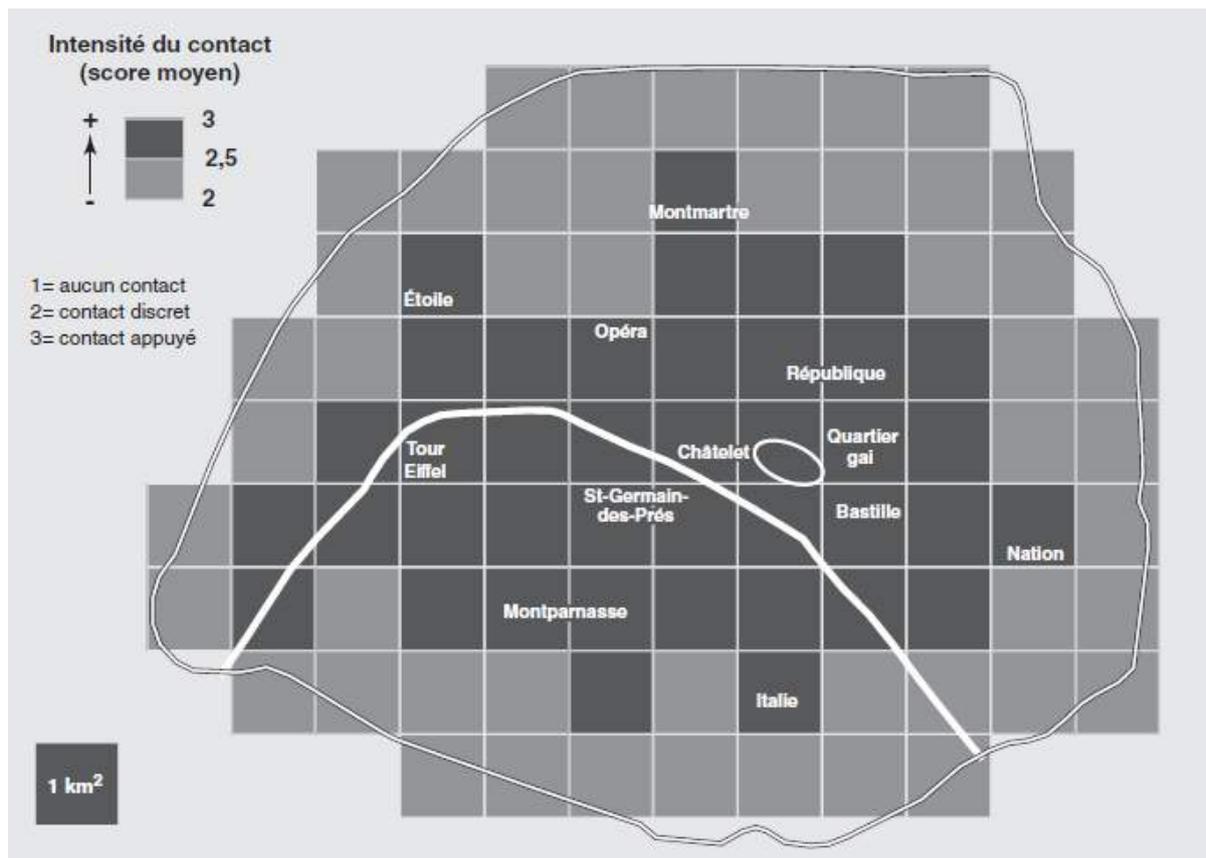
Στο Παρίσι

Ο ρόλος της πόλης στην κατασκευή και επιτέλεση ομοσεξουαλικών ταυτοτήτων έχει αναλυθεί ποικιλότροπως από διάφορους κλάδους της γεωγραφίας. Συνήθως η εικόνα που προάγεται είναι αυτή που παρουσιάζει την πόλη ως τον ιδανικό χώρο μέσα στον οποίο μπορούν να λαμβάνουν χώρα αμέτρητες (τυχαίες) συναντήσεις ατόμων από διαφορετικά ταξικά, πολιτικά, κοινωνικά, σεξουαλικά, θρησκευτικά κ.ό.κ. πλαίσια. Η ρομαντική αυτή εικόνα δεν λαμβάνει πάντα υπόψιν της το πως ορισμένες ταυτότητες επιτελούνται και γίνονται ορατές σε συγκεκριμένους τόπους, ενώ άλλες περιορίζονται και μένουν κρυμμένες. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στις σεξουαλικές ταυτότητες, δεν φαίνεται να ενδιαφέρει ιδιαίτερα η σεξουαλική κωδικοποίηση του αστικού χώρου, μέσα από την οποία η ανδρική «υπεροχή» και η θεσμοθετημένη ετεροσεξουαλικότητα θεωρούνται φυσικά δεδομένα.

Μέσα όμως από την κριτική συμβολή των φεμινιστικών, γκέι, λεσβιακών και κούηρ προσεγγίσεων, η πόλη γίνεται αντιληπτή ως κατ'αρχήν ετεροκανονική και βαθιά πατριαρχική δομή (Valentine 1993), όπου οι σεξουαλικές «παραβατικές» ετερότητες μπορούν είτε να

αντισταθούν και να επαναοικειοποιηθούν τον αστικό χώρο, είτε να αφομοιωθούν και να παράγουν νέες ομοκανονικές νόρμες, είτε να μείνουν στο περιθώριο. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζω την αξία και σέβομαι την ιστορία των χώρων κοινωνικοποίησης της ΛΟΑΤΚ κοινότητας, καθώς επέτρεψαν την ανάπτυξη της ομοσεξουαλικής ορατότητας και την κατασκευή των γκέι και λεσβιακών κουλτούρων, προσφέροντας παράλληλα έναν ασφαλή χώρο [safe place] μακριά από τα βίαια βλέμματα της υπόλοιπης κοινωνίας.

Στο Παρίσι η άνιση πρόσβαση στον δημόσιο χώρο φαίνεται ότι εσωτερικεύεται στις χωρικές συμπεριφορές των γκέι ανδρών και λεσβιών (Cattan και Leroy 2010). Ο ρόλος του κατ'εξοχήν φιλικού Marais είναι σημαντικός στην κατασκευή και οικειοποίηση των ομοσεξουαλικών ταυτοτήτων. Ωστόσο, αυτή η οικειοποίηση είναι συχνά άνιση, καθώς οι λεσβίες υποκείνται σε ένα διπλό καθεστώς αορατότητας λόγω φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού (Clerval et Brunner 2013). Όπως δείχνει και η παρακάτω αποτύπωση (σχήμα 3) από την έρευνα των Cattan και Leroy (ό.π.), ο δημόσιος παρισινός χώρος εμφανίζεται ιδανικός για την εκδήλωση της ομοσεξουαλικής επιθυμίας βάσει των αναπαραστάσεων που έχουν για αυτόν τα άτομα που κατά την έρευνα αυτοπροσδιορίστηκαν ως ετεροσεξουαλικά.

Ένταση επαφών (μέσος όρος)

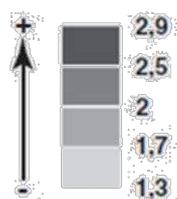
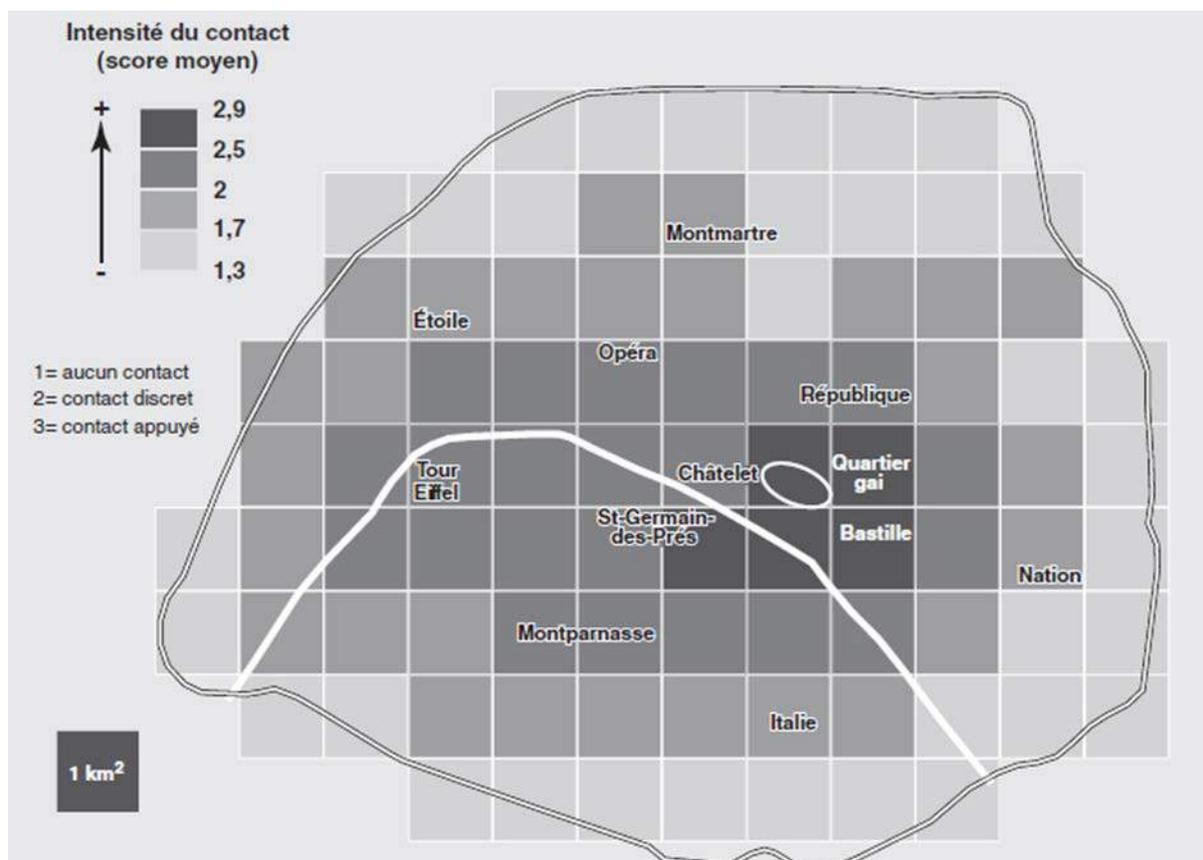
1 = καμία επαφή

2 = διακριτική επαφή

3 = αδιαμεσολάβητη επαφή

Σχήμα 3: Αναπαραστάσεις ετεροσεξουαλικών ατόμων σχετικά με τις δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι και λεσβιών στο δημόσιο χώρο του Παρισιού. Πηγή: Cattan και Leroy 2010: 15. Ιδία μετάφραση.

Όταν όμως εμβαθύνουμε, παρατηρούμε ότι οι γκέι και λεσβίες που ερωτήθηκαν στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας έχουν διαφορετικές αναπαραστάσεις για τον δημόσιο χώρο. Στα σχήματα που ακολουθούν (σχήμα 4, 5 και 6) μπορούμε έτσι να διαπιστώσουμε ότι οι γκέι και οι λεσβίες μπορεί να προβούν σε πιθανές δημόσιες εκφορές της σεξουαλικότητάς τους σε μία ζώνη που εκτείνεται από τον Πύργο του Eiffel στα δυτικά μέχρι τη Βασίλλη στα ανατολικά και από τις γειτονιές της Opéra και της République στο βορρά μέχρι αυτές του Montparnasse και της Place d'Italie στο νότο, ωστόσο όπως σημειώνουν οι συγγραφείς η έκταση αυτή αποτελεί μόλις το 30% του δημόσιου χώρου (ό.π.: 16). Στα περίχωρα της πόλης, αλλά και σε συγκεκριμένες γειτονιές γίνεται λόγος για πραγματικά «no gay's land».

Ένταση επαφών (μέσος όρος)

1 = καμία επαφή

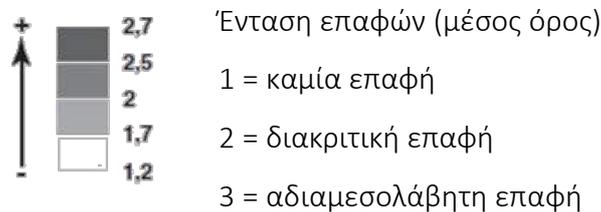
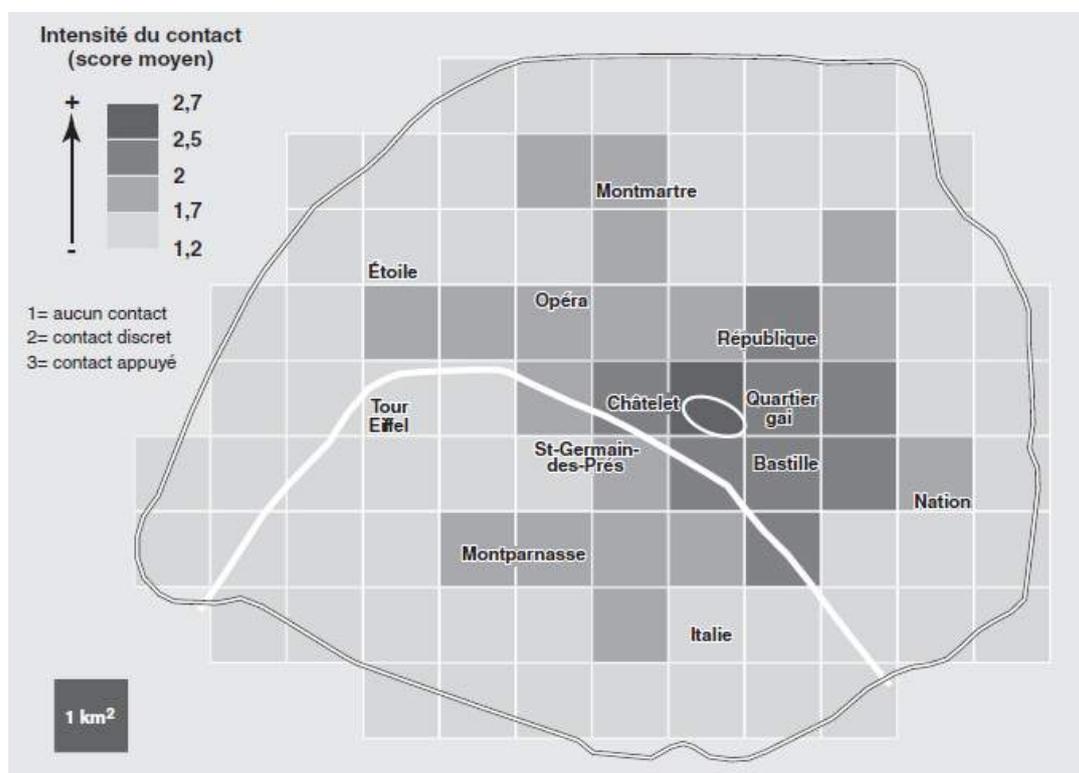
2 = διακριτική επαφή

3 = αδιαμεσολάβητη επαφή

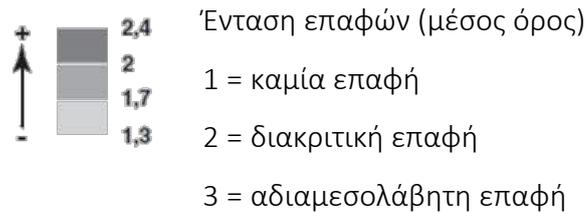
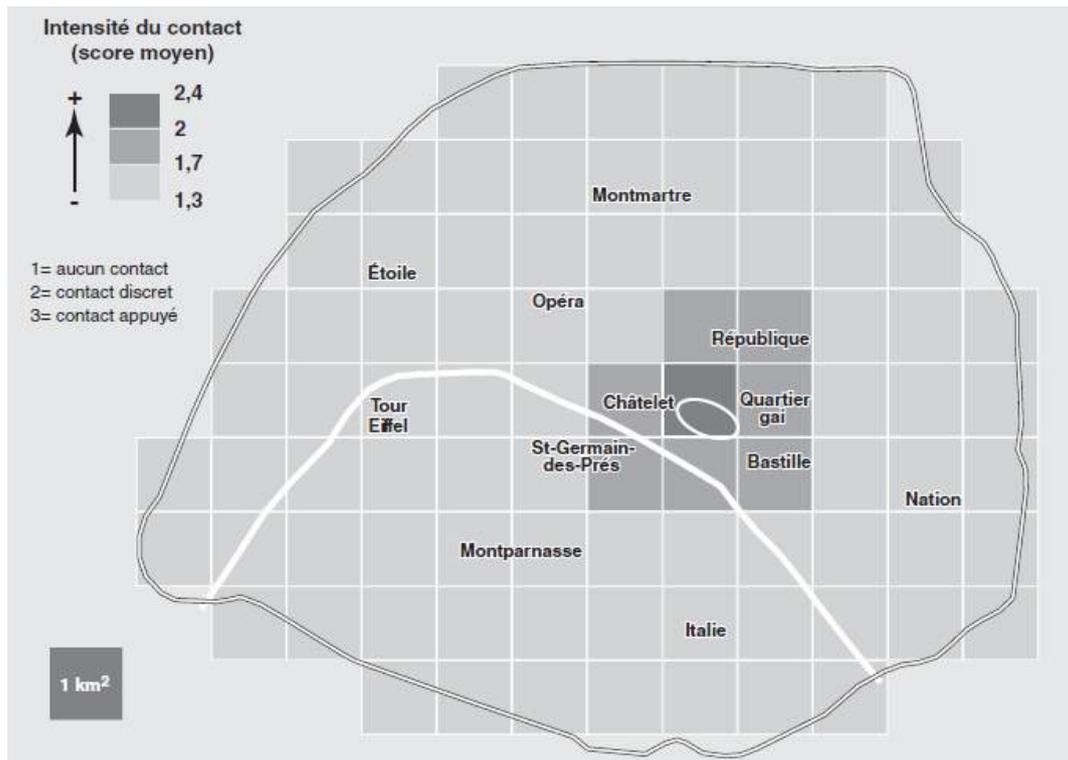
Σχήμα 4: Αναπαράστασεις ομοσεξουαλικών ατόμων σχετικά με τις δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι και λεσβιών στο δημόσιο χώρο του Παρισιού. Πηγή: Cattani και Leroy 2010: 16. Ίδια μετάφραση.

Αυτές οι αναπαράστασεις ενός δημόσιου χώρου ανεκτικού και ανοιχτού σε όλο τον κόσμο καταρρέουν γρήγορα όταν τίθενται στο μικροσκόπιο οι ατομικές πραγματικότητες των υποκειμένων. Στα σχήματα που ακολουθούν βλέπουμε δηλαδή τις πρακτικές των γκέι και λεσβιών στον δημόσιο παρισινό χώρο ως προς τις προσωπικές εκδηλώσεις τρυφερότητας. Η έρευνα καταμαρτυρά ότι οι αλλαγές στη συμπεριφορά ενός ομοσεξουαλικού ζευγαριού αλλάζουν άρδην ακόμα και την ώρα της διάσχισης ενός δρόμου που θεωρείται οριακά ανεκτικός. Έτσι, ο δημόσιος χώρος δεν είναι μόνο μία πολιτική και αστική κατασκευή, ούτε μία παθητική επιφάνεια στην οποία εγγράφονται συμπεριφορές και διαφορετικά habitus (για να δανειστώ την ορολογία από τον Pierre Bourdieu). Ακόμη, όπως φαίνεται ειδικότερα στο τελευταίο σχήμα, ο δημόσιος χώρος είναι περισσότερο περιοριστικός για τις λεσβίες και οι

πρακτικές που ακολουθούνται δείχνουν ότι πολλές ταυτότητες παραμένουν στο περιθώριο, εμποδίζονται και συστηματικά απορρίπτονται και οριοθετούνται. Σε αντίθεση με τους γκέι άνδρες, οι οποίοι στην ίδια έρευνα φαίνεται να απολαμβάνουν με καλύτερους όρους το «δικαιώμα τους στην πόλη», βλέπουμε πως χωροθετούνται σε συγκεκριμένα μέρη οι πρακτικές των λεσβιών. Τέλος, η κατανόηση του δημόσιου χώρου πρέπει να λαμβάνει υπόψην τις κοινωνικές πρακτικές, τις ιδεολογίες και τους κυρίαρχους συμβολισμούς που κατηγοριοποιούν την «αστική εμπειρία» σε «φυσιολογική» και «στιγματισμένη» (Goffman 2001).

Σχήμα 5: Οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι στο δημόσιο χώρο του Παρισιού σύμφωνα με τους ίδιους. Πηγή: Cattan και Leroy 2010: 17. Ίδια μετάφραση.

Σχήμα 6: Οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των λεσβιών στο δημόσιο χώρο σύμφωνα με τις ίδιες. Πηγή: Cattan και Leroy 2010: 16. Ιδία μετάφραση.

Για να κατανοήσουμε λοιπόν τις ιδιαίτερες αστικές εμπειρίες, στις ενότητες που ακολουθούν θα παρακολουθήσουμε το πως διαμορφώθηκαν ιστορικά οι ομοσεξουαλικοί χώροι στο Παρίσι. Στόχος είναι να αναδείξω ότι οι κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές αλλαγές παράγουν και (συν)διαμορφώνουν τους χώρους και τις εκάστοτε (υπο)κουλτούρες που συνεχώς αναπτύσσονται, εμπλουτίζονται και αλλάζουν. Άλλωστε, για να κατανοήσουμε το σήμερα και να διεκδικήσουμε το αύριο, χρειάζεται να γνωρίσουμε, να μελετήσουμε και να εξοικιωθούμε με το χθες.

3.2. Παρίσι και ομοσεξουαλικότητα

3.2.1. Ανδρική ομοσεξουαλική επιθυμία

Η ιστορία της ανδρικής ομοσεξουαλικής επιθυμίας στο Παρίσι είναι παλιά και τα πρώτα ίχνη της εντοπίστηκαν το 18^ο και 19^ο αιώνα. Για τους/τις ιστορικούς, οι πρώτοι κουήρ χώροι της μοντέρνας εποχής είναι οι σκοτεινοί δρόμοι, οι ημιφωτισμένες γωνίες και τα κρυφά δωμάτια των πόλεων. Ωστόσο, ο Michael Sibalis (2002: 117) αναφέρει ότι το Παρίσι αποτέλεσε μία ιστορική εξαίρεση. Χωρίς να αγνοεί την ύπαρξη μίας ομοσεξουαλικής υποκουλτούρας στα πάρκα και στους κήπους της πόλης, στις γέφυρες και τις όχθες του Σηκουάνα και στα δημόσια ουρητήρια των λεωφόρων, υπογραμμίζει ότι το πιο εντυπωσιακό στοιχείο αυτής της υποκουλτούρας ήταν όχι το πόσο αόρατη ήταν, αλλά αντίθετα πόσο ορατή μπορούσε να γίνει, τουλάχιστον σε συγκεκριμένα μέρη και σε συγκεκριμένους χρόνους. Η ορατότητα αυτή θα ενοχλήσει πολλούς και πολλές, κυρίως την αστυνομία, τους δικαστικούς και τους ειδικούς περί ιατρικών θεμάτων και θα λάβει μεγάλη δημοσιότητα ιδιαίτερα μεταξύ του 1880 και 1890. Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι στην μετεπαναστατική Γαλλία υπήρξε μία κρίσιμη αλλαγή. Η αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα από το Ναπολέοντα το 1791 αποποινικοποίησε το σοδισμό (ο οποίος ήταν ταυτισμένος με κάθε ομοσεξουαλική πρακτική) και οι ομοσεξουαλικές σχέσεις μεταξύ ενηλίκων στον ιδιωτικό χώρο δεν διώκονταν από τον γαλλικό νόμο. Ωστόσο, η αστυνομία συχνά διενεργούσε ελέγχους και συλλήψεις σε δημόσιους χώρους ομοσεξουαλικής συνάντησης και συνέρευσης, καταγράφοντας μάλιστα την ομοσεξουαλική πορνεία, αλλά και τα τρανς άτομα με στόχο να αποφεύγονται οι εκβιασμοί και τα δημόσια σκάνδαλα. Η επιτήρηση αυτή συνεχίστηκε έως και το 1981 και η ύπαρξη/διατήρηση των αρχείων αυτών αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα μελανό σημείο, με μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον όμως.

Ένας από τους κεντρικούς χώρους της παρισινής ομοσεξουαλικής ορατότητας θα είναι για σχεδόν έναν αιώνα (1780-1870) το Palais-Royal, το οποίο αποτελείται από το κυρίως παλάτι, τους κήπους και τα παρακείμενα καταστήματα. Όχι τυχαία, το Palais-Royal θα μείνει, εκτός των άλλων, στην Ιστορία ως ένα μέρος όπου η λαϊκή κουλτούρα θα συναντηθεί με την ελίτ και στο οποίο οι άνδρες θα εξασκούσαν με την ίδια σχεδόν άνεση τόσο τις πολιτικές όσο και τις σεξουαλικές ελευθερίες τους (Sibalis 2002: 118). Το Palais-Royal θα γίνει έτσι ένας αστικός τόπος νεανικής πορνείας, όπου θα αναπτυχθούν γρήγορα συμμορίες εξαπάτησης με σκοπό τη λήψη μεγάλων χρηματικών ποσών και εκβιασμών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η σεξουαλική

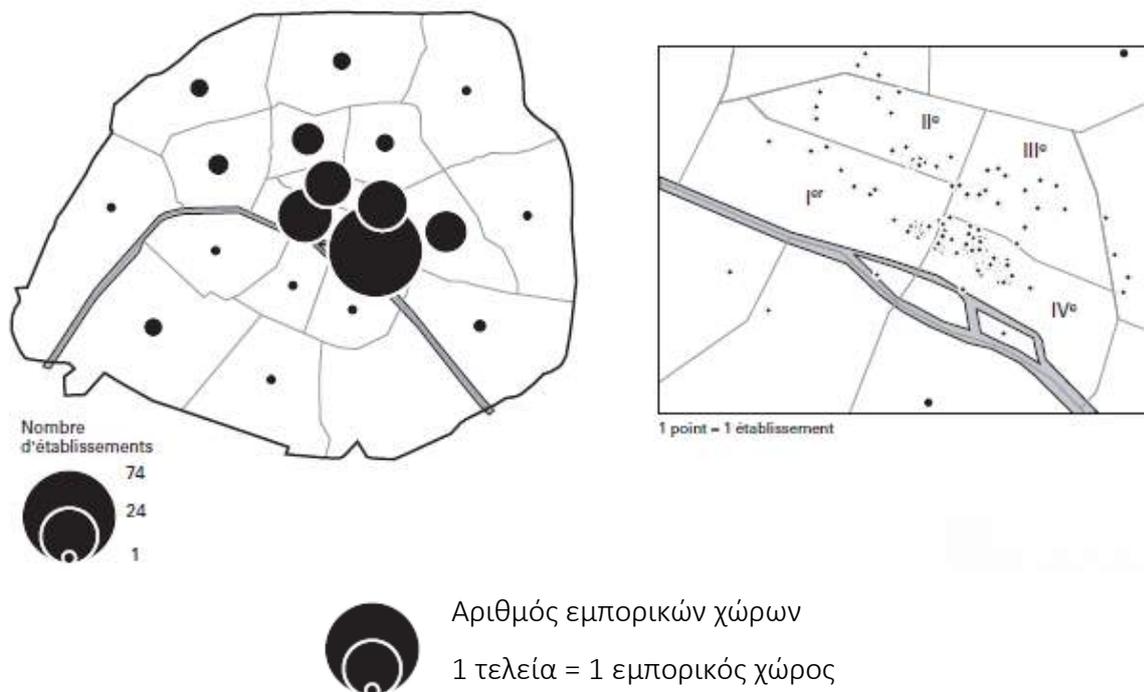
απόλαυση ερχόταν σε δεύτερη μοίρα. Περί το 1850 με 1860 το Palais-Royal θα παρακμάσει εντελώς, καθώς η διασκέδαση και η απόλαυση στρέφεται σε άλλες γειτονίες, κυρίως στα μεγάλα βουλεβάρτα των Champs-Élysées που εκμοντερνίστηκαν από τον Haussmann.

Στις αρχές του 20ου αιώνα η ομοσεξουαλική υποκουλτούρα θα ανθίσει ιδιαίτερα στα artistiques καφέ της Μονμάρτης (γνωστή για τους μπέμ τύπους και τη γυναικεία πορνεία), στα κακοφημισμένα μπαρ της οδού de Larpe, κοντά στη Βαστίλλη και πιο νότια, στη γειτονιά του Montparnasse. Το 1920 θα θεωρηθεί μία «χρυσή εποχή», καθώς κατά τη διάρκεια των «Années folles» το Παρίσι γίνεται ένα ευρωπαϊκό κέντρο που διαθέτει πολλούς χώρους για την ομοσεξουαλική επιθυμία, στους οποίους συχνάζουν καλλιτέχνες και συγγραφείς, μεταξύ των οποίων οι Proust, Colette και Stein (Leroy 2005: 586). Αυτή η «κυριαρχία» του Παρισιού (Tamagne 1998) εξηγείται και από την άνοδο του ναζισμού μετά το 1930 στη Γερμανία, και ειδικότερα στο Βερολίνο, όπου και ξεκινούν οι άγριοι διωγμοί ομοσεξουαλικών ατόμων. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η παρισινή ομοσεξουαλική υποκουλτούρα θα διασταυρωθεί με την μεταπολεμική διανόηση και τον αντικομφορμισμό και θα «στοιχειώσει» τη γειτονιά Saint-Germain-des-Prés και ευρύτερα την αριστερή όχθη του Σηκουάνα. Τη δεκαετία του '70 πραγματοποιείται μία μετατόπιση προς πιο εμπορευματοποιημένους και μη μεικτούς χώρους, κυρίως πέριξ της οδού Sainte-Anne και μεταξύ του Palais-Royal και της Όπερας. Σε αντίθεση με τις γειτονίες της Μονμάρτης ή του Saint-Germain-des-Prés, οι παραπάνω τόποι προσφέρουν ανωνυμία και εχεμύθια, καθώς πρόκειται για ήσυχες κατοικημένες, αλλά κυρίως εμπορικές γειτονίες όπου το βράδυ σχεδόν ερημώνουν (Sibalis 2004: 1744).

Στις αρχές του '80 στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται η γειτονιά Marais (χάρτης 2), η οποία από την περίοδο αυτή και μετά συνδέθηκε με την ορατή ομοσεξουαλική κουλτούρα του Παρισιού. Όσον αφορά στις εμπορικές δραστηριότητες της περιοχής, ξεχωρίζουν τρεις τύποι: συναντούμε κυρίως χώρους διασκέδασης (clubs, ντισκοτέκ) στους οποίους προστίθενται και οι χώροι κοινωνικοποίησης (μπαρ, εστιατόρια, καφετέριες), χώρους σεξουαλικής κατανάλωσης (σάουνες, σεξ clubs, σκοτεινά δωμάτια) και καταστήματα ή υπηρεσίες που διεκδικούν μία γκέι ταυτότητα, όπως πρακτωρεία τουρισμού, φαρμακεία, φούρνους, κομμωτήρια ή και καταστήματα ρούχων ή διακόσμησης. Τα τελευταία μάλιστα δεν απευθύνονται μόνο στη ΛΟΑΤΚ κοινότητα, αλλά μέσα από την ανάπτυξη του marketing και την αναζωογόνηση όλης της περιοχής, απευθύνονται σε ένα ευρύτερο και οικονομικά άνετο κοινό (Blidon 2007: 68).

Χάρτης 2: Η γειτονιά του Marais. Πηγή: Ιδία επεξεργασία με την πολύτιμη βοήθεια της D. Sekfali. Αρχικός χάρτης: <https://goo.gl/sD8ggE>, τελευταία πρόσβαση 24.01.2017.

Χάρτης 3: Διανομή γκέι και λεσβιακών εμπορικών χώρων το 2004 στο Παρίσι. Οι χώροι αυτοί περιέχουν μπαρ, εστιατόρια, ντισκοτέκ, σάουνες, σεξ-clubs και θιβλιοπωλεία. Πηγή: Leroy 2005: 589. Ιδία μετάφραση.

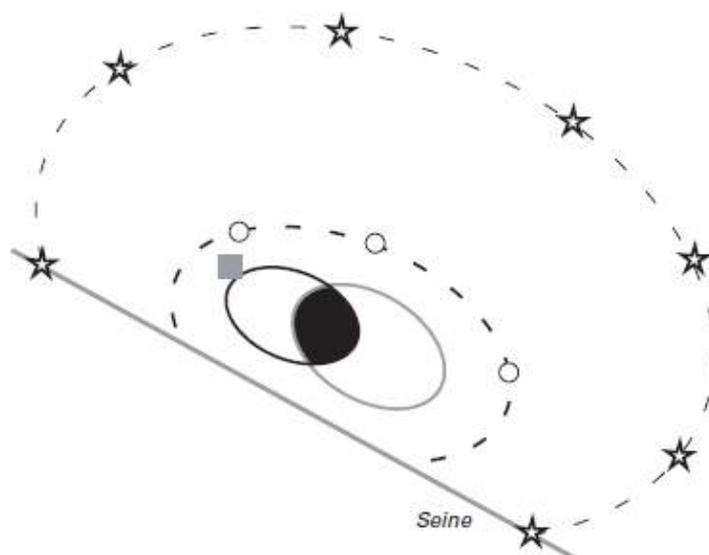
Οι παράγοντες που οδήγησαν το Marais να μετατραπεί στη γκέι γειτονιά του Παρισιού με σχεδόν πάνω από 140 χώρους που φιλοξενούν διάφορες εμπορικές δραστηριότητες (βλ. παραπάνω χάρτη από Leroy 2005: 589) αποτελούν έναν συνδυασμό οικονομικών και κοινωνικών ευνοϊκών συνθηκών (Sibalis 2004, Giraud 2009). Αρχικά η περιοχή διέθετε πληθώρα ακινήτων των οποίων οι τιμές πώλησης ή ενοικίασης ήταν πολύ χαμηλές. Δεύτερον, τα μέσα μαζικής μεταφοράς εξυπηρετούν τόσο περιμετρικά όσο και εσωτερικά το Marais, στοιχείο το οποίο ενδυνάμωσε περεταίρω τον κεντρικό του χαρακτήρα. Τρίτον, οι γκέι επιχειρηματίες άδραξαν μία εξαιρετική ευκαιρία και εγκαθίδρυσαν την λεγόμενη δική τους «ροζ» οικονομία, αποσκοπώντας παράλληλα στην ενδυνάμωση της δημόσιας ορατότητας της γκέι και ευρύτερα ΛΟΑΤ ταυτότητας. Παράλληλα, ας μην ξεχνάμε ότι οι διαδικασίες του gentrification ξεκινούν στην περιοχή περί το 1960 και ολοκληρώνονται με γοργούς ρυθμούς το 1980. Η μετακίνηση της εργατικής τάξης προς την περιφέρεια του Παρισιού και η εγκατάσταση υπαλλήλων και μεσαίων στρωμάτων προκάλεσε τον μεγαλύτερο βαθμό gentrification περιοχής που είχε δει ποτέ η πρωτεύουσα (ειδικά μεταξύ του 1975 και 1982, Winchester και White 1988: 47). Ακόμη, σιγά σιγά το Marais αποκτά έναν καλλιτεχνικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, ιδιαίτερος μετά τα εγκαίνια της πρώτης πτέρυγας του Centre Pompidou, το οποίο φιλοξενεί τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Πληροφοριών και το Εθνικό Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης.

Οι παραπάνω συνθήκες θα αποδειχθούν ιδιαίτερα ευνοϊκές για την γκέι ορατότητα και μάλιστα το Marais δεν θα έχει τίποτα να ζηλέψει από τις υπόλοιπες γκέι περιοχές του δυτικού κόσμου. Βέβαια, λόγος για γκετοποίηση από την πλευρά των μελετητών δεν μπορεί να γίνει (Sibalis 2004, Leroy 2005, Giraud 2011), καθώς απουσιάζει το στοιχείο της κατοικίας αφού αφενός το οικιστικό απόθεμα είναι πλέον μικρό και αφετέρου λόγω του gentrification και της συνολικής «τουριστικοποίησης» της γειτονιάς, τα ενοίκια παραμένουν υψηλά.

Τέλος, η συχνή παρουσία της αστυνομίας, η επιβολή κυρώσεων αλλά και οι συνεχείς παρενοχλήσεις από την γειτονιά ήταν συχνά φαινόμενα. Επίσης, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η διεκδικούμενη ορατότητα δέχθηκε κριτικές όχι μόνο εκτός, αλλά και εντός της κοινότητας. Μάλιστα, η πιο οξεία κριτική ασκήθηκε από τις πολιτικοποιημένες λεσβίες και διάφορες μειονότητες εντός της γκέι κοινότητας (Sibalis ό.π.). Μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι το Marais ταυτίστηκε με την μεσαία τάξη και δη με την ταυτότητα του αρρενωπού, οικονομικά ανώτερου και λευκού άνδρα. Οι πιο ριζοσπαστικοποιημένοι/ες έκαναν λόγο για συνειδητό αποκλεισμό, εννοώντας ότι ο εγκλεισμός μέσα στα «ghettos» ή

στον αυστηρά ιδιωτικό χώρο απέχει πολύ από την ανάγκη ευρύτερης αλλαγής συνειδήσεων. Τέλος, αρκεί να παραπέμψουμε στην τοποθέτηση του Fouad Zéroui, ενός γκέι Γάλλου με αραβικές ρίζες, όπως μας την μεταφέρει ο Sibalis (ό.π.: 1754) στο σχετικό άρθρο του: «το *Marais* συμβολίζει μία κουλτούρα η οποία είναι νεανική, λευκή, γυμνασμένη και αρρενωπή και ως ένα βαθμό φασιστική... Για μένα το *Marais* εμποδίζει την κοινότητα από το να συνειδητοποιήσει την αληθινή ανατροπή και τον σημαντικό ρόλο της ομοσεξουαλικότητας στην κοινωνία»¹³.

Η προβληματική αυτή εικόνα του *Marais* θα οδηγήσει τον Stephane Leroy (2005: 593-596) να μελετήσει την αόρατη γεωγραφία των χώρων ανώνυμης συνάντησης και συνέρευσης στο Παρίσι (σχήμα 7). Οι χώροι αυτοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί, προτιμούνται από όσους θέλουν να διατηρήσουν πάση θυσία την ανωνυμία τους και από όσους έχουν απορρίψει την γκέι εικόνα που προωθεί το *Marais*.

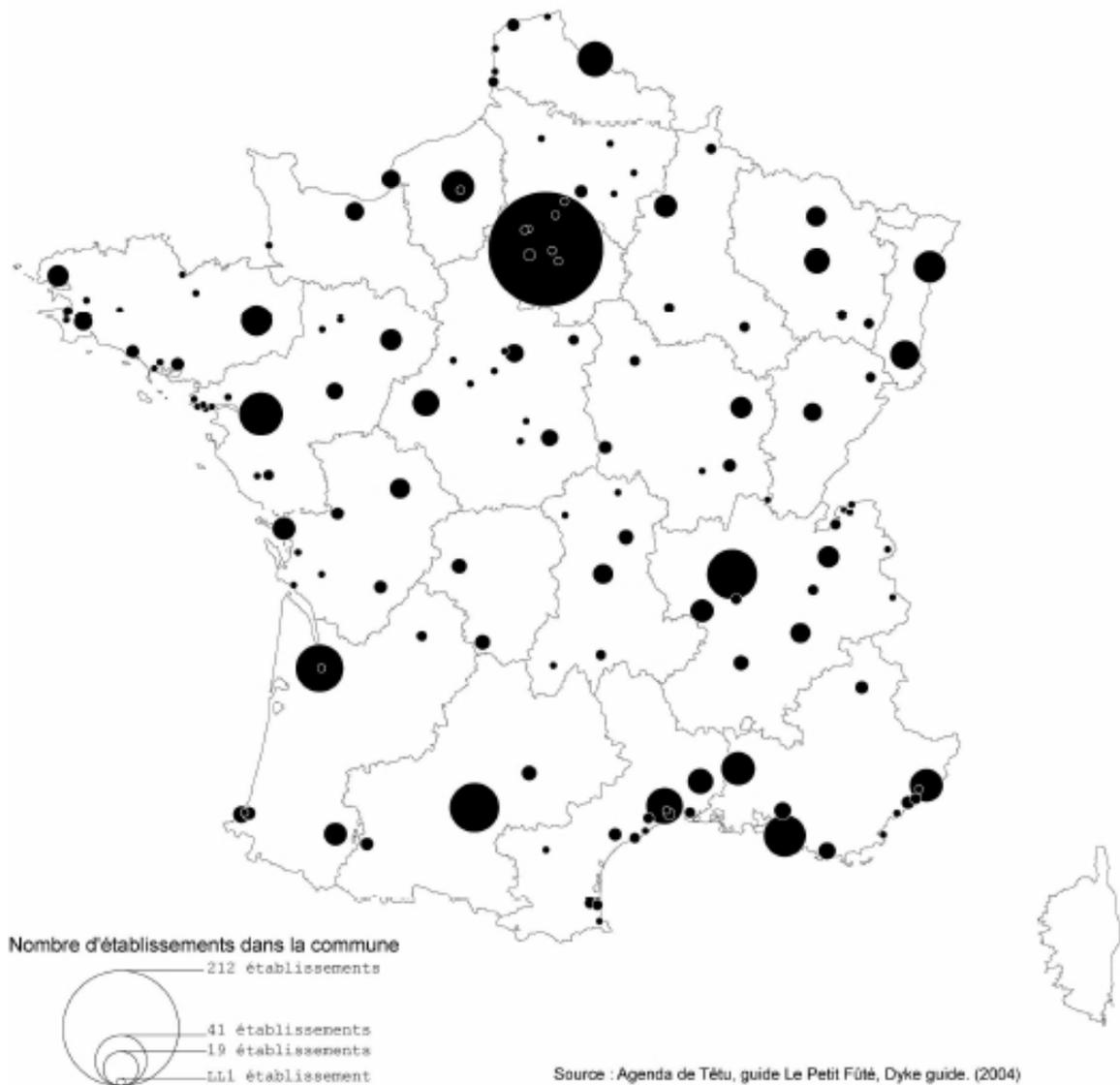

Οι τόποι της ομοσεξουαλικότητας:	Τα δομικά στοιχεία
Η γκέι γειτονιά...	Το «ιστορικό» Marais
... και η καρδιά της (το Marais gay)	Το εμπορικό κέντρο Forum des Halles
Τα κέντρα της περιφέρειας	Το σύνορο της δεξιάς και αριστερής όχθης
Οι χώροι της ανωνυμίας	

Σχήμα 7: Χωρική οργάνωση του γκέι Παρισιού. Πηγή: Leroy 2005: 596. Ιδία μετάφραση.

¹³ Ιδία μετάφραση.

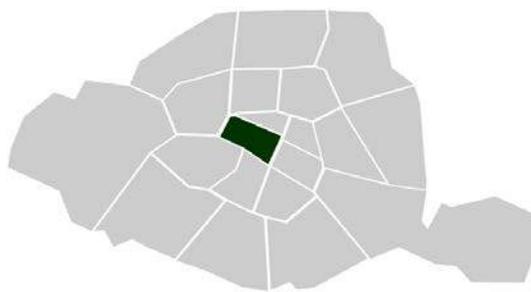
Τέλος, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω χαρτογράφηση (χάρτης 4) της Marianne Blidon (2007: 69). Το 2004 η ερευνήτρια συγκέντρωσε στοιχεία από ΛΟΑΤ οδηγούς και τον αντίστοιχο τύπο ώστε να αποτυπώσει, σε εθνική κλίμακα, τις χωρικές συγκεντρώσεις τόπων που χαρακτηρίζονται ως γκέι και λεσβιακοί (χωρίς να προχωρά σε περεταίρω κατηγοριοποίησή τους). Αποτύπωσε λοιπόν τους χώρους διασκέδασης (clubs, ντισκοτέκ) στους οποίους προστίθενται και οι χώροι κοινωνικοποίησης (μπαρ, εστιατόρια, καφετέριες) και τους χώρους σεξουαλικής κατανάλωσης (σάουνες, σεξ clubs, σκοτεινά δωμάτια). Το Παρίσι συγκεντρώνει 219 χώρους (173 χώρους διασκέδασης (24,4%) και 39 χώρους σεξουαλικής κατανάλωσης (20%), η πλειονότητα των οποίων στο Marais. Η εικόνα αυτή καταδεικνύει το πόσο ιεραρχημένο είναι το τοπίο της γκέι και λεσβιακής διασκέδασης στη Γαλλία και εγείρει ενδιαφέροντα ερευνητικά ερωτήματα σχετικά τόσο με την εσωτερική μετανάστευση των ΛΟΑΤ ατόμων, όσο και με τις εκάστοτε διαφορές μεταξύ αστικού, ημιαστικού και αγροτικού χώρου. Επίσης, η ερευνήτρια σημειώνει (ό.π. 2007) ότι η «τουριστικοποίηση» του Marais, αλλά και η κοινωνικοπολιτισμική του ομοιογένεια οδηγεί τα ΛΟΑΤ άτομα (που δεν «ελκύονται» από αυτήν την εικόνα) να συχνάζουν σε περισσότερο μεικτούς τόπους σε γειτονίες πιο περιφερειακές, όπως τα 11, 18 ή 20 διαμέρισμα του Παρισιού, παρατήρηση η οποία επιβεβαιώνεται σήμερα από την πληθώρα τόπων που φιλοξενούν ΛΟΑΤΚ βραδιές διασκέδασης και άλλες εκδηλώσεις (βλ. Κεφάλαιο IV).

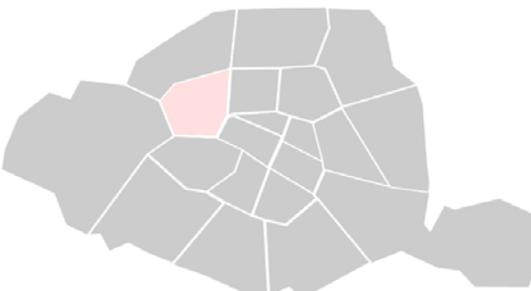
Αριθμός εμπορικών χώρων ανά περιφέρεια

Χάρτης 4: Οι γκέι και λεσβιακοί χώροι διασκέδασης και σεξουαλικής κατανάλωσης, σε εθνική κλίμακα. Πηγή: Blidon 2007: 69. Ιδία μετάφραση.

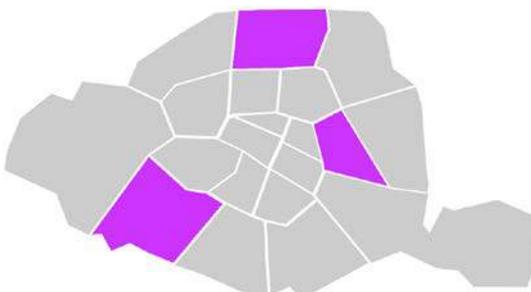
1780 - 1870

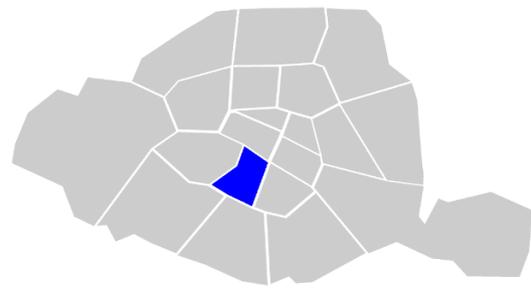
1860 - 1910

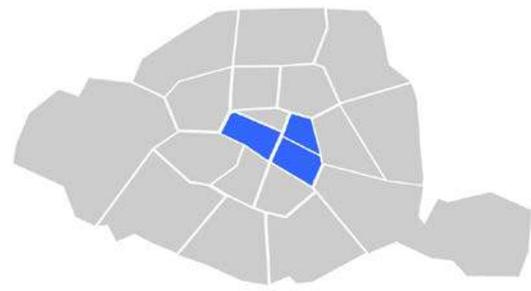
1910 - 1930

1950 - 1970

1970 - 2000

Χάρτης 5: Τα διαμερίσματα που φιλοξένησαν ιστορικά την ανδρική ομοσεξουαλική επιθυμία. Πηγή: Ιδία σύλληψη βάσει των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα ενότητα.

3.2.3. Γυναικεία ομοσεξουαλική επιθυμία

Όσον αφορά στη γυναικεία ομοσεξουαλικότητα, βιβλία, άρθρα, πίνακες ζωγραφικής ή δημοσιογραφικά σκίτσα, λογοτεχνικά και θεατρικά έργα και τουριστικοί οδηγοί της εποχής μάς πληροφορούν για τη λεσβιακή υποκουλτούρα του Παρισιού την περίοδο της Belle Époque. Παρά τις αυστηρές απαγορεύσεις της Καθολικής Εκκλησίας ως προς τις σεξουαλικές πρακτικές μεταξύ γυναικών, διαπιστώνουμε ότι οι γυναίκες, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, απολάμβαναν την δική τους σεξουαλική ελευθερία και στιγμάτισαν το Παρίσι με πολύ διαφορετικό τρόπο από εκείνον των ομοσεξουαλικών ανδρών.

Στα τέλη του 19ου αιώνα το Παρίσι φαίνεται να είναι η τρίτη μεγάλη πόλη του λεσβιασμού (Albert 2006). Εκεί συναντάμε τα σαλόνια της υψηλής κοινωνίας όπου προσέφεραν μία μοναδική ευκαιρία στις γυναίκες με κοινά πολιτιστικά, κοινωνικά ή/και σεξουαλικά ενδιαφέροντα να βρεθούν μακριά από τα ανδρικά βλέμματα (Rose 2009). Τα σαλόνια οργανώνονταν κυρίως από τις μορφωμένες και καλλιεργημένες γυναίκες της εποχής και στόχευαν στη δημιουργία κύκλων με σαπφικές αναφορές. Η ιδιωτικότητα των χώρων αυτών δεν επέτρεψε την ροή πληροφοριών στους/στις ιστορικούς του μέλλοντος και έτσι γνωρίζουμε ελάχιστα για αυτούς.

Εκτός όμως των σαλονιών, στα τέλη του 19ου αιώνα, λογοτέχνες και συγγραφείς ή ακόμα και δημοσιογράφοι μας πληροφορούν για την ύπαρξη δημόσιων χώρων (μπαρ, μπρασερί, καμπαρέ, ξενοδοχεία, οίκοι ανοχής, θέατρα) όπου συναντάται και επιτελείται η γυναικεία ομοσεξουαλικότητα. Οι χώροι αυτοί απλώνονται σε όλο το φάσμα της πόλης και κυρίως στις πιο λαϊκές γειτονιές. Πιο συγκεκριμένα, η Albert (ό.π.) χαρτογραφεί τις απαρχές της λεσβιακής ορατότητας στη Μονμάρτη, στις Place Pigalle, Anvers και Clichy, στις γωνίες του σιδηροδρομικού σταθμού Saint Lazare (διάσημος τόπος πορνείας), γύρω από την Όπερα και τις Grands Boulevards έως και κάποια σημεία των Champs Élysées . Ιδιαίτερως στο Λόφο της Μονμάρτης και στην Place Pigalle η νυχτερινή ζωή είναι έντονη, πλούσια σε χώρους απόλαυσης και ανοιχτή σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, παράγοντες που συμβάλλουν με καθοριστικό τρόπο στην ανάπτυξη των απαρχών μίας αξιοσημείωτης λεσβιακής κοινωνικότητας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Εκείνο μάλιστα που εντυπωσιάζει τους/τις ερευνητές/τριες είναι ο πολλαπλασιασμός των λεσβιακών μπαρ, ιδιαίτερως στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, στα οποία σύχναζε μία εκλεκτή και μποέμ πελατεία ομοσεξουαλικών γυναικών (ενίοτε και ανδρών). Ακόμη, υπογραμμίζουν τη σημασία αφενός των χώρων του θεάματος και κυρίως τα foyers των μουσικών και

θεατρικών σκηνών που φιλοξενούσαν την γυναικεία ομοσεξουαλικότητα και αφετέρου των οίκων ανοχής στους οποίους σύχναζε γυναικεία πελατεία. Η Μονμάρτη βρίσκεται πάντα στο επίκεντρο των δραστηριοτήτων αυτών όπου στα τέλη του 19^{ου} έχει μία αξιοσημείωτη συγκέντρωση χώρων, μεταξύ των οποίων τους Le Hanneton και La Souris. Τα δύο αυτά μπαρ είχαν γυναίκες ιδιοκτήτριες και υποδεχόντουσαν ένα μεικτό κοινό τόσο από την αστική μπουρζουαζία και την καλλιτεχνική αφρόκρεμα όσο και τις εργατικές τάξεις. Αν και η μείξη δεν ήταν πάντοτε δεδομένη, από τις ιστορικές πηγές φαίνεται να είναι η επιλογή του περιθωρίου που έλκυε αμφίπλευρα τον κοινό αυτό (Choquette 2002, Albert ό.π.).

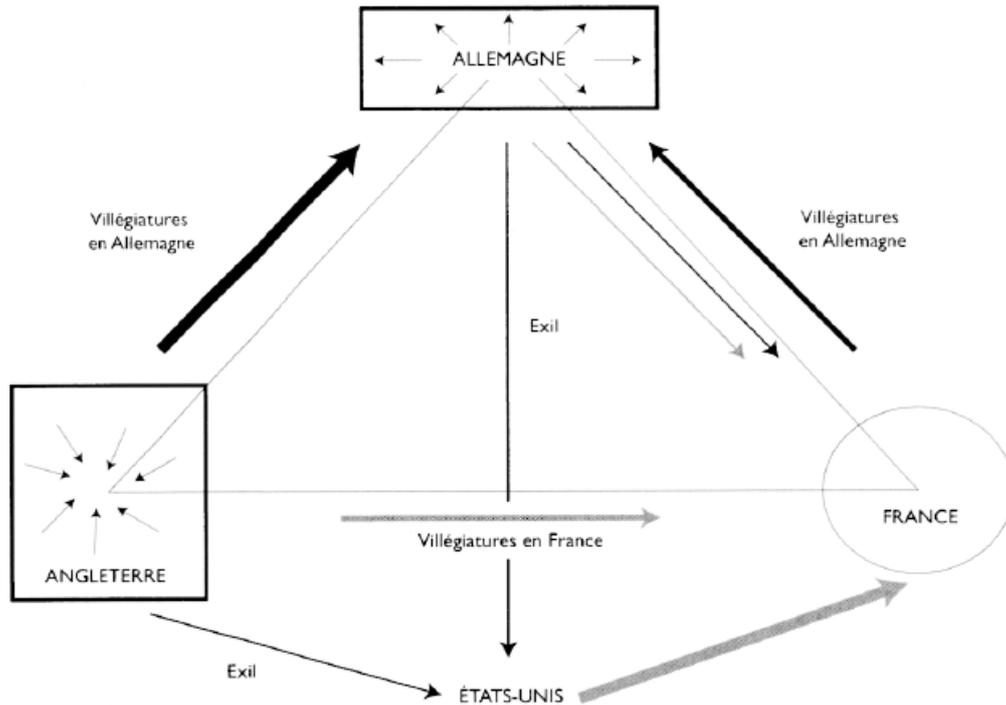
Αναρωτιόμαστε λοιπόν, τι ήταν αυτό που έκανε το Παρίσι τόσο ιδιαίτερο για τις λεσβίες, και τι ήταν αυτό που έκανε τις λεσβίες τόσο ιδιαίτερες στο Παρίσι; Σύμφωνα με τη Rose (ό.π.) η ρευστή ταυτότητα της πόλης επέτρεψε την επιτέλεση μη κανονιστικών έμφυλων ρόλων και για αυτό οδήγησε στην αποδοχή σεξουαλικών εκφράσεων και πρακτικών που υπονόμευσαν κάθε σταθερό πλαίσιο του «φυσιολογικού». Σύμφωνα με την Albert (2006) οι λεσβίες της Belle Epoque αποσχίστηκαν από την εικόνα των γυναικών των οποίων η αορατότητα ήταν εγγύηση ηθικής και ο κομφορμισμός τους εγγύηση του κοινωνικού και σεξουαλικού τους ρόλου. Σε κάθε περίπτωση, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τοποθετούνται οι βάσεις για την ανάδυση της λεσβιακής κοινότητας.

Εικόνες 6 και 7: Απεικονίσεις λεσβιών της περιόδου. Πηγή: Albert 2006

Προχωρώντας στο χρόνο, οι μελέτες που αφορούν στη γυναικεία ομοσεξουαλικότητα καταπιάνονται με μία σειρά θεμάτων. Όπως συνοπτικά αναφέρει ο Aldrich (2004: 1725-1726), ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη για την αορατότητα των γυναικών που εντάσσονται στη λεσβιακή εργατική τάξη της Γαλλίας την περίοδο από το 1880 έως το 1930, η μελέτη για την ανάπτυξη λεσβιακής αντιδραστικής πολιτικής μεταξύ του 1900-1940, όπως επίσης και για τη λεσβιακή ελίτ την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η Florence Tamagne (1998) αναφέρει σχετικά με την δεκαετία 1920 – 1930 ότι το Παρίσι αποτελεί την πρώτη προτίμηση των λεσβιών, κάτι το οποίο πιστοποιείται από την μετατόπιση Αγγλίδων και Αμερικανίδων στην γαλλική πρωτεύουσα. Πολλαπλασιάζονται έτσι τα «chic» σαλόνια λεσβιών όπου μεταξύ των πλούσιων λογοτεχνικών κύκλων συζητείται έντονα η γέννηση της απελευθερωμένης, περιπετειώδους και συχνά λεσβίας «Νέας Γυναίκας».

	Άνοιγμα προς τα έξω, κοινοτιστικό μοντέλο		Ατομικιστικό μοντέλο		Μετατοπίσεις γκέι ανδρών
	Εθνική ιδιαιτερότητα, πολιτισμικό μοντέλο		Μετατοπίσεις λεσβιών		Καταπίεση / Καταστολή μετά το 1933

Σχήμα 8: Τα πολιτισμικά μοντέλα της ομοσεξουαλικότητας κατά τη δεκαετία 1920 - 1930 σε Γερμανία, Αγγλία και Γαλλία. Πηγή: Tamagne 1998: 46. Ιδία μετάφραση.

Την περίοδο αυτή, έως το 1940, ξεχωρίζει το μπαρ της Lulu de Montparnasse, το Le Monocle, το οποίο θα κυριαρχήσει στη λεσβιακή νυχτερινή σκηνή του Παρισιού. Τοποθετημένο στην Boulevard Edgar-Quinet θα προσφέρει έναν χώρο ελευθερίας και χειραφέτησης και θα μετατρέψει το monocle (ως τύπο γυαλιών) σε κώδικα αναγνώρισης των λεσβιών. Μετά τη γερμανική κατοχή, το Le Monocle θα ανοίξει πάλι αλλά τίποτα δεν θύμιζε τις παλιές ένδοξες ημέρες του. Μέχρι και σήμερα η είσοδος σε σχήμα monocle έχει παραμείνει, ως ένα άλλο σημάδι υπενθύμισης των όμορφων χρόνων του παρελθόντος. Η γερμανική κατοχή επιφύλασσε παρόμοια τύχη και σε ένα άλλο γυναικείο cabaret, το La Vie Parisienne στην οδό Sainte-Anne. Η ιδιοκτήτρια Suzy Solidor, εμβληματική φιγούρα των χρόνων του '30, σύμβολο του «αγοροκόριτσου» των Années folles, ηθοποιός και

τραγουδίστρια μεγάλων τραγουδιών που υμνούν τον λεσβιακό έρωτα, καταφεύγει στην Αμερική μετά την άρνησή της να εξυπηρετεί Γερμανούς από το στρατό και τη γκεστάπο. Επιστρέφοντας, το 1954 ανοίγει το cabaret Chez Suzy Solidor στην οδό Balzac, κοντά στα Champs-Élysées, ωστόσο αποσύρεται γρήγορα στην γαλλική εξοχή.

Φωτογραφία 6: Στιγμιότυπο από το περίφημο μπαρ Le Monocle (1920 – 1940). Πηγή: <https://goo.gl/RO8OQ6>, τελευταία πρόσβαση 14.12.2016.

Τέλος, θεσμός της περιόδου είναι και το Chez Mouné, το οποίο αρχικά θα ανοίξει τις πόρτες του το 1936 ως Le Fétiche (Chez Mouné) στη rue Fromentin και μεταπολεμικά, στις αρχές της δεκαετίας του '50, θα μεταφερθεί στον αριθμό 54 της rue Pigalle ως Chez Mouné. Το Le Fétiche θα αποκτήσει γρήγορα τη φήμη του πρώτου cabaret στην Ευρώπη, το οποίο απευθύνεται αυστηρά και αποκλειστικά σε γυναίκες. Η ιδιοκτήτρια Mouné Carton (γνωστή ως αμετανόητη καπνίστρια) θα αποτελέσει παράδειγμα «ανδρικού» ντυσίματος, τακτική που ασπάζονται τόσο οι εργαζόμενες, όσο και οι πελάτισσες.

Φωτογραφία 7: Στιγμιότυπο από το Chez Mounie, όπου και αποθανατίζεται η ιδιοκτήτριά του Mounie Carton με τις εργαζόμενες. Πηγή: <https://goo.gl/wWxkkW>, τελευταία πρόσβαση 14.12.2016.

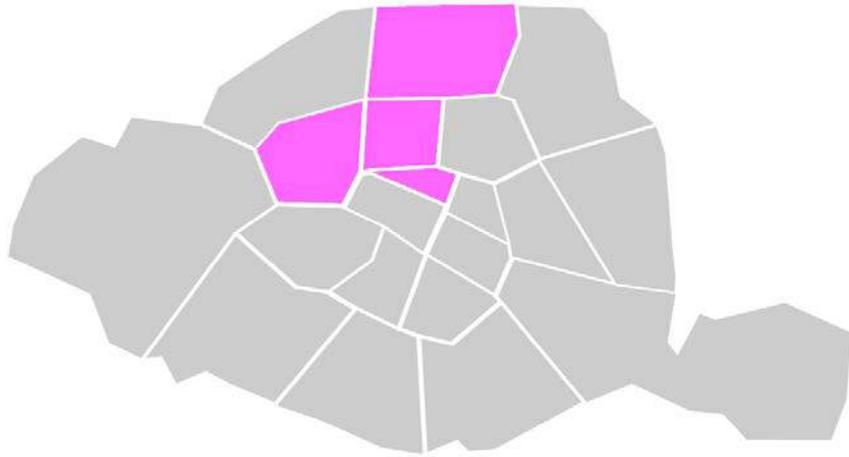
Τα χρόνια που ακολουθούν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως θα δούμε και παρακάτω, γίνονται πιο εχθρικά, καθώς οι νόμοι θα εισάγουν σοβαρές θεσμικές διακρίσεις. Ωστόσο, το Chez Mounie θα αποτελέσει ένα καταφύγιο για πληθώρα κοριτσιών που θα αναζητήσουν βοήθεια και θα προσληφθούν από την Carton και φυσικά για εκείνες που θέλουν να βιώσουν ανοιχτά και μακριά από εχθρικά βλέμματα την ομοσεξουαλικότητά τους. Μέσα από την έρευνα μου, καταδεικνύεται αφενός ο chic χαρακτήρας του, όμως αυτό δεν αποτέλεσε ποτέ ταξικό κριτήριο εισόδου ή μη στο μπαρ.

Κατά τη δεκαετία του 1970 η γειτονιά της Pigalle θα αποκτήσει τη φήμη της «χυδαίας» και «πρόστυχης» γειτονιάς, καθώς εκεί συγκεντρώνεται πληθώρα υπηρεσιών σεξουαλικής κατανάλωσης, παίρνοντας μία ετεροσεξουαλική στροφή. Αν και πολλοί και πολλές θα συνεχίσουν να συχνάζουν στο Chez Mounie, τα γεγονότα του '68 θα αλλάξουν την κοσμοθεωρία των νέων γυναικών και θα αποκαθλωθεί η φιγούρα του «αγοροκόριτσου», η οποία γίνεται πολύ γρήγορα συνώνυμο της «ανδρικής» μίμησης και πατριαρχικής εκφοράς. Το ηλικιακό ζήτημα είναι εδώ έντονο, καθώς οι νέες γυναίκες νιώθουν ότι δεν έχουν κοινά σημεία επαφής με τις μεγαλύτερες και έτσι το Chez Mounie, το οποίο θα διατηρήσει το ίδιο (σε μεγάλο βαθμό) προσωπικό, θα γίνει ένας χώρος ανοιχτός ο οποίος προτιμάται από γυναίκες νοσταλγούς του παρελθόντος έως αόρατες (κυρίως ηλικιωμένες) λεσβίες οι οποίες,

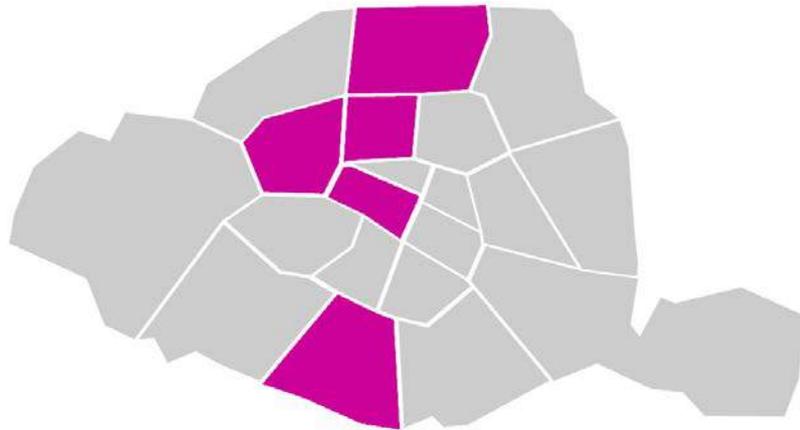
κόντρα στο κλίμα της χειραφέτησης και διεκδίκησης της δημόσιας ορατότητας, ήθελαν να παραμείνουν «κρυμμένες» και ασφαλείς.

Η μετακίνηση του ΛΟΑΤΚ νεανικού πληθυσμού την ίδια περίοδο προς το κέντρο της δεξιάς όχθης και σε κάποια σημεία της αρστερής, όπως επίσης και οι δειλές προσπάθειες gentrification που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή της Pigalle, αλλάζουν σιγά σιγά και το χαρακτήρα του μπαρ. Η επιχείρηση πωλείται και η υπεύθυνος καλλιτεχνικού προγράμματος παραγκωνίζεται σταδιακά. Οι βραδιές που κατ'αποκλειστικότητα ανήκουν στις λεσβίες από μία φορά την εβδομάδα διοργανώνονται μία φορά το μήνα. Το προσωπικό απωλείται και η επιχείρηση μετατρέπεται σε έναν ακόμη χώρο που θα φιλοξενήσει στο υπόγειό του κάποια από τα parties τα οποία καθιερώνονται στην ΛΟΑΤ σκηνή. Σήμερα, παραμένει πάντα ανοιχτό, υπό την μορφή του club και μάλιστα με δωρεάν είσοδο. Κατά κύριο λόγο, εδώ συχνάζει μία πελατεία κυρίως νεανική (20 με 25 χρονών) και φιλοξενεί διάφορες εκδηλώσεις προσανατολισμένες στην ηλεκτρονική και ροκ μουσική.

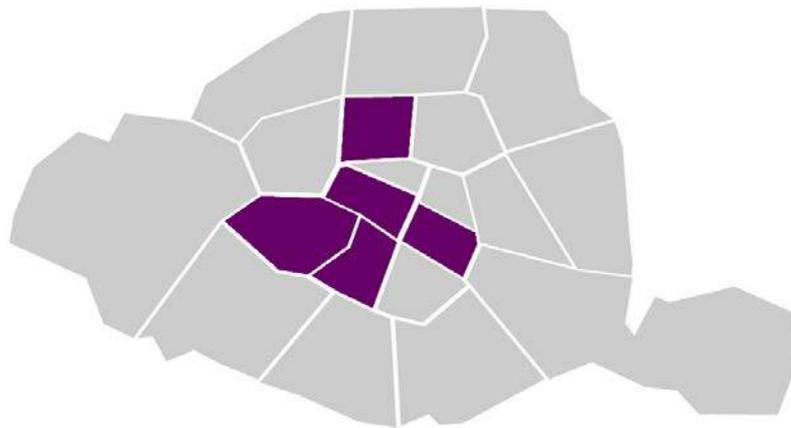
τέλη 19ου

1900 - 1950

1970 έως 2000

Χάρτης 6: Τα διαμερίσματα που φιλοξένησαν ιστορικά την γυναικεία ομοσεξουαλική επιθυμία. Πηγή: Ιδία σύλληψη βάσει των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα ενότητα.

3.3. Το σύγχρονο ιστορικό του λεσβιακού κινήματος και η εδραίωση της ορατότητας έως και τα τέλη της δεκαετίας του '90

Όπως είδαμε, στο Παρίσι από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, αλλά και κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, αναπτύχθηκε μία σημαντική ομοσεξουαλική κουλτούρα σε συγκεκριμένους χώρους κοινωνικότητας. Το ότι η ομοσεξουαλική επιθυμία ήταν σε πολλές περιπτώσεις ορατή, δεν σήμαινε ότι η κοινή γνώμη την συμμεριζόταν. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η γαλλική κυβέρνηση, ο ιατρικός κόσμος και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επιστρατεύουν τον κοινωνικό κομφορμισμό και δοξάζουν την οικογενειακή ζωή. Η ομοσεξουαλικότητα θεωρείται στην καλύτερη περίπτωση μία «κακή ασθένεια» και στη χειρότερη μία πολύ επικίνδυνη διαστροφή. Το 1960, η γαλλική εθνοσυνέλευση θα ψηφίσει την εισαγωγή της Τροπολογίας Migeot (7/1960), η οποία κατέταξε την ομοσεξουαλικότητα στην κατηγορία της «κοινωνικής μάστιγας» και επέβαλλε αυστηρές ποινές για την παραβίαση της δημόσιας αιδούς, οι οποίες ήταν αυστηρότερες εαν αφορούσαν ομοσεξουαλικές σχέσεις. Παρά το καθόλου ευνοϊκό κλίμα, από το 1954 υφίσταται μία ομοσεξουαλική οργάνωση (της οποίας τα μέλη προτιμούν τον όρο «ομόφυλοι» [homophiles]) εν ονόματι Arcadie, η οποία δημιουργήθηκε από έναν παλιό σεναριογράφο, τον André Baudry. Στο προσκήνιο, η οργάνωση λειτουργούσε σαν καλλιτεχνική και επιστημονική λέσχη, στο παρασκήνιο ωστόσο ο Baudry πρέσβευε ότι η εχθρότητα της κοινωνίας κατά των ομοσεξουαλικών ατόμων οφείλεται στην εξωστρεφή και υπέρμετρη συμπεριφορά τους, καθώς και στην σεξουαλική «ακολασία» τους. Προκειμένου λοιπόν να κατακτηθεί η εύνοια της κοινωνίας, η οργάνωση του Baudry πρεσβεύει την «διακριτικότητα» και την «αξιοπρέπεια» των ομοσεξουαλικών ατόμων και απορρίπτοντας κάθε είδος επιθετικής ριζοσπαστικής ή/και ακτιβιστικής δράσης, προσπαθεί να εγκαθιδρύσει ένα δίκτυο σχέσεων με τις αστυνομικές και πολιτικές αρχές ώστε να βελτιώσει τη θέση των ομοσεξουαλικών ατόμων.

Όμως, το ξέσπασμα του Μαΐ του '68 θα γεννήσει ένα νέο κίνημα, σαφώς πιο πολιτικοποιημένο, και θα επηρεάσει καταλυτικά τις διεκδικήσεις στη Γαλλία γύρω από το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Όσον αφορά στο φύλο, έχει προηγηθεί η έκδοση του «Δεύτερου Φύλου» (1949) της Simone de Beauvoir και η ρήση της *«γυναίκα δε γεννιέσαι, γίνεσαι»* εμπνέει ιδιαίτερος τον ριζοσπαστικό αφύπνισμα των γυναικών. Υπό το πρίσμα του υπαρξισμού, η de Beauvoir βλέπει τη γυναίκα ως το σημαντικότερο παράδειγμα του

κοινωνικού «Άλλου», ως μία ύπαρξη που ιστορικά ορίζεται σαν το αδύναμο, αφύσικο και μη ομαλό αντίθετο του Άντρα.

Όσον αφορά στη σεξουαλικότητα, η πρώτη κρούση γίνεται από την Comité d'Action Pédérastique Révolutionnaire η οποία παρεμβαίνει ενεργά στη Σορβόνη και έρχεται αντιμέτωπη με την απόρριψη της αριστεράς: η ομοσεξουαλικότητα είναι μία προσωπική επιλογή και για αυτό δεν διαπραγματεύεται / διεκδικείται δημοσίως (Sibalis 2013). Σύμφωνα μάλιστα με την ηγετική φυσιογνωμία του Guillaume Charpentier (πρόκειται για ψευδώνυμο) η CAPR «τόλμησε να αμφισβητήσει τους κανονιστικούς λόγους της πολιτικής «ηθικής» και της δυτικής μπουρζουαζίας με τέτοιο τρόπο που οι ονομαπ πολιτικοποιημένοι και αποχαυνωμένοι από τα φροϋδικά και μαρξιστικά/λενινιστικά σχήματα Γάλλοι δεν θα μπορούσαν ποτέ να φανταστούν»¹⁴ (Sibalis ό.π.).

Η παρακαταθήκη της CAPR και τα ταραγμένα κοινωνικά και πολιτικά χρόνια που ακολουθούν, θα γεννήσουν το φεμινιστικό και λεσβιακό κίνημα της Γαλλίας, το οποίο έχει ήδη συμμετάσχει με ενεργό ρόλο στις συνελεύσεις των καταλήψεων του '68, ωστόσο δεν θα καταφέρει να βρει συμμάχους στους κόλπους της άκρας αριστεράς. Μεταξύ του 1967 και 1970, υπό την ομπρέλα του Γυναικείου Απελευθερωτικού Κινήματος [Mouvement de libération des femmes] πληθώρα ομάδων, συλλογικοτήτων και πολιτικών ρευμάτων (από ρεφορμιστικά έως ριζοσπαστικά) θα παλέψουν για το δικαίωμα στην αντισύλληψη και την έκτρωση, κόντρα σε κάθε μορφή καταπίεσης και μισογυνισμού και θα διεκδικήσουν την ισότητα σε όλα τα επίπεδα. Το 1970, μία ομάδα γυναικών εκδίδει ένα κείμενο υπό τον τίτλο «Απελευθέρωση των γυναικών: χρονιά μηδέν» [Libération des femmes: année zéro] και μεταξύ άλλων κατηγορούν ευθέως την σεξιστική αντιμετώπισή τους στα έδρανα της Σορβόνης (Prearo 2010). Το 1971 θα γεννηθούν οι Gouines Rouges με έναν διπλό στόχο: αφενός την ανατροπή του πατριαρχικού συστήματος καταπίεσης και αφετέρου την ανατροπή των ετεροσεξουαλικών νορμών. Η πρωτοβουλία αυτή υπήρξε αυθόρμητη αντίδραση των λεσβιών που ένιωθαν διπλά αποκλεισμένες τόσο στους φεμινιστικούς, όσο και στους ομοσεξουαλικούς κύκλους. Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται παρέμβαση σε μία εκπομπή με θέμα την ομοσεξουαλικότητα (Sibalis 2010, Prearo 2010). Το επόμενο βράδυ (11 Μαρτίου 1971) γεννιέται από αυτή την μικρή ομάδα λεσβιών και γκέι ανδρών το Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire, το οποίο θα χαράξει μία νέα πορεία στον ομοσεξουαλικό ακτιβισμό

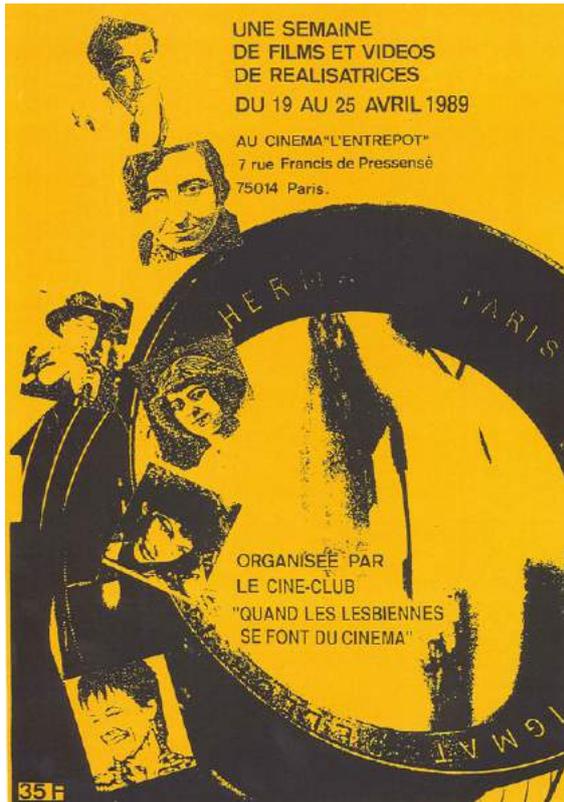
¹⁴ Ιδία μετάφραση.

της Γαλλίας, σπάζοντας την ρεφορμιστική πρωτοκαθεδρία του André Baudry (Sibalis 2010, Fillieule και Duyvendak 1999). Οι επιρροές του Μάη του '68 και της επαναστατικής αριστεράς είναι εμφανείς στη ρητορική του FHAR. Αποκυρήσσουν την κυρίαρχη ετεροσεξουαλική και καπιταλιστική σεξουαλικότητα και προχωρούν σε σειρά ακτιβιστικών δράσεων. Οι εβδομαδιαίες συναντήσεις τους πραγματοποιούνταν στην Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού για περίπου τρία συνεχόμενα χρόνια. Ωστόσο, οι συναντήσεις αυτές αποτελούσαν μία εξαιρετική αφορμή για τους γκέι άνδρες να φλερτάρουν και να προβαίνουν σε σειρά σεξουαλικών συνελεύσεων εντός του κτιρίου. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η απόσχιση των λεσβιών και η οριστική διάλυση του FHAR τον Φεβρουάριο του 1974. Οι πολιτικές δυνατότητες του FHAR θα μπορούσαν να είχαν εκμεταλλευτεί διαφορετικά από τα μέλη του, ωστόσο η απουσία κληρονομιάς άφησε ένα κενό το οποίο μολιάστηκε αργότερα από τα προτάγματα για ενσωμάτωση μέσω της σοσιαλδημοκρατίας και του ρεφορμισμού (χαρακτηριστική η περίπτωση του Groupe de Liberation Homosexuel). Η ευρύτερη αλλαγή πολιτικής και η επικοινωνία με συνδικάτα, πολιτικά κόμματα κ.λπ. συνάδει εξάλλου και με την αλλαγή του τρόπου ζωής, την αφομοίωση μέσω της κατανάλωσης και την δημιουργία «ασφαλών χωριών» όπου λίγο εν τέλει ενδιαφέρει η ανατροπή της ετεροκανονικότητας.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η δεκαετία του '70 έθεσε τις βάσεις για το λεσβιακό κίνημα και μάλιστα δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε την τεράστια επιρροή των Monique Wittig και Christine Delphy σε αυτό το εγχείρημα. Και οι δύο θα είναι από τις προσωπικότητες που θα σημαδέψουν το γαλλικό ριζοσπαστικό και λεσβιακό κίνημα, μέσα από το οποίο θα ανθίσουν φεμινιστικές ριζοσπαστικές ομάδες που θα συνδέσουν τον λόγο και τις πράξεις τους με τον απομονωτισμό. Το ρεύμα αυτό θα πρεσβεύσει ότι ο λεσβιασμός είναι φυσικό επακόλουθο του φεμινισμού. Επιπλέον, υποστηρίζει τον πλήρη διαχωρισμό από τους ανδροκρατούμενους θεσμούς, σχέσεις, ρόλους και δραστηριότητες και αντιπροτείνουν την αφοσίωση στη γυναικεία κοινότητα. Συνοπτικά και όσον αφορά στις επιρροές των Wittig και Delphy, η Monique Wittig (1980, 1982) θα πρεσβεύσει ότι οι «λεσβίες δεν είναι γυναίκες» και ότι η κατηγορία του φύλου είναι μία πολιτική κατηγορία που ασκοπεί στη διαρκή καταπίεση και ετεροσεξουαλικοποίηση των γυναικών. Από την άλλη πλευρά, η Christine Delphy, εκπρόσωπος του γαλλικού υλιστικού φεμινισμού, ασκεί έντονη κριτική στην πρόσληψη του βιολογικού φύλου ως κάτι προ-κοινωνικό και άρα δεδομένο και μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στη διαδικασία παραγωγής, πατριαρχικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης της γυναίκας.

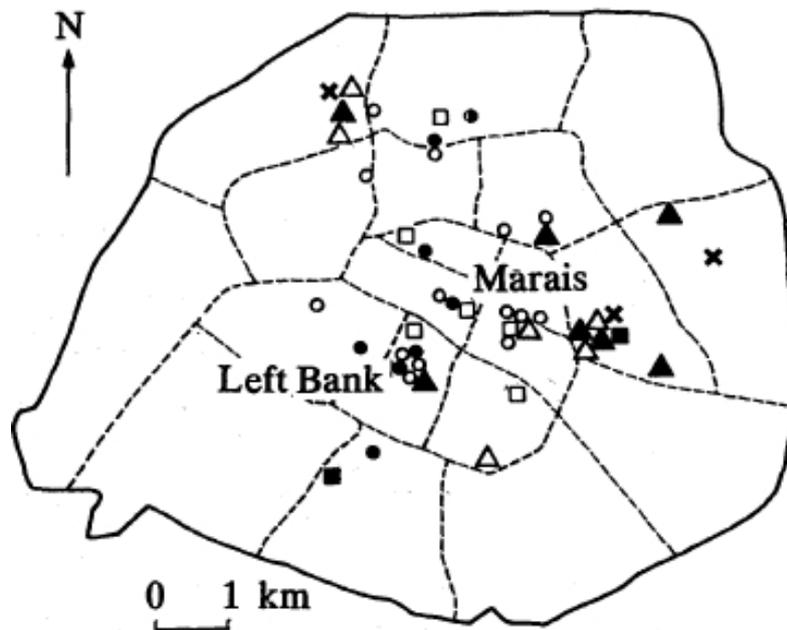
Στον κινηματικό χώρο δεν είναι ποτέ εύκολο να βάλουμε όρια, καθώς μέσα από κάθε νέα κίνηση δημιουργούνται άλλες ομάδες αμφισβήτησης. Μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '70 θα μπορούσαμε να πούμε ότι το γαλλικό λεσβιακό κίνημα ριζοσπαστικοποιήθηκε και έθεσε πολύ ορθά τις βάσεις αμφισβήτησης της πατριαρχίας και της ετεροσεξουαλικότητας, κυρίως μάλιστα μέσα από δύο περιοδικά (τα οποία ξεκίνησαν την κυκλοφορία τους το 1977), τα «Questions Féministes» και «Quand les femmes s'aiment», εκ των οποίων το τελευταίο κυκλοφορούσε εναλλάξ σε Παρίσι και Λυόν. Γενικότερα, την κληρονομιά του φεμινιστικού και λεσβιακού κινήματος την συναντούμε και στις επόμενες δεκαετίες όπου μέσα από μία διαθεματική οπτική θα προσεγγιστούν και ζητήματα τάξης, εθνικότητας και ρατσισμού.

Η δεκαετία του '80 ήταν μία σημαντική περίοδος για το λεσβιακό κίνημα, όχι μόνο γιατί είχαν προηγηθεί κάποιες σημαντικές νίκες του κινήματος (π.χ. κατάκτηση του δικαιώματος στην άμβλωση το 1975) αλλά κυρίως γιατί βασικός στόχος ήταν η λεσβιακή ορατότητα και παρουσία σε όλους τους χώρους. Το 1981 δημιουργείται το «Κίνημα για την λεσβιακή πληροφόρηση και έκφραση» [Mouvement d'information et d'expression lesbienne], το 1982 κυκλοφορεί το πρώτο περιοδικό λεσβιακής ορατότητας «Lesbia» (Almeida 2015) και μεταξύ του 1983-1984 δημιουργείται στο Παρίσι το πρώτο Αρχείο για έρευνες πάνω στις λεσβιακές κουλτούρες [Archives Recherches, Cultures lesbiennes]. Παράλληλα, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 εδραιώνεται ένας μοναδικός πολιτιστικός θεσμός, το Φεστιβάλ «Όταν οι λεσβίες κάνουν σινεμά» [Quand les lesbiennes se font du cinéma] το οποίο διοργανώνεται μέχρι και σήμερα στο Παρίσι από την ομάδα Cineffable. Το Φεστιβάλ διοργανώνεται αυστηρά από γυναίκες και απευθύνεται σε γυναίκες δημιουργούς (σκηνοθέτιδες, σεναριογράφους κ.ό.κ.) και μέχρι σήμερα έχει συμβάλλει με μοναδικό τρόπο στην προαγωγή της λεσβιακής ορατότητας και δημιουργίας.

Αφίσσες από το Φεστιβάλ "Quand les lesbiennes font du cinéma" από τις χρονιές 1989, 1999, 2009 και 2015. Πηγή: <https://goo.gl/zOwRbN>, τελευταία πρόσβαση 14.12.2016.

Όπως βλέπουμε και στον παρακάτω χάρτη (χάρτης 7), τα στοιχεία του οποίου συγκεντρώθηκαν από τις ερευνήτριες μέσα από το υλικό του λεσβιακού περιοδικού *Lesbia* μεταξύ 1984 - 1985, υπάρχει διασπορά των λεσβιακών εγκαταστάσεων με δύο διακριτές συγκεντρώσεις: αφενός εκείνη που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το Marais και αφετέρου στην αριστερή όχθη. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, ο χάρτης της λεσβιακής διασκέδασης αλλάζει με την πάροδο των χρόνων. Ενδιαφέρον επίσης είναι το γεγονός ότι στις πλούσιες δυτικές γειτονιές και στις περισσότερο φτωχές βορειοανατολικές και νοτιοανατολικές περιοχές δεν σημειώνεται από τις ερευνήτριες η ύπαρξη κάποιας λεσβιακής εγκατάστασης. Βέβαια, όπως σημειώνουν και οι ίδιες, αυτό οφείλεται και στην πιθανότητα πλήρους άγνοιας σχετικά με την ύπαρξη αυτών των χώρων, καθώς την εποχή εκείνη παρατηρούν ότι κυριαρχούν περισσότερο τα ανεπίσημα δίκτυα παρά μία πιο ορατή παρουσία αντίστοιχης εκείνη των γκέι ανδρών.

- △ Γυνακεία κοινωνικά κέντρα
- ▲ Γυνακεία κοινωνικά κέντρα στα οποία μπορούν να απευθύνονται και λεσβίες
- Γυνακεία μπαρ, εστιατόρια και κέντρα νυχτερινής διασκέδασης
- Γυνακεία μπαρ, εστιατόρια και κέντρα νυχτερινής διασκέδασης που απευθύνονται και στις λεσβίες
- Γυνακείοι κινηματογράφοι, βιβλιοπωλεία και χώροι αναψυχής
- Γυνακείοι κινηματογράφοι, βιβλιοπωλεία και χώροι αναψυχής που απευθύνονται και στις λεσβίες
- ✱ Γυνακεία εκπαιδευτικά κέντρα κατάρτισης

Χάρτης 7: Λεσβιακές εγκαταστάσεις στο Παρίσι μεταξύ 1984 – 1985. Πηγή: Winchester και White 1988: 43. Ιδία μετάφραση.

Η δεκαετία του '90 χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη της λεσβιακής ορατότητας σχεδόν σε όλους τους τομείς. Η άνθιση ομάδων και χώρων κοινωνικοποίησης, διασκέδασης, πολιτισμού και πολιτικής συνυποφέρει τα μέγιστα στη λεσβιακή ορατότητα και θα σηματοδοτήσει αλλαγές που συναντούμε και στις επόμενες δύο δεκαετίες. Παράλληλα, το 1993 ιδρύεται από διάφορες ομάδες, που αγωνίζονται κατά του στίγματος του AIDS, το Κέντρο Γκέι και Λεσβιών [Centre Gai et Lesbien], το οποίο αργότερα θα μετονομαστεί σε Κέντρο ΛΟΑΤ [Centre LGBT Paris-Île-de-France]. Στον χώρο του κέντρου φιλοξενούνται πολλές δραστηριότητες χωρισμένες ανά τομείς (σεξουαλική υγεία, ψυχολογική υποστήριξη κ.ο.κ.) και ουσιαστικά αποτελεί ένα χώρο συνάντησης και αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών ομάδων, στον οποίο μέχρι και σήμερα οργανώνονται λεσβιακές βραδιές [Vendredi des Femmes] και διάφορα ατελιέ που απευθύνονται και σε νεότερες όσο και σε γηραιότερες (Ομάδα Senioritas).

Εν συνεχεία, αξίζει να αναφέρουμε ότι το 1994 δημιουργείται η οργάνωση SOS-Homophobie (η οποία διεξάγει από τότε σχετικές έρευνες για κάθε τύπου «φοβίες» προς τα ΛΟΑΤ άτομα) και το 1995 μία γιορτή του περιοδικού Lesbia θα γεννήσει την «περήφανη παρέλαση των λεσβιών» [CQFD Fierté Lesbienne] παράλληλα με τις εκδηλώσεις του Φεστιβάλ Υπερηφάνιας στο Παρίσι. Ακόμη, το 1997 ο θεσμός του Europride φιλοξενείται στο Παρίσι και συμμετέχουν περίπου 300.000 άτομα. Την ίδια χρονιά θα ιδρυθεί και επίσημα η Coordination lesbienne nationale (που το 2002 θα μετονομαστεί σε Coordination Lesbienne en France) και θα είναι η πρώτη οργάνωση που θα εισάγει τον όρο «λεσβοφοβία» στο νομικό, πολιτικό και κινηματικό λεξιλόγιο. Τέλος, το 1999 θα ψηφιστεί από την κυβέρνηση Jospin το γαλλικό σύμφωνο συμβίωσης [Pacte civil de solidarité] το οποίο θα αναγνωρίσει το νομικό status ομόσεξουαλικών ζευγαριών.

Φωτογραφία 8: Στιγμιότυπο από το πρώτο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας που έλαβε χώρα στο Παρίσι. Στο φόντο η Πλαστία της Βασίλλης που αποτελεί τον χώρο τερματισμού της παρέλασης. Πηγή: <https://goo.gl/fuueq7>, τελευταία πρόσβαση 14.12.2016.

Φωτογραφία 9: Το δυναμικό καμιόνι των λεσβίων στο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας του 2016 στο Παρίσι. Πρόκειται για project το οποίο ζητά την οικονομική υποστήριξη του κοινού κάθε χρόνο. Συγκεντρώνει κυρίως λεσβίες από το πολιτικοποιημένο φεμινιστικό, ριζοσπαστικό, αντικαπιταλιστικό ρεύμα. Σύνημά τους : « Dykes are united » ή « Gouines unies » ή «Λεσβίες ενωμένες». Πηγή: <https://goo.gl/mz18t0>, τελευταία πρόσβαση 17.11.2016.

3.4. Μη λευκές λεσβίες [lesbians of color]

Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 θα εμφανιστεί και η πρώτη ομάδα, η οποία συγκροτήθηκε από μη λευκές λεσβίες. Η μη-μεικτή ομάδα «της 6^{ης} Νοεμβρίου» [Groupe du 6 novembre] έδρασε από το 1999 έως και το 2005 και ένωσε τα άτομα που είχαν βιώσει τόσο τις γαλλικές αποικιοκρατικές πρακτικές, όσο και την αναγκαστική μετάστευση από τις χώρες καταγωγής τους. Η ομάδα αυτή έφερε στο προσκήνιο για πρώτη φορά την κριτική στο λευκό λεσβιακό και φεμινιστικό κίνημα αναδεικνύοντας τους ρατσικούς και αποικιοκρατικούς λόγους του. Το 2005, η ομάδα «Λεσβίες κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού» [Lesbiennes contre les discriminations et le racisme] θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μία κοινή συνύπαρξη μη λευκών και λευκών λεσβιών, ενώ ένα χρόνο πριν, το 2004, θα δημιουργηθεί και η «Ομάδα για το άσυλο των γυναικών» [Groupe asile femmes], η οποία θα δράσει κυρίως υπέρ του δικαιώματος ασύλου στις διωκόμενες γυναίκες. Το 2009 θα ιδρυθεί η οργάνωση «Μη λευκές λεσβίες» [Association Lesbiennes of color] στους κόλπους της οποίας θα συγκεντρωθούν φεμινίστριες και λεσβίες από την Αφρική, την Λατινική Αμερική, την Καραϊβική, τη Μέση Ανατολή και την Ασία. Τέλος, το 2011 θα δημιουργηθεί στο Παρίσι η λεσβιακή ομάδα που «ξεπερνά τα σύνορα» [Les lesbiennes dépassent les frontières]¹⁵.

Στόχος όλων των παραπάνω ομάδων είναι η ανάδειξη της διασταύρωσης φύλου, εθνικότητας και σεξουαλικότητας, η καταγγελία λεσβοφοβικών, ρατσιστικών και ταξικών λόγων και πρακτικών από την πλευρά των λευκών «συμμάχων», η ενίσχυση της ορατότητας των μεταναστριών, προσφύγων και αιτούντων άσυλο, και η ενεργή δράση τους τόσο στο επίπεδο χάραξη μεταναστευτικών πολιτικών, όσο και στην ίδια τη γαλλική κοινωνία και το πανεπιστήμιο (Falquet 2011).

Η οπτική του χώρου εδώ φανερώνει πολύ ενδιαφέρουσες διαστάσεις. Η δράση και η συνάντηση των παραπάνω ομάδων στο Παρίσι αποσυνδέει αυτές τις υποκειμενικότητες από την αστική περιφέρεια και τα προάστια που κατά κανόνα ζουν. Η οικειοποίηση διάφορων χώρων συνάντησης, πολιτικής συναλλαγής και απλής συνεύρεσης δημιουργεί τις συνθήκες για πλουραλισμό και ετερογένεια, την ίδια στιγμή που η Γαλλία προσλαμβάνεται ως τόπος εξορίας και η περιθωριοποίηση πολλών γυναικών στα περίχωρα του Παριού καθίσταται όχι μόνο επισφαλής, αλλά και επικίνδυνη.

¹⁵ Στην ενότητα της βιβλιογραφίας παρατίθενται οι σχετικές σελίδες.

Κεφάλαιο IV: Η εναλλακτική γεωγραφία της λεσβιακής οράτοτητας στο Παρίσι

Οι γυναίκες που αγαπούν γυναίκες δεν είναι μία κατηγορία αμετάβλητη και σταθερή, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από τους χώρους στους οποίους προσφέρεται η δυνατότητα συνεύρεσης και συνύπαρξης, κοινωνικοποίησης, γνωριμιών, φλερτ κ.ό.κ. Πολλαπλές ως προς τον αυτοπροσδιορισμό τους, ως προς τις προσωπικές και καθημερινές ιστορίες τους, ως προς τις κουλτούρες, το/τα φύλο/α τους και τα ερωτικά τους ενδιαφέροντα, κάθε μία από αυτές μπορεί να αυτοπροσδιοριστεί με σχήματα πέραν από αυτά που προκαθορίζει αυστηρά μία «λεσβιακή» ταυτότητα. Βρίσκουμε έτσι τη χωρική ηχώ αυτής της σύγκρουσης σχετικά με την προώθηση μίας λεσβιακής φιγούρας, η οποία συνδέεται άμεσα με τις διαφορετικές αναπαραστάσεις που φέρει κάθε χώρος που φιλοξενεί κάθε ομάδα που διοργανώνει λεσβιακές ή ΛΟΑΤΚ βραδιές. Λόγω των παραπάνω πιστεύω άρα ότι η ετερογένεια διεκδικεί τη θέση της στο λεσβιακό περίγυρο του Παρισιού και αμφισβητεί όχι μόνο τις κλασικές θεωρίες περί οικειοποίησης του αστικού χώρου από τις γυναίκες και τις λεσβίες, αλλά επίσης ανοίγει την αναλυτική μας οπτική, ώστε να βρούμε νέα αντικείμενα μελέτης και να αναπτύξουμε ενδεχομένως νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

4.1. Οι σταθεροί χώροι της λεσβιακής διασκέδασης στο Παρίσι

Στο Παρίσι, όπως και σε κάθε άλλη δυτική πόλη, εμπορικοί χώροι ή επιχειρήσεις αποτελούν τους κατ'εξοχήν τόπους της λεσβιακής κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Για μία μειονότητα η οποία υπόκεινται σε δύο τύπους διακρίσεων, και ως προς το φύλο και ως προς τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, αυτά τα μέρη έχουν μεγάλη σημασία: είναι αφενός χώροι διασκέδασης και αφετέρου προσφέρουν την ευκαιρία συνάντησης και κοινωνικοποίησης μεταξύ των λεσβιών, εγγυώμενοι ένα βαθμό ορατότητας μέσα στην πατριαρχική και ετεροκανονική κοινωνία όπου γενικά δεν αποδέχεται ή αρνείται ολοκληρωτικά τη λεσβιακή σεξουαλικότητα (Clerval και Brunner 2013). Παρότι αναπόφευκτα γίνεται λόγος για την εμπορευματοποίηση των σεξουαλικών ταυτοτήτων (όπως είδαμε παραπάνω με το παράδειγμα του Marais), αυτά τα μέρη έχουν έναν δυνάμει χειραφετητικό χαρακτήρα, καθώς η ασφάλεια που υπόσχονται λειτουργεί ενδυναμωτικά ως προς την εμπέδωση της συλλογικής και ατομικής ταυτότητας χωρίς το ρίσκο βίας ή διακρίσεων. Όπως αναφέρουν και οι ερευνήτριες Cattani και Clerval (2011) η μελέτη των χώρων αυτών είναι ζωτικής σημασίας για την αστική γεωγραφία των

πόλεων, καθώς αποτελούν ευρύτερα χώρους πραγμάτωσης της χωρικής ισότητας και δικαιοσύνης.

Ένα από τα πρώτα βιβλία που μελετήσα ήταν αυτό της Natacha Chetcuti (2010) υπό τον τίτλο «Se Dire Lesbienne. Vie de Couple, Sexualité, Représentation de Soi» [Να αυτοπροσδιορίζεσαι λεσβία. Ζωή σε ζευγάρι, Σεξουαλικότητα, Αναπαράσταση του Εαυτού]. Η Chetcuti μέσα από μία λεπτομερέστατη κοινωνιολογική μελέτη γυναικών που αυτοπροσδιορίστηκαν ως λεσβίες (μόνων και σε σχέση) που έλαβε χώρα στη Τουλούζη και στο Παρίσι αναλύει τον λεσβιακό αυτο-προσδιορισμό και δείχνει πως κατασκευάζεται σταδιακά εναντίον της ετεροσεξουαλικής και πατριαρχικής νόρμας, η οποία τοποθετεί τη γυναίκα στην υποτέλεια του άνδρα. Σε αυτή τη διαδικασία αυτο-προσδιορισμού, οι λεσβιακοί τόποι διαδραματίζουν κύριο ρόλο όχι μόνο γιατί προσφέρεται η δυνατότητα συνάντησης και κοινωνικοποίησης, αλλά και γιατί η κάθε μία βιώνει τη ζωή της ως λεσβία έξω από το ετεροσεξουαλικό και πατριαρχικό πλαίσιο αναφοράς της κοινωνίας. Αυτός ακριβώς ο χαρακτήρας των λεσβιακών χώρων βιώνεται ως «αντι-χώρος» [contre espace], δηλαδή ως ένας χώρος χειραφέτησης, έξω από τον γενικό κανόνα, σαν ένας παράδεισος μακριά από προσβολές και επιθέσεις στο δημόσιο χώρο (ό.π.: 49).

Άλλες μελέτες που συμβουλευτήκα καταλήγουν σε παρόμοια συμπεράσματα. Η Méreau (2002) μέσα από μία κοινωνιο-ανθρωπολογική μελέτη σε ένα λεσβιακό μπαρ που βρίσκεται στο 4^ο διαμέρισμα του Παρισιού, δείχνει πως το μπαρ γίνεται ο ασφαλής χώρος μέσα στον οποίο οι γυναίκες γνωρίζονται και κοινωνικοποιούνται, φλερτάρουν, διαμορφώνουν ζευγάρια και «υπάρχουν μαζί». Ο συχνός έξωθεν στιγματισμός ενισχύει ακόμα περισσότερο την συμβολική σημασία του χώρου μέσα στον οποίο οι λεσβίες απελευθερώνονται και ενώνονται. Το να γνωρίζεις άλλους ανθρώπους όταν ο/η ίδιος/α είσαι αόρατος/η, σημαίνει να αναπτύσσεις σωματικές και γλωσσικές αλληλεπιδράσεις σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και σε συγκεκριμένους χώρους. Έτσι, οι λεσβιακοί χώροι επιτρέπουν τη συνάντηση και μέσω αυτής την διαμόρφωση κοινωνικοτήτων σε προστατευμένους χώρους μακριά από τις απειλές και την απόρριψη.

Σε άλλη εθνογραφική μελέτη η Costechareire (2011) δείχνει πως αναπτύσσονται διαφορετικοί τρόποι βίωσης της ομοσεξουαλικότητας μέσα σε μία λεσβιακή ντισκοτέκ. Υποστηρίζει ότι κάθε τέτοιος χώρος αποτελεί ένα αυτόνομο σύμπαν με τους δικούς του κανόνες, τα δικά του τελετουργικά, τη δική του γλώσσα. Κάθε ένας από αυτούς τους χώρους συμμετέχει στην ανάπτυξη μίας υποκουλτούρας που διαμορφώνει και επικυρώνει τη

λεσβιακή εμπειρία. Με αφορμή αυτή την παρατήρηση, κατασκευάζει μία τυπολογία της πελατείας βάσει της συχνότητας προσέλευσης στη ντισκοτέκ μεταξύ των «αρχάριων» [novices], των «μυημένων» [initiées] και των «εκτός του περιγυρού» [hors-milieu]. Μέσα από την παρατήρηση διαφορετικών σωματικών εκφράσεων και τρόπων αυτο-προσδιορισμού αναδεικνύει την ανομοιογένεια του λεσβιακού πληθυσμού και τους διαφορετικούς τρόπους βίωσης της ομοσεξουαλικότητας.

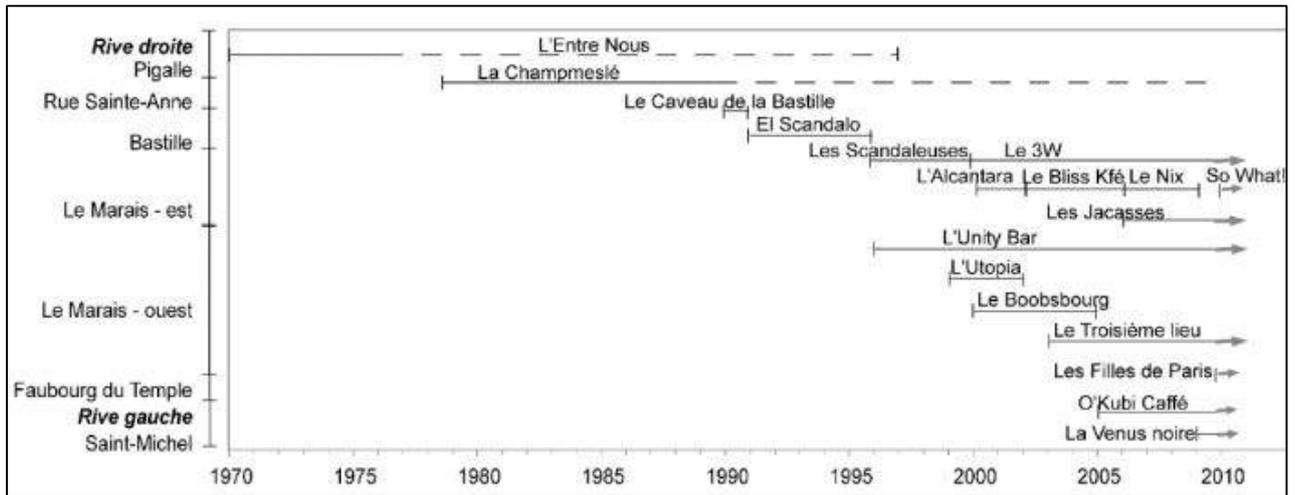
Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των λεσβιακών επιχειρήσεων και στην ανίχνευση των λόγων παρακμής τους, θα ακολουθήσουμε τις Cattan και Clerval (ό.π.) για να ορίσουμε τι είναι μία λεσβιακή επιχείρηση. Αφού μελέτησα προσεκτικά το άρθρο συμερίζομαι τη δική τους δυσκολία σχετικά με την απουσία αρχείων που καταγράφουν συστηματικά το άνοιγμα ή το κλείσιμο των λεσβιακών επιχειρήσεων. Οι ίδιες λοιπόν θεωρούν ότι μία επιχείρηση μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως λεσβιακή όταν διευθύνεται από μία ή περισσότερες λεσβίες (και δουλεύουν σε αυτήν κυρίως γυναίκες και λεσβίες) και στην οποία συχνάζουν μόνο ή κυρίως λεσβίες. Εδώ βέβαια προκύπτει εύλογα το ερώτημα ως προς τον χαρακτηρισμό και άλλων επιχειρήσεων όπου συχνάζουν εκτός από λεσβίες και άλλα μέλη της ΛΟΑΤΚ κοινότητας. Τη διαπίστωση αυτή δεν την εκλαμβάνω ως εμπόδιο στη μελέτη, καθώς όπως θα δούμε και στη συνέχεια, αυστηρώς λεσβιακοί χώροι διασκέδασης και κοινωνικοποίησης πλέον δεν υπάρχουν.

Από το 1970 έως και την πρώτη δεκαετία του 2000 οι λεσβιακές επιχειρήσεις, κυρίως τα μπαρ και τα clubs, αποτελούσαν χώρους συνάντησης, κοινωνικοποίησης και διασκέδασης για τις λεσβίες και κούηρ γυναίκες του Παρισιού. Η σχετικά πρόσφατη ιστορία τους ξεκινά με το Katmandou στις αρχές του 1970 όπου και συναντούμε την εμβληματική φυσιογνωμία της παρισινής λεσβιακής διασκέδασης, Élula Perrin. Ο αποκλεισμός των αδρών, αν και δεν ήταν πάντα αυστηρός, επέτρεψε ως ένα βαθμό την ανάπτυξη της λεσβιακής ορατότητας στην αριστερή όχθη. Το Katmandou θα κλείσει στα τέλη της δεκαετίας του 1990 με πρόφαση την παραγωγή θορύβου σε μία σχετικά ήσυχη και οικογενειοκρατούμενη γειτονιά.

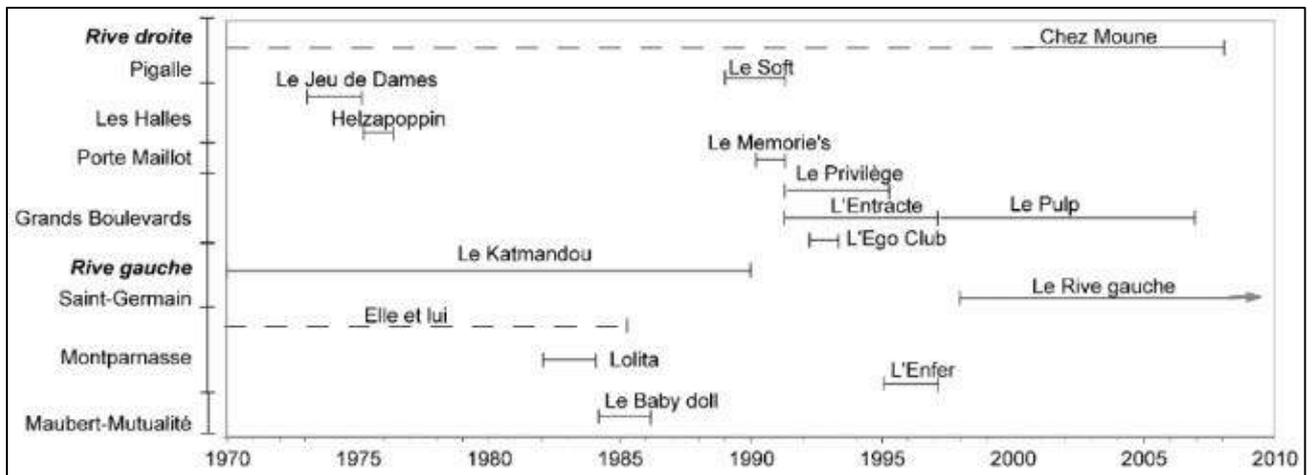
Αργότερα, το 1991 τα Privilège και L'Entracte θα ανοίξουν τις πόρτες τους στο λεσβιακό κοινό, σε σχετικά κοντινή απόσταση το ένα από το άλλο. Σύμφωνα με τις Cattan και Clerval (ό.π.) η παρουσία των δύο αυτών χώρων, αλλά και άλλων παρόμοιων στην οδό Écouffes, δημιουργούσε την ύπαρξη λεσβιακών μικρο-χώρων, προάγοντας έτσι περαιτέρω την λεσβιακή ορατότητα. Παράλληλα, ξεκινά η άνθιση των λεσβιακών μπαρ στην περιοχή της Βασιτίλλης και γύρω από το Marais. Κατά τη διάρκεια του 2000, παρά τις συνεχείς αλλαγές στο τοπίο της

λεσβιακής διασκέδασης (μπαρ έκλειναν και άνοιγαν σε διαφορετικούς χώρους συνήθως από τις ίδιες ιδιοκτήτριες), οι Cattan και Clerval (ό.π.) μετρούν εννιά μπαρ και τρία clubs, αριθμός ο οποίος σε σύγκριση με την αντίστοιχη γκέι διασκέδαση φαίνεται ελάχιστος. Αξίζει να σημειωθεί ότι η δεκαετία αυτή μνημονεύεται ακόμα και σήμερα για την παρουσία δύο διαφορετικών μεταξύ τους clubs, τα Rive Gauche και το Pulp, καθένα από το οποία προήγαγε τη δική του διακριτή λεσβιακή ταυτότητα.

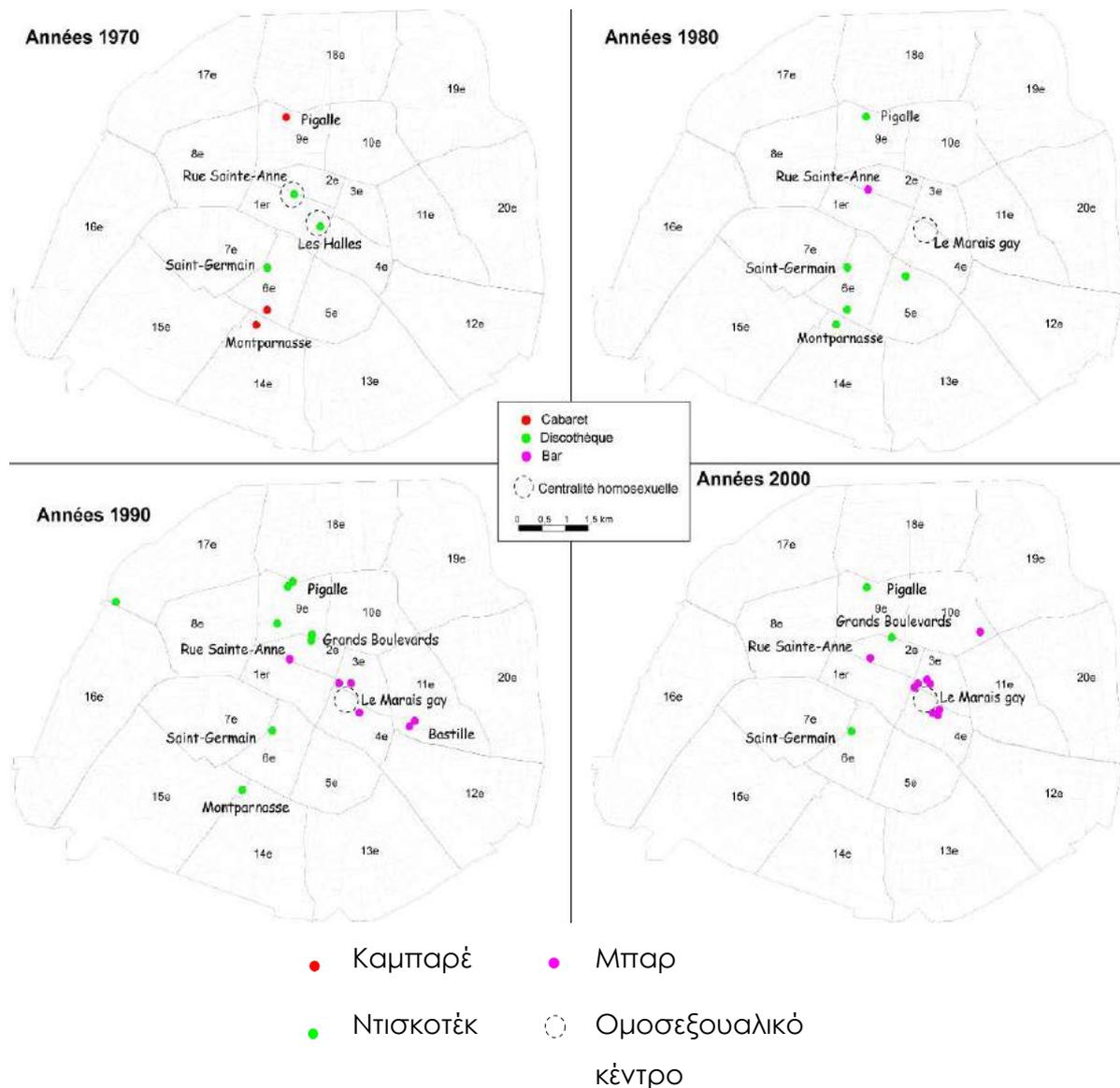
Οι επιχειρήσεις που θα κυριαρχήσουν μετά το 2000 είναι κυρίως τα μπαρ και μάλιστα στην δεξιά όχθη του Παρισιού. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν εδώ αφενός η περιοριστική νομοθεσία υπό την οποία διέπονται πλέον τα clubs και το ευρύτερο λεσβοφοβικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο εγγράφονται οι ενοχλήσεις των γύρω κατοίκων, αλλά και η εχθρότητα των ιδιοκτητών (κυρίως ανδρών, είτε ετεροσεξουαλικών είτε ομοσεξουαλικών) και της αστυνομίας. Επιπλέον, σε αρκετές περιπτώσεις τα ενοίκια φαντάζουν εξωπραγματικά ακριβά· αυτό σημαίνει ότι μία επιχείρηση που απευθύνεται σε αυστηρά λεσβιακό κοινό είτε θα αναγκαστεί να αλλάξει χαρακτήρα υποδεχόμενο και άλλα άτομα της ΛΟΑΤΚ κοινότητας, είτε θα κλείσει. Η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται εγείρει άρα ερωτήματα σχετικά με το βαθμό της ορατότητας των λεσβιών στην πόλη, ωστόσο οι νέες στρατηγικές που αναπτύσσονται αλλάζουν το χάρτη της λεσβιακής γεωγραφίας, αποτυπώνοντας μία νέου τύπου ορατότητα. Στα σχήματα που ακολουθούν καταγράφονται τα λεσβιακά μπαρ και clubs στο Παρίσι. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η σύντομη χρονική διάρκεια λειτουργίας τους, καθώς και η σταδιακή μετατόπισή τους από την αριστερή προς τη δεξιά όχθη (χάρτης 8).

Σχήμα 9: Τα λεσβιακά μπαρ του Παρισιού από το 1970 έως το 2010. Πηγή: Cattan και Clerval 2011

Σχήμα 10: Τα λεσβιακά clubs του Παρισιού από το 1970 έως το 2010. Πηγή: Cattan και Clerval 2011.

Χάρτης 8: Οι λεσβιακοί χώροι στο Παρίσι από το 1970. Πηγή: Cattan και Clerval 2011. Ιδία μετάφραση.

Όσον αφορά στην παραπάνω χαρτογράφηση (χάρτης 8), παρατηρούμε ότι στις αρχές η γεωγραφία των λεσβιακών επιχειρήσεων είναι διασκορπισμένη. Συναντάμε δηλαδή τόσο στην αριστερή όσο και στη δεξιά όχθη μία ποικιλία επιλογών, τόσο μουσικών, όσο και οικονομικών. Σταδιακά όμως βλέπουμε ότι οι περισσότερες επιχειρήσεις είτε βρίσκονται στα περίχωρα της γκέι πλευράς του Marais, είτε διασκορπώνται ελαφρά προς άλλα διαμερίσματα. Ιστορικά αυτό δεν προκαλεί εντύπωση. Όπως είδαμε και πιο πάνω, η Place Pigalle, η περιοχή του Montparnasse και η οδός Saint-Anne φιλοξενούσαν και στο παρελθόν τέτοιου τύπου

ομοσεξουαλικούς χώρους. Όμως όσον αφορά ιδιαιτέρως στη Δεξιά Όχθη, δεν είναι τυχαίο ότι οι περιοχές που φιλοξενούν τους υπό εξέταση χώρους είναι περιοχές gentrified, ωστόσο με διαφορετικές χωρικές δυναμικές η κάθε μία (Clerval 2010). Στην περίπτωση αυτή εμπίπτει το Marais τη δεκαετία του '80, η Βαστίλλη τη δεκαετία του '90 και η περιοχή γύρω από την Saint-Marthe (10^ο διαμέρισμα) τη δεκαετία του 2000.

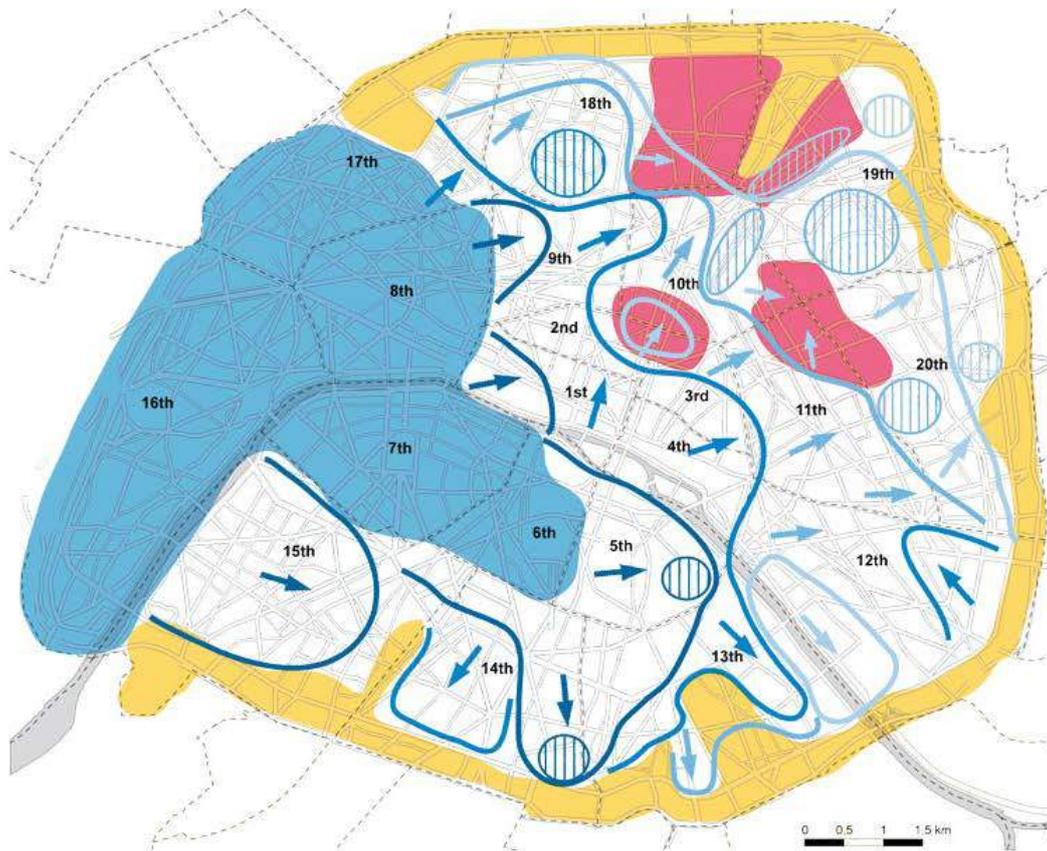
Στο σημείο αυτό θα παραθέσω, όχι τυχαία, τον παρακάτω χάρτη (χάρτης 9). Όπως αναλυτικά εξηγεί η Anne Clerval (2010) τη δεκαετία του '90 (που παρατηρούμε και τη μετατόπιση των λεσβιακών επιχειρήσεων από την αριστερή στην δεξιά όχθη του Σηκούανα) οι διαδικασίες του gentrification συγκεντρώνονται στη δεξιά όχθη, κυρίως μέσα από την βελτίωση, επισκευή ή/και ανακατασκευή κτηρίων. Παρατηρείται έτσι μία επέκταση του gentrification σε ένα δια-τομεακό άξονα από το 17ο διαμέρισμα (Batignolles) ως το 12ο διαμέρισμα (Bercy), περνώντας μέσα από κεντρικά και ημι-κεντρικά διαμερίσματα της δεξιάς όχθης, την ίδια στιγμή που άλλες διασταυρούμενες γειτονιές όπως το 2ο, το 3ο και το 10ο διαμέρισμα παραμένουν στη βάση τους εργατικές, κυρίως λόγω της ύπαρξης του εργατικού μεταναστευτικού πληθυσμού.

Ακολούθως, τη δεκαετία του 2000, το gentrification θα ακολουθήσει την ίδια χωρική πορεία αλλά θα εντάξει στις διαδικασίες του τρία περιφερειακά διαμερίσματα (18^ο, 19^ο και 20^ο) στην βορειοανατολική πλευρά της πόλης. Παράλληλα, στο παιχνίδι θα ενταχθούν δυναμικά και οι αναπλάσεις των ζωνών του Bercy και της Αριστερής Όχθης¹⁶, όπου θα γεννήσουν νέους πόλους ανάπτυξης για εμπορικές δραστηριότητες. Τέλος, πιο προχωρημένη εξέλιξη των διαδικασιών gentrification θα συναντήσουμε σε μέρη όπου θα αναδυθούν αστικοί πράσινοι και υγροί πυρήνες όπου θα συνδεθούν άμεσα με την ανάπτυξη ιδιωτικής κατοικίας και τη συγκέντρωση μεσαίων και υψηλότερων οικονομικά στρωμάτων. Σε αυτές τις περιπτώσεις εντάσσονται ο λόφος Buttes-Chaumont (19^ο), το νεκροταφείο Père Lachaise (20^ο) και το Πάρκο της Villette (19^ο), καθώς και τα κανάλια Saint Martin (10^ο), Bassin de la Vilette και Canal de l'Ourq (19^ο). Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των σημείων είναι ότι τοποθετούνται μακριά από την αστική πυκνότητα που χαρακτηρίζει το Παρίσι. Ωστόσο, το φαινόμενο του gentrification εδώ δεν είναι συνεχές, καθώς σημειώνονται και πυρήνες

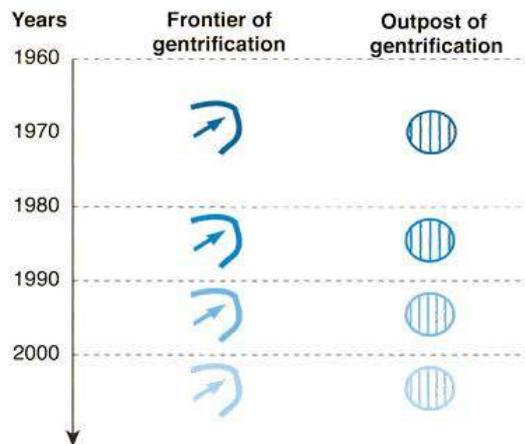
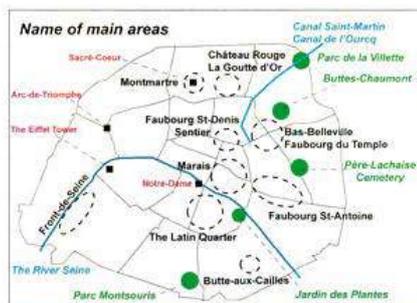
¹⁶ Η ανακύρωση της αριστερής όχθης του Παρισιού, Seine Rive Gauche, σε ζώνη συντονισμένης διευθέτησης (ZAC) το 1991, εγκαινιάζει τη μεγαλύτερη σε έκταση επιχείρηση σχεδιασμού και επανακατοίκησης, από τον 19ο αιώνα και μετά, και μάλιστα μετονομάζεται σε Paris Rive Gauche, ώστε να δηλώνει την ενσωματώσή της στον κορμό της πόλης. Για περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να επισκεφθείτε τη σελίδα <https://goo.gl/R6XvRB>, όπου και περιγράφεται αναλυτικά ο σχεδιασμός (τελευταία πρόσβαση 17.11.2016).

αντίστασης, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από την υψηλή συγκέντρωση μεταναστευτικών πληθυσμών όπως τα διαμερίσματα της Belleville (19^ο και 20^ο) και του Faubourg Saint-Denis (10^ο).

Η παραπάνω σύντομη περιγραφή για το φαινόμενο του gentrification θα μας φανεί χρήσιμη αμέσως μετά. Όπως θα δούμε, η δεξιά όχθη θα φιλοξενήσει το μεγαλύτερο μέρος των λεσβιακών και κουήρ βραδιών, στοιχείο άμεσα συσχετιζόμενο και τη συνολική «ανανέωση» και αλλαγή που έλαβε χώρα στις περιοχές που προαναφέραμε. Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι από τη δεκαετία του 2000 και μετά παρατηρούμε αλλαγή «παραδείγματος» και η ύπαρξη εναλλακτικών επιλογών για τη λεσβιακή διασκέδαση, η δυναμική παρουσία του Διαδικτύου και ο ερχομός νέων γενιών αλλάζουν τις ισορροπίες μεταξύ ορατότητας και αορατότητας.

- Historical core of the *Beaux quartiers*
- High concentration of foreigners today
- Ring of public housing

- Ιστορικός πυρήνας των όμορφων γειτονιών
- Υψηλή συγκέντρωση ξένων πληθυσμών σήμερα
- Δαχτυλίδι κοινωνικής κατοικίας
- Σύνορο gentrification
- Προπύργια gentrification

Χάρτης 9: Οι διαφορετικές φάσεις του *gentrification* που έλαβε χώρα στο Παρίσι από το 1960 και έπειτα. Παρέχει μία σύνθετη αναπαράσταση των χωρικών δυναμικών του *gentrification* στο Παρίσι, αντιλαμβάνοντάς την ως μία διαδικασία χωρικής διάχυσης. Πηγή: Clerval 2010. Ιδία μετάφραση.

4.1.1. Η κληρονομιά του Le Pulp

Για μία δεκαετία, από το 1997 έως το 2007, το Pulp, ένας μικρός χώρος στη γειτονιά Grand Boulevards του Παρισιού, θα ταυτιστεί με μία νέα λεσβιακή ορατότητα και θα επιβεβαιώσει το πως ο χώρος εμπλέκεται δυναμικά στην παραγωγή και διαμόρφωση νέων ταυτοτήτων¹⁷. Σε μία περιοχή που βρίθει νυχτερινής ζωής με διάσημα θέατρα, μουσικές σκηνές και νυχτερινά κέντρα, το μικρό Pulp έμελλε να αλλάξει την ιστορία της λεσβιακής διασκέδασης και να δημιουργήσει τη δική του μοναδική, ωστόσο αμφιλεγόμενη κληρονομιά.

Στη θέση του παλιού L'Entracte, η Michèle Cassaro, εμβληματική φυσιογνωμία του ΛΟΑΤΚ χώρου θα στήσει ένα club το οποίο θα γίνει ένα σεξουαλικό, μουσικό και κοινωνικό εργαστήριο, στο οποίο πρόσβαση θα έχουν (κυρίως) όλες και (σχεδόν) όλοι. Αν την εποχή εκείνη ο κάθε χώρος κατηγοριοποιούνταν είτε ως λεσβιακός είτε ως γκέι, το Pulp θα ανοίξει τις πόρτες του με στόχο να αναμείξει ανθρώπους από διαφορετικά εθνοτικά και σεξουαλικά πλαίσια. Δημιουργώντας ένα νέο είδος κοινότητας από διαφορετικές πόλεις, με διαφορετική σεξουαλικότητα, διαφορετική τάξη και μορφωτικό επίπεδο, το Pulp υποδέχεται μαύρους/ες, τρανς, άραβες, λεσβίες, χαμένους τουρίστες, γκέι αγόρια, hipsters, την εργατική τάξη και πολλές διασημότητες. Η είσοδος στο Pulp θα είναι για πολύ καιρό δωρεάν, και αργότερα που θα εδραιωθεί στη σκηνή της παρισινής νυχτερινής διασκέδασης θα έχει είσοδο (ανάλογα τις εκδηλώσεις [parties] και την μέρα).

Η κυκλοφορία του fanzine «Housewife» θα ταξιδέψει τη κουλτούρα του Pulp σε όλο το Παρίσι και θα αλλάξει την εικόνα της «λεσβίας» μέσα από το χιούμορ και τον αυτοσαρκασμό. Με έμφαση στην ανατρεπτικότητα και τη δυναμικότητα του συνόλου των γυναικών djs που αναλαμβάνουν την επιμέλεια της μουσικής, το Pulp θα εισάγει στο συμβολικό και πραγματικό υποσυνείδητο μία νέα αντικομοφομιστική και σεξουαλική λεσβιακή ταυτότητα. Θα γίνει ο χώρος που θα απελευθερώσει τα «ήθη» μέσα από καλλιτεχνικές SM performances και στον οποίο συχνάζουν κάθε είδους στιγματισμένα από την κοινωνία «φρικιά»: εκεί θα συναντούσες λεσβίες rock'n'roll και punk, με τατουάζ και τρυπήματα, μία εικόνα καθόλου συνηθισμένη στους υπόλοιπους λεσβιακούς χώρους της εποχής.

¹⁷ Η ενότητα αυτή βασίστηκε σε έρευνα γύρω από το Pulp που πραγματοποίησα μέσω του Διαδικτύου. Η έρευνα αυτή προέκυψε από το γεγονός ότι σε σειρά μελετών (π.χ. Cattani και Clerval 2011, Bousseta 2013) αναφέρεται το Pulp ως «ιδιαιτέρως» και διαφορετικός από τους άλλους χώρους. Οι πηγές μου λοιπόν είναι κυρίως δημοσιογραφικού τύπου, όπου ωστόσο κατατίθενται προσωπικές μαρτυρίες. Επιπλέον, συζητήση για το Pulp έγινε και στη συνέντευξή μας με την ομάδα Popin Gays και σε ανεπίσημες συνομιλίες μας. Οι κυριότερες πηγές είναι: Luis-Manuel Garcia (2014), Sarratia (2011) και Lestrade (2016), καθώς και το βίντεο που δείχνει την πρώτη συμμετοχή του καμιονιού του Le Pulp στο Φεστιβάλ Υπερηφάνιας του Παρισιού το 1998.

Φωτογραφίες 10 και 11: "Το έμβλημα του Le Pulp «Το Pulp απελευθερώνει τη γυναίκα από το 1997 και στιγμιότυπο από στιγμές διασκέδασης. Πηγή: Sarratia 2011.

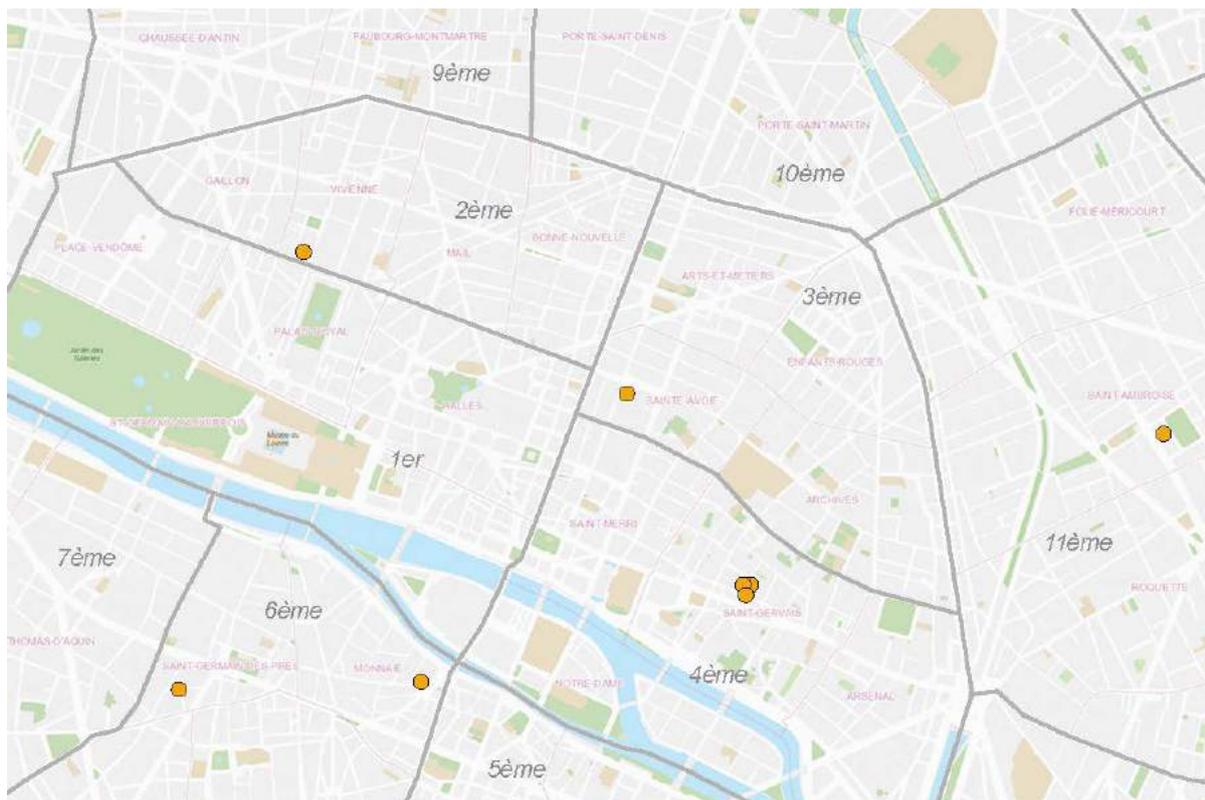
Ως ένα άλλο φεμινιστικό εργαστήριο, είναι οι γυναίκες που το διευθύνουν, που βρίσκονται στον έλεγχο της εισόδου και πίσω από το μπαρ, που επιμελούνται το καλλιτεχνικό πρόγραμμα κάνοντας σπουδαίες συνεργασίες, αναβαθμίζοντας περαιτέρω τη club σκηνή του Παρισιού. Η παραπάνω περιγραφή δεν εξαντλείται στην παρουσίαση της μουσικής επανάστασης που συνέβη στο Pulp, καθώς δεν ενδιαφέρει την παρούσα εργασία. Ωστόσο, ας κρατήσουμε τη σύντομη αυτή περιγραφή για να κατανοήσουμε ότι το ανοιχτό πνεύμα του Pulp, η ευρετικότητα όλων των γυναικών που συμμετείχαν στο εγχείρημα αυτό και το ανοιχτό πνεύμα του αποτελούν την κληρονομιά που άφησε πίσω του και την οποία συναντούμε σήμερα στις διάφορες ΛΟΑΤΚ βραδιές.

Τέλος, σκόπιμο είναι να αναδείξουμε και άλλες πτυχές του Pulp, τις οποίες έφεραν στο φως οι συνομιλίες που είχα με δύο πληροφοριοδότες. Σε συζήτηση με αφορμή τους λεσβιακούς χώρους στο Παρίσι, η Ε. αναφέρθηκε και στο Pulp. Στην αρχή υποστήριξε ένθερμα το εγχείρημα, καθώς αποτελούσε πράγματι κάτι πρωτοποριακό για την εποχή εκείνη. Ωστόσο, για την ίδια, η εμμονή με την ηλεκτρονική μουσική την απομάκρυνε σταδιακά από τον συγκεκριμένο χώρο. Επίσης, έκανε λόγο για «ελιτισμό» και «προνομιακή μεταχείριση» συγκεκριμένων ατόμων που απολάμβαναν διάφορα πλεονέκτηματα εντός του Pulp (πχ. να μην πληρώνουν είσοδο). Εκείνο που ουσιαστικά μου περιέγραψε είναι ότι σύντομα στο Pulp δημιουργήθηκε ένα είδος φραξίας, δηλαδή ένα διευρημένο δίκτυο γνωστών μεταξύ τους ατόμων. Πάραλληλα, σε άλλη συνομιλία με τη D. ενημερώθηκα σχετικά με τις εργαζόμενες. Και εδώ η κριτική είχε να κάνει με το κλειστό κύκλωμα το οποίο εργαζόταν στο Pulp και αξιοποιούσε μία σχετική «εξουσία» εντός του χώρου. Επιπλέον, η D. αναφέρθηκε εκτενώς και στην κοινωνική κατηγοριοποίηση: μεσοβδόμαδα το Pulp ήταν προσβάσιμο για όλους και όλες,

ανεξαρτήτως ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού κ.λπ. Όμως, ενδιαφέρον αποτελεί η παρατήρησή της σχετικά με την Παρασκευή και το Σάββατο. Την Παρασκευή ήταν «οι λεσβίες από το Παρίσι» που σύχναζαν στο Puir και το Σάββατο «οι λεσβίες από τα προάστια». Αυτόν τον διαχωρισμό τον ανέφερε και η Ε. και έχει να κάνει όχι μόνο με την διαφορετική πρόσληψη των προαστίων για τους μέσους Γάλλους/ιδες, αλλά και με άλλα εξωτερικά χαρακτηριστικά που ξεχωρίζει μία προαστική κουλτούρα: κυρίως τον τρόπο ντυσίματος, τον τρόπο τοποθέτησης του σώματος μέσα στο χώρο (αν δηλαδή θα προσιδιάζουν θεωρούμενα γυναικεία ή ανδρικά χαρακτηριστικά) και συνήθως τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει το φλερτ.

Οι πολύ ενδιαφέρουσες αυτές παρατηρήσεις μας προσκαλούν να σκεφτούμε πως επηρεάζεται και διαμορφώνεται κοινωνικά (και ταξικά ως ένα βαθμό) ένας χώρος σαν το Puir και κυρίως πως ο χώρος αυτός ιδιοποιείται από διαφορετικά άτομα. Χωρίς τάσεις εξιδανίκευσης, πιστεύω ότι το Puir είχε όντως αμφιλεγόμενο χαρακτήρα, κυρίως μάλιστα γιατί έκανε πιο «μαζική» την εικόνα της λεσβίας στο Παρίσι, κάτι το οποίο τα υπόλοιπα chic bars ή clubs του Παρισιού δεν είχαν τολμήσει να κάνουν.

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, ο παρακάτω χάρτης (χάρτης 10) παρουσιάζει τις λεσβιακές επιχειρήσεις που εξακολουθούν ακόμη να λειτουργούν. Αν εξαιρέσω ίσως μία, το Rive Gauche, το οποίο προσφάτως άλλαξε διαχείριση και δεν μου ήταν εύκολο να το κατανοήσω ως αποκλειστικά λεσβιακή επιχείρηση, οι υπόλοιπες διατηρούν το κοινό τους (άλλωτε μεγαλύτερο άλλωτε, μικρότερο σε ηλικία) και το δικό του στυλ. Σημειώνεται ότι η είσοδος είναι δωρεάν, εκτός αν φιλοξενούν κάποια συγκεκριμένη βραδιά που απαιτεί κάποιο αντίτιμο (φαινόμενο σπάνιο).

Χάρτης 10: Οι σταθεροί λεσβιακοί χώροι του Παρισιού, βάσει αναζήτησης στο διαδίκτυο, συζητήσεων με πληροφοριοδότες και συγκριτικής μελέτης με τις καταγεγραμμένες επιχειρήσεις στο άρθρο των Cattain και Clerval (2011). Πηγή: Ιδία επεξεργασία με την πολύτιμη βοήθεια της D. Sekfali. Αρχικός χάρτης: <https://goo.gl/sD8ggE>, τελευταία πρόσβαση 24.01.2017.

Ένα ακόμη στοιχείο που προέκυψε μέσα από τις ανεπίσημες συνομιλίες μου και χρήζει περαιτέρω έρευνας είναι η ύπαρξη μικρών συνοικιακών μπαρ, τα οποία διευθύνονται από λεσβίες και διατηρούν ένα χαμηλό προφίλ, υπό την έννοια ότι η πελατεία τους είναι ανομοιογενής και μεικτών σεξουαλικών ταυτοτήτων. Επίσης, είναι μαγαζιά τα οποία δεν διαφημίζονται από ΛΟΑΤΚ οδηγούς, δεν έχουν κάποιο διακριτικό ΛΟΑΤΚ σημάδι και η πελατεία τους είναι συνοικιακή. Θα είχε λοιπόν μεγάλο ενδιαφέρον να δούμε πως αυτά τα μαγαζιά συμβάλλουν με τον δικό τους τρόπο στην ορατότητα του ΛΟΑΤΚ πληθυσμού που συχνάζει σε αυτά και τις αλληλεπιδράσεις με το ετεροσεξουαλικό κοινό. Παράδειγμα των παραπάνω τόπων αποτελούν τα μπαρ Le Cinquante (10^ο διαμέρισμα) και Chez Marie (11^ο διαμέρισμα).

4.2. Διασχίζοντας την πόλη μέσα από τις λεσβιακές και κουήρ βραδιές

Μετά το 2000 παρατηρείται μία σειρά αλλαγών στο τοπίο της λεσβιακής και ευρύτερα ΛΟΑΤΚ διασκέδασης. Αρχικά, σταδιακά έως το 2013 κλείνουν πολλές λεσβιακές επιχειρήσεις, είτε μπαρ, είτε clubs. Οι λόγοι ποικίλλουν και μεταξύ αυτών θα ξεχωρίζα τους παρακάτω: οι επιχειρήσεις που κλείνουν κατα κανόνα δεν μεταφέρονται αλλού, και άρα δεν αντικαθίστανται. Αυτό οφείλεται κυρίως στα υψηλά και άρα απαγορευτικά ενοίκια που ζητούνται και στα περιοριστικά μέτρα της γαλλικής πολιτείας σχετικά με τις άδειες λειτουργίας. Επίσης, το κλείσιμο των επιχειρήσεων μπορεί να οφείλεται και σε υπαιτιότητα της/των ιδιοκτήτριας/τριων. Για παράδειγμα ένας από τους πιο γνωστούς λεσβιακούς χώρους, το Troisième Lieu έκλεισε για λόγους φοροδιαφυγής, κάτι το οποίο συζητήσα με τις πληροφοριοδότες μου και αντιλήφθηκα εν πολλοίς την απογοήτευσή τους.

Δεύτερον, αξίζει να υπογραμμίσουμε τον ολοένα και αυξανόμενο ρόλο που διαδραματίζει το Διαδίκτυο¹⁸. Χωρίς απαραίτητα να υποκαθιστά την ανάγκη για φυσική επαφή και κοινωνικοποίηση, το Διαδίκτυο διευκολύνει την κοινωνική δικτύωση και την καλύτερη πληροφόρηση. Έτσι τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρούμε την άνθιση ιστοσελίδων μέσα από τις οποίες προβάλλεται μία ευρύτερη θεματολογία και προτείνονται σειρά εκδηλώσεων, συχνά υπό την μορφή εβδομαδιαίας αντζέντας. Με μία πρόχειρη έρευνα στο διαδίκτυο, ιστοσελίδες όπως οι Lez Community, LezGoOut, Yagg, la revue Well Well Well, Jeanne Magazine, SousLaJupe, Queer Paris, Barbi(e)turix, Collectif Fukthename-fuktn κ.ά. φέρνουν πιο κοντά τις (νεότερες κατα βάση) λεσβίες και ευρύτερα την κοινότητα και ενημερώνουν σχετικά με τα ΛΟΑΤΚ τεκταινόμενα της πόλης. Βέβαια, η «επαναστατικότητα» των πρόσφατων μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter κ.ό.κ.) ή και παλαιότερων (MySpace) διευκόλυνε κατά πολύ την επικοινωνιακή πολιτική των ομάδων που διοργανώνουν τέτοιου τύπου εκδηλώσεις, προσφέροντας τη δυνατότητα άμεσης, γρήγορης και δωρεάν ενημέρωσης σε ένα ευρύ και ανομοιογενές κοινό¹⁹.

Όσον αφορά στις επιμέρους ομάδες που κυριαρχούν αυτή τη στιγμή τη γαλλική σκηνή ΛΟΑΤΚ διασκέδασης, παρατηρούμε ότι άνθισαν περί τα μέσα της δεκαετίας του 2000 όπου η

¹⁸ Ο ρόλος του Διαδικτύου τονίζεται και από την Almeida (2015: 170-171), η οποία μελέτησε τα τεύχη του περιοδικού *Lesbia* από το 1982 έως το 2012. Μάλιστα, εξηγεί ότι μετά το 2000, με την έκρηξη των νέων μέσων ενημέρωσης, ξεκινά η παραγωγή νέων λεσβιακών ταυτοτήτων, η οποία οδηγεί σε έναν «ανταγωνισμό» μεταξύ των chic, underground, lipstick ή πιο «στρατευμένων» αναπαραστάσεων των λεσβιακών ταυτοτήτων.

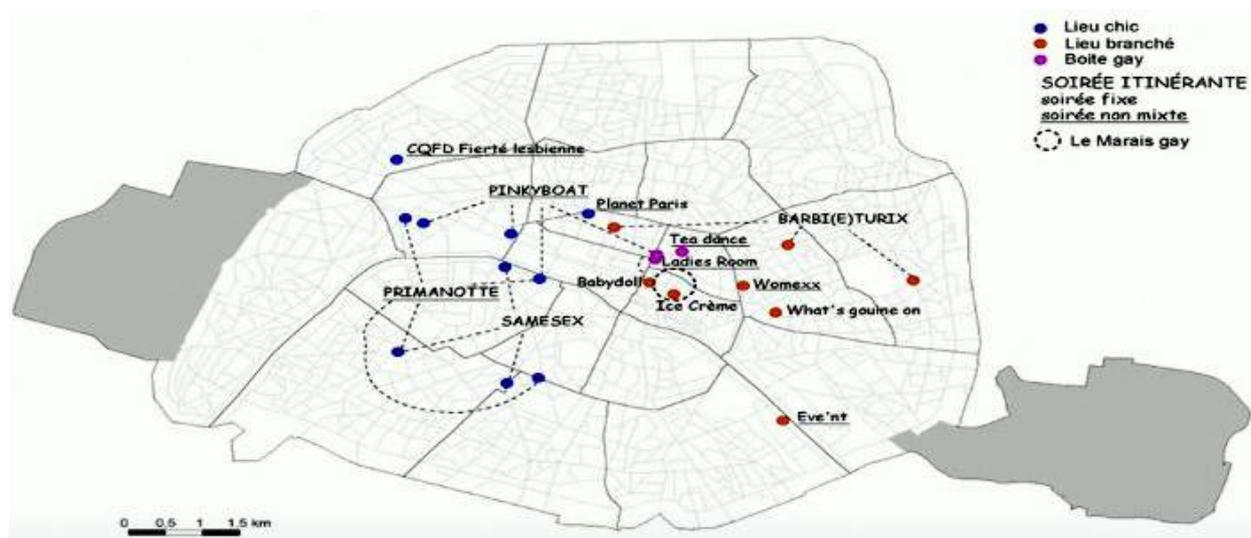
¹⁹ Δεν αποτελεί στόχο της παρούσας εργασίας να απαντηθεί το ερώτημα σχετικά με το πόσο το Διαδίκτυο «καταστρέφει» την επαφή των ατόμων στον πραγματικό χώρο. Ωστόσο, αναγνωρίζω ότι ερευνητικά το εν προκείμενο ζήτημα είναι άξιο της προσοχής των Κοινωνικών Γεωγράφων.

κουλτούρα του Do It Yourself (DIY) φαίνεται να επηρέασε καθοριστικά. Η λογική πίσω από αυτό το σκεπτικό του «Κάντο Μόνος/η Σου» φαίνεται να έπεισε τις συλλογικότητες που ήθελαν να προσφέρουν κάτι νέο ή πρωτοπόρο με το λιγότερο δυνατό οικονομικό κόστος. Έτσι, είναι σαφώς πιο βιώσιμο να νοικιάσεις μία αίθουσα, είτε μία κάβα, από το να ανοίξεις το δικό σου μπαρ. Επίσης, άλλο ένα χαρακτηριστικό των περισσότερων ομάδων είναι αφενός η επιθυμία ανάμειξης του κοινού και αφετέρου η προσφορά εναλλακτικών μουσικών επιλογών, κυρίως εκείνων που αφορούν στην rock, indie και ηλεκτρονική μουσική. Σε κάθε περίπτωση, η πολιτιστική πλευρά των ομάδων φαίνεται να κυριαρχεί. Και στις ιστοσελίδες αλλά και στο υλικό που προετοιμάζουν για διαφημιστικούς σκοπούς, η πλειονότητα των ομάδων φαίνεται ότι επενδύει στη γραφιστική και στο design, έχοντας μάλιστα επεξεργαστεί κάθε λεπτομέρεια. Όσον αφορά στη μουσική, στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσα αναφέρθηκε πολλάκις η ανάγκη για διαφορετικές και εναλλακτικές επιλογές τόσο μουσικά όσο και χωρικά. Για παράδειγμα υπερτονίστηκε ότι η mainstream αμερικάνικη μουσική έχει κατακλείσει εδώ και δεκαετίες τους περισσότερους χώρους του Marais. Για τον λόγο αυτό, και οι δύο ομάδες επένδυσαν αφενός σε χώρους εκτός του Marais και αφετέρου σε συγκροτήματα ή ατομικά καλλιτέχνες/νιδες από το χώρο της ανεξάρτητης μουσικής σκηνής. Ιδιαίτερα η Barbi(e)turix, εστιάζει μάλιστα και στο προφίλ των djs που καλεί στις βραδιές, καθώς στόχος της ομάδας είναι να ενισχυθεί η γυναικεία παρουσία σε έναν γενικά ανδροκρατούμενο χώρο, όπως αυτός της ηλεκτρονικής μουσικής. Τέλος, για την ομάδα Porin Gays σημαντικό στοιχείο αποτελεί το αντίτιμο της εισόδου (φθηνή ή και τελείως δωρεάν) για να είναι όσο το περισσότερο προσβάσιμη σε όλους και όλες και η προσέλκυση ενός ετερογενούς κοινού όπου το κοινό πάθος για τη μουσική θα υπερτερούσε άλλων διαφορών (ταξικών, σεξουαλικών, εθνοτικών κ.ο.κ.).

Πρόκειται λοιπόν για επιφανειακή ανάλυση το γεγονός ότι φαίνεται να στέρεψαν οι χώροι διασκέδασης και κοινωνικοποίησης των λεσβιών στο Παρίσι. *Αντίθετα, οι λεσβίες ανέπτυξαν νέες στρατηγικές για να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα μέσα από την οργάνωση βραδιών που εκτυλίσσονται σε ένα δίκτυο χώρων, σταθερών ή εφήμερων, οι οποίοι διαχέονται σε διάφορα σημεία της πόλης, προάγοντας έτσι μία νέου τύπου λεσβιακή και ευρύτερα κουήρ ορατότητα και γεωγραφία.* Χρησιμοποιώ εδώ και τους δύο χαρακτηρισμούς (λεσβιακή και κουήρ) γιατί μέσα από την έρευνα μου καταλήγω στο ότι οι λεσβιακές βραδιές αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για μετέπειτα κουήρ βραδιές και αμφότερες επηρεάζονται μέσα από την αδιάκοπη κυκλοφορία ατόμων από διαφορετικές ομάδες, οργανώσεις και περίγυρους.

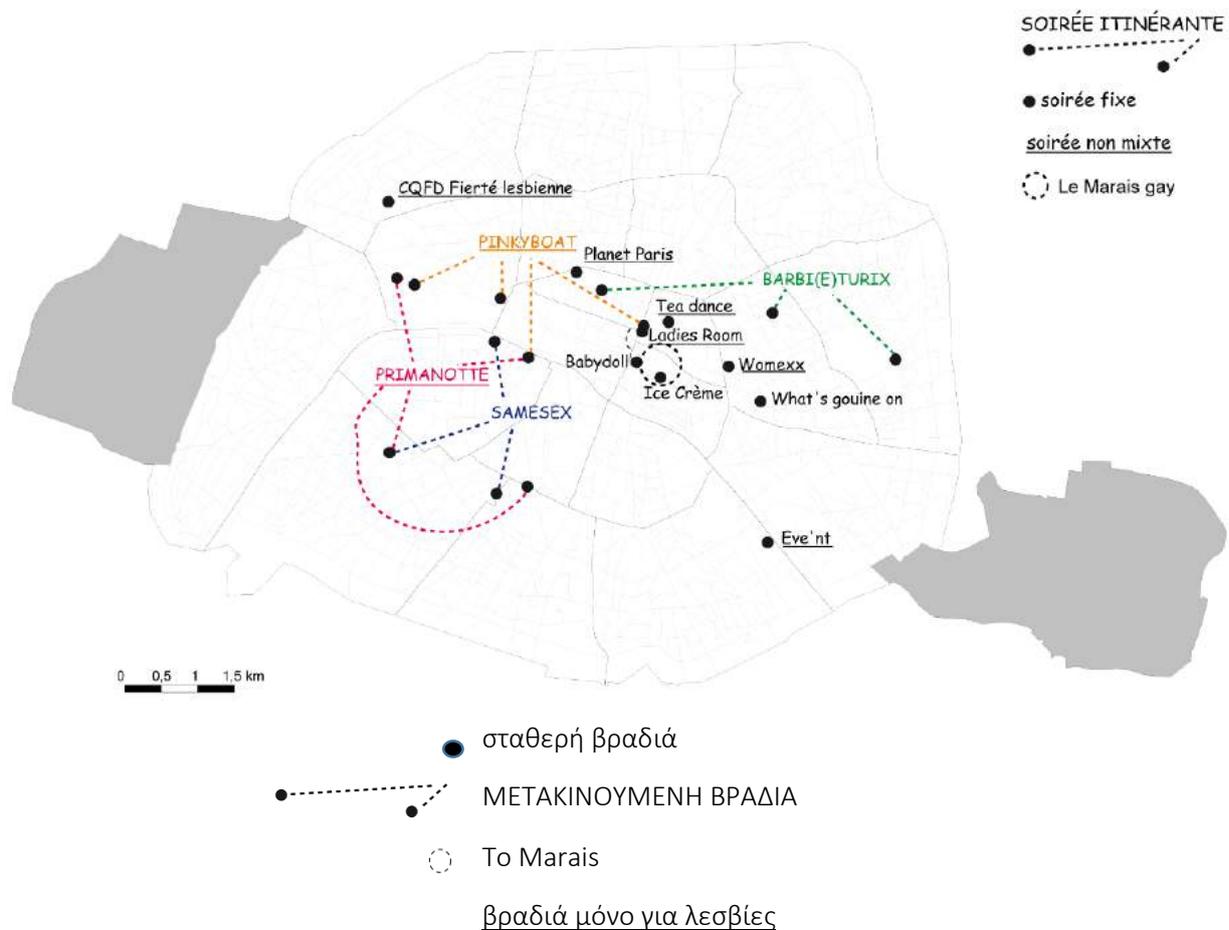
Σε αυτό το σημείο θα παραθέσω τρεις χάρτες, οι οποίοι έχουν μεγάλο ενδιαφέρον και πιστοποιούν το παραπάνω επιχείρημα. Ο πρώτος αφορά στη χαρτογραφική αποτύπωση των λεσβιακών βραδιών. Οι βραδιές χωρίζονται σε σταθερές [soirées fixes] και «μετακινούμενες» [soirées itinerants]· παράλληλα κατηγοριοποιούνται μεταξύ μεικτών [soirées mixtes] και μη μεικτών [soirées non mixtes] αναλόγως εάν υποδέχονται αποκλειστικά λεσβιακό κοινό ή όχι. Τέλος, με το μπλε χρώμα της βούλας δηλώνονται τα chic μέρη [lieu chic], με το πορτοκαλί τα πιο προσεγμένα και «μοδάτα» [lieu branché] και με το φούξια τα γκέι μαγαζιά [boite gay]. Το 2010 λοιπόν μετρούμε πέντε «μετακινούμενες» βραδιές εκ των οποίων οι δύο, Primanotte και Pinkyboat, απευθύνονται μόνο σε λεσβίες. Οι άλλες τρεις, Samesex, Babydoll και Barbi(e)turix, σε όλους/ες. Όσον αφορά στις σταθερές βραδιές, δηλαδή βραδιές που πραγματοποιούνται σε έναν συγκεκριμένο χώρο, μετρούμε ενναία, εκ των οποίων οι έξι απευθύνονται μόνο σε λεσβίες, ενώ οι άλλες είτε μόνο στο ΛΟΑΤΚ κοινό, είτε σε όλους/ες.

Το προφίλ του κοινού που συχνάζει στους δύο αυτούς τύπους βραδιών ποικίλλει. Οι διοργανώτριες προσφέρουν σειρά δυνατοτήτων, όπως για παράδειγμα βραδιές που πραγματοποιούνται νωρίς τα σαββατοκύριακα, brunches και early cocktails drinks ή tea dances. Επιπλέον, απευθύνονται σε διαφορετικό ηλικιακό κοινό και προσφέρουν εναλλακτικές μουσικές επιλογές. Θα λέγαμε ότι κάθε βραδιά έχει τη δική του ομάδα-στόχο [target group]. Θα μπορούσαμε επίσης να αναφέρουμε ότι οι βραδιές αυτές αποτυπώνουν και μία παλαιότερη αντίθεση μεταξύ δύο μπαρ, του Le Pulp και του Rive Gauche, τα οποία στόχευαν σε δύο διαφορετικούς τύπους κοινού κυρίως ως προς την ηλικία, τις μουσικές επιλογές και την underground ή chic λεσβιακή ταυτότητα που προωθούσε το κάθε ένα. Το στοιχείο αυτό διαγράφεται και χωρικά μεταξύ δεξιάς και αριστερής όχθης. Τέλος, όπως και σήμερα, υπάρχουν βραδιές που απευθύνονται σε ακόμα πιο «ιδιαίτερες» ομάδες· το 2010 καταγράφηκε η βραδιά Lick'n Licious, η οποία απευθυνόταν στις μαύρες γυναίκες και στους/στις φίλους/ες τους.

● Chic χώροι	○ Το Marais
● Προσεγμένοι και «μοδάτοι»
χώροι	ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΜΕΝΗ
ΒΡΑΔΙΑ
● Γκέι κέντρο νυχτερινής
διασκέδασης	σταθερή βραδιά
<u>βραδιά μόνο για λεςβίες</u>

Χάρτης 11: Οι σταθερές [soirées fixes] και «μετακινούμενες» [soirées itinerants] λεσβιακές βραδιές στο Παρίσι έως και το 2010. Πηγή: Από την ομιλία των Clerval και Brenner με θέμα «Ville, genre et homophobies»: Quelle place pour les lesbiennes dans la ville? που διοργανώθηκε το 2012 από το Πανεπιστήμιο Bordeaux Montaigne, διαθέσιμη στο: <https://goo.gl/YStTmz>, τελευταία πρόσβαση 17.11.2016. Ιδία μετάφραση.

Χάρτης 12: Η γεωγραφία των λεσβιακών βραδιών από το 2000. Πηγή: Cattan και Clerval 2011. Πρόκειται για τον αρχικό χάρτη τον οποίο αργότερα οι Clerval και Burner αξιοποίησαν και εμπλούτισαν για την Ημερίδα. Ίδια μετάφραση

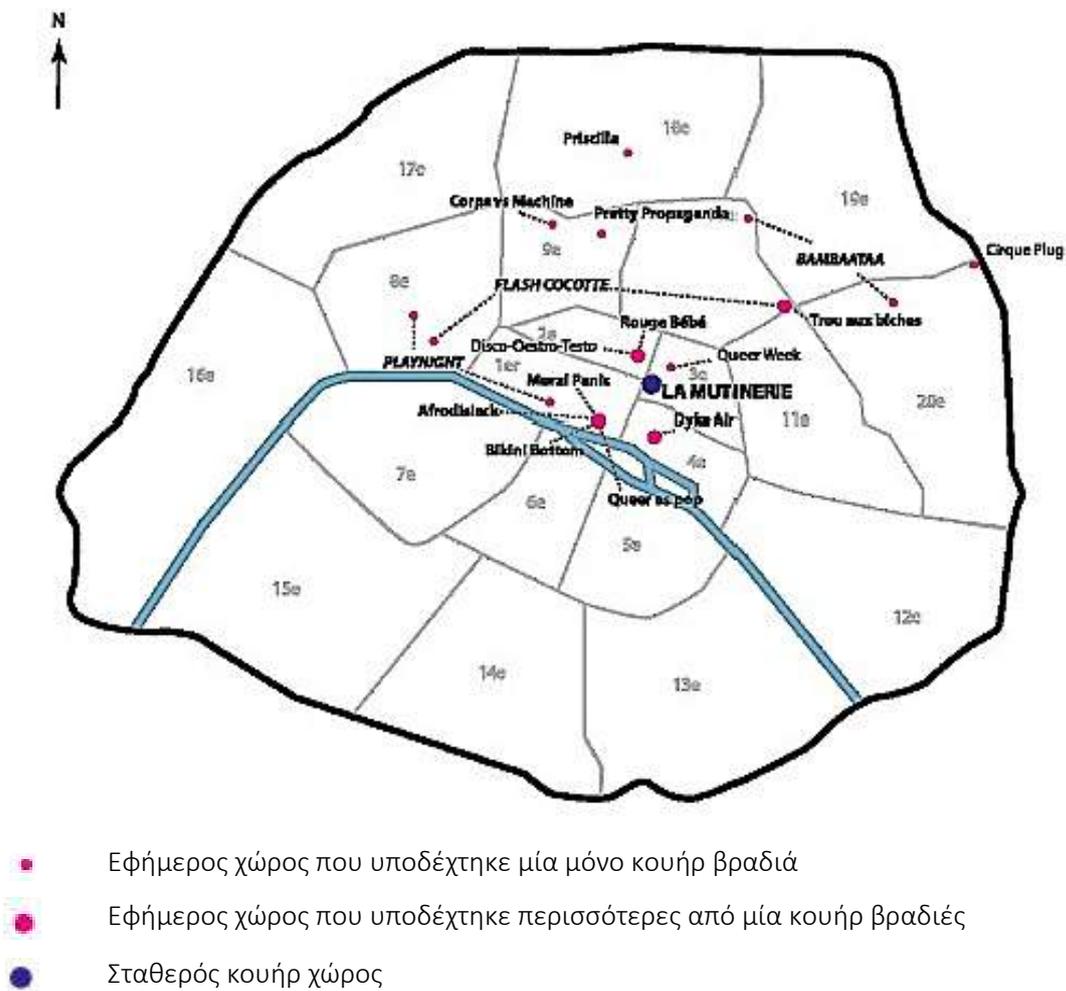
Όσον αφορά στην τοποθεσία των χώρων που φιλοξενούν και τους δύο τύπους βραδιών, παρατηρούμε ότι αφενός επιλέγονται μαγαζιά (μπαρ ή clubs) σε εύπορες περιοχές όπως το 14^ο, 8^ο, 4^ο, 7^ο και 15^ο διαμέρισμα και αφετέρου σε gentrified περιοχές όπως το 9^ο, το 11 και το 20^ο. Άλλες βραδιές λαμβάνουν χώρα κοντά στο Marais και μάλιστα σε γνωστά γκέι κέντρα διασκέδασης. Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησαν οι ερευνήτριες Cattan και Clerval (2011), διαφαίνεται η επιθυμία από πλευράς των διοργανωτών/τριων να προσφέρουν εναλλακτικές επιλογές στις λεσβίες του Παρισιού δίνοντάς τους την ευκαιρία να διασχίσουν το Παρίσι και να ιδιοποιηθούν, έστω με εφήμερο, αλλά σίγουρα με συμβολικό τρόπο μέρη προκλητικής κατανάλωσης. Αυτή ακριβώς η παρατήρησή τους αμφισβητεί τις υποθέσεις (όπως τις παρουσιάσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο) σχετικά με την χαμηλή «τάση» των λεσβιών να βγαίνουν λόγω ασθενέστερης οικονομικής θέσης ή έμφυλης συμπεριφοράς. Επιπλέον, ο αριθμός των ατόμων που συγκεντρώνονται σε τέτοιου τύπου βραδιές, ο οποίος μπορεί να ξεπερνάει τα 800 άτομα, δείχνει ότι οι λεσβίες (και ως πελάτισσες, αλλά και ως διοργανώτριες)

έχουν τα δημιουργικά μέσα για να ανταπεξέλθουν στην απουσία χώρων κοινωνικοποίησης και διασκέδασης στο Παρίσι.

Ο δεύτερος χάρτης (χάρτης 13) που θα παρουσιάσω είναι από το διδακτορικό του/της κουήρ γεωγράφου Cha Prieur (2015a:184) ο/η οποίος/α ασχολείται με τους κουήρ χώρους στο Παρίσι και στο Μοντρεάλ. Ο/Η Prieur, προτού χαρτογραφήσει τους χώρους που φιλοξενούν κουήρ βραδιές, προβαίνει σε μερικές επισημάνεις. Αρχικά, εξηγεί τη διάκριση μεταξύ του πιο πολιτικοποιημένου κουήρ περιγύρου και του περισσότερο «εορατιστικού» και καλλιτεχνικού. Έτσι, από τη μία πλευρά και ιδιαιτέρως την περίοδο 2008 – 2011, στο Παρίσι, ο όρος «*Queer Paillete*» χρησιμοποιείται για να περιγράψει άτομα, βραδιές ή τόπους που δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην καλλιτεχνική ή αισθητική πλευρά της έννοιας «κουήρ», εις βάρος μάλιστα της πολιτικής του διάστασης. Από την άλλη πλευρά, ο όρος «*transpédégouines*» [τρανσαδεδεφολεσβίες] θα διεκδικήσει περισσότερο την πολιτική χροιά του «κουήρ» και θα αντιπροσωπεύει άτομα τα οποία συμμετέχουν σε αναρχικά, πανκ και αντικαπιταλιστικά κινήματα διεκδικώντας μία πιο ριζοσπατική μορφή ζωής και δράσης.

Στη συνέχεια, διακρίνει τρεις τύπους κουήρ βραδιών (ό.π.: 20-21): τις «εορταστικές» [festives] που επικεντρώνονται γύρω από «παραβίαση» των νορμών του φύλου και της σεξουαλικότητας με τη μορφή burlesques παραστάσεων ή drag shows· τις πολιτικοποιημένες, οι οποίες διοργανώνονταν κυρίως από την ομάδα *OUTrans* προς την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των τρανς ατόμων· και τέλος ξεχωρίζει έναν σταθερό χώρο, τη Mutinerie (πρόκειται για το πρώην λεσβιακό μπαρ Unity), ο οποίος μέσα από τις δραστηριότητες που διοργανώνει (ατελιέ κ.ά.) και τις εκδηλώσεις – βραδιές που φιλοξενεί ανταποκρίνεται σε έναν σταθερό ασφαλή χώρο που αναζητούν ιδιαιτέρως τα τρανς άτομα. Μάλιστα, σύμφωνα με τον/την συγγραφέα, η Mutinerie θα γίνει ο πρώτος κουήρ χώρος του Παρισιού, «ένας φεμινιστικός χώρος ανοιχτός σε όλους και όλες, από και προς τις γυναίκες, τις λεσβίες, τους/τις τρανς και τους/τις κουήρ»²⁰. Η Mutinerie θα γεφυρώσει ως ένα βαθμό τις διαφορές μεταξύ των περιγύρων «queers paillettes» και «transpédégouines» και θα φέρει πιο κοντά τις λεσβίες και τα κουήρ άτομα. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζει (Prieur 2015b: 223) δεν μπορεί να γίνει λόγος για μία κουήρ πόλη, καθώς αυτό που επιτυγχάνεται είναι μία μορφή εφήμερης συνύπαρξης που συχνά λαμβάνει χαρακτηριστικά αντίστασης σε διαφορετικές καταπιεστικές κοινωνικές νόρμες.

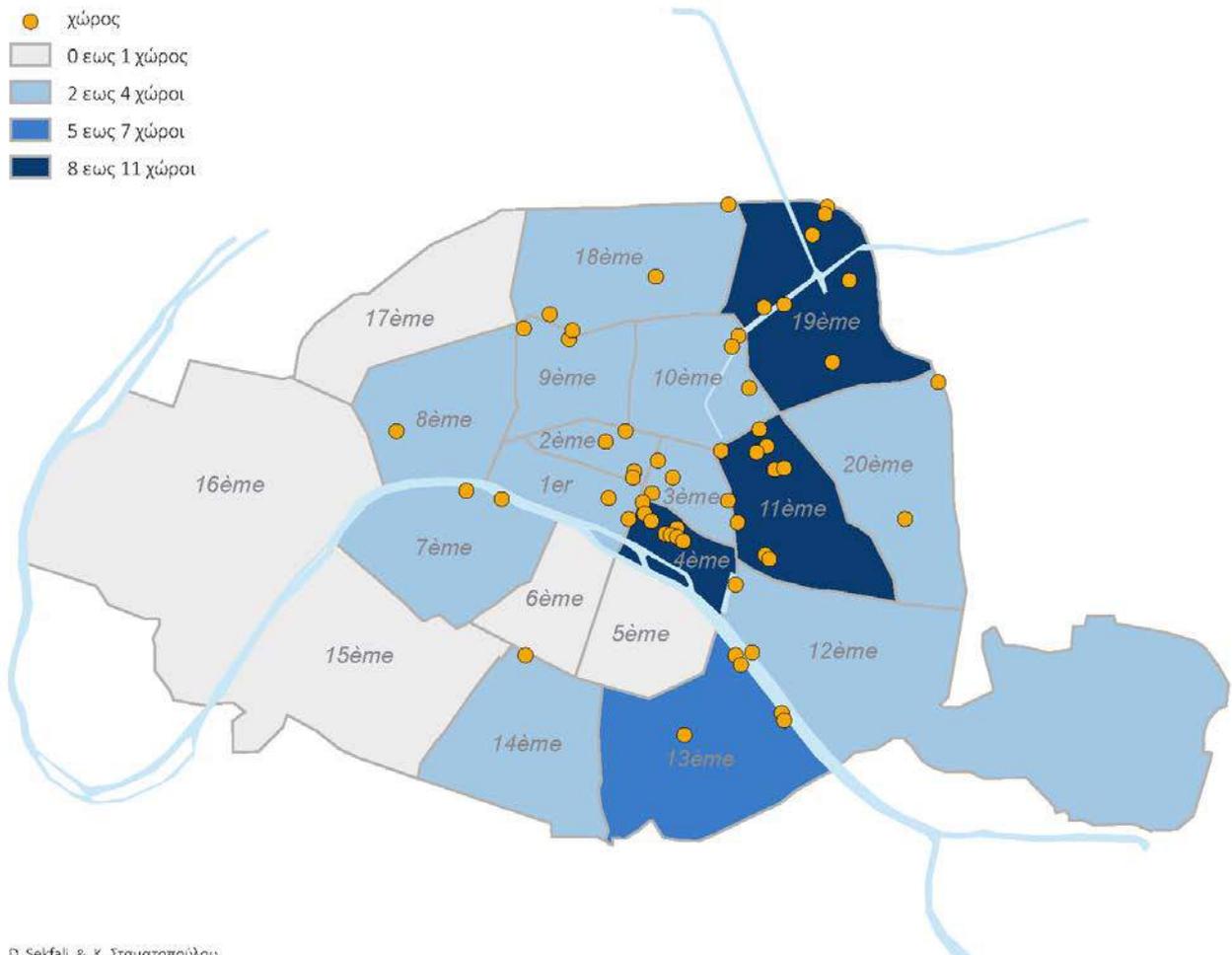
²⁰ Ιδία μετάφραση.

Χάρτης 13: Οι κουήρ βραδιές στο Παρίσι έτσι όπως καταγράφονται από τον/την Cha Prieur. Πηγή: Prieur 2015: 184. Ιδία μετάφραση.

Ο τρίτος χάρτης (χάρτης 14) αποτελεί ίδια κατασκευή. Εφόσον οι γνώσεις μου γύρω από τη διαχείριση γεωγραφικών λογισμικών δεν επαρκούσε, επιστράτευσα το εργαλείο Google Fusion Maps, το οποίο παρέχεται δωρεάν από την Google. Αποδείχτηκε πιο φιλικό στη χρήση του, ωστόσο και πιο περιοριστικό ως προς τις επιλογές που παρέχει, για αυτό και τον επεξεργάστηκα με τη βοήθεια της D. Sekfali στο Illustrator (Adobe). Στον χάρτη αυτόν αποτυπώνονται με τις πορτοκαλί βούλες οι χώροι (μπαρ, πρώην σταθμοί τραίνων, clubs, καφετέριες κ.ά.) που κατά το παρελθόν (από το 2000 και μετά) και στο παρόν (έως και το 2016) φιλοξένησαν λεσβιακές και ευρύτερα κουήρ βραδιές. Οι διαφορετικές αποχρώσεις του μπλε αποτυπώνουν τις χωρικές συγκεντρώσεις ανά γεωγραφικό διαμέρισμα: στο πιο έντονο

μπλε συγκεντρώνεται μία πληθώρα χώρων (μέγιστος αριθμός είναι 11 χώροι ανά διαμέρισμα) και όσο οι χρωματισμοί γίνονται πιο ανοιχτοί σημαίνει ότι ελαχιστοποιείται ο αριθμός.

D. Sekfali & Κ. Σταματοπούλου

Χάρτης 14: Χωρική διάχυση της λεσβιακής και κούηρ ορατότητας μέσα από τη διοργάνωση βραδιών. Πηγή: Ιδία κατασκευή, με την πολύτιμη βοήθεια της D. Sekfali.

Για να δημιουργήσω αυτόν τον χάρτη χρειάστηκε να συγκεντρώσω πολλαπλά στοιχεία, τα οποία άντλησα κυρίως από τις εξής πηγές: βιβλιογραφικές αναφορές, συνεντεύξεις και συνομιλίες με τις πληροφοριοδότες μου· αφιερώματα στον γαλλικό τύπο και κυρίως σε μουσικά περιοδικά (αγγλόφωνα και γαλλόφωνα)· αναλυτική καταγραφή των χώρων που διοργανώνουν οι εν ενεργεία ομάδες και όσων κατάφερα να ανακτήσω από ομάδες που έχουν σταματήσει τη λειτουργία τους. Με βάση τον παραπάνω χάρτη λοιπόν θα εστιάσω σε κάποια σημεία που έχουν τεράστιο ενδιαφέρον.

Πρώτον, θα ήθελα να παρουσιάσω κάποια επιμέρους χαρακτηριστικά σχετικά με κάποιες από τις βραδιές στις οποίες παραβρέθηκα και που απευθυνόντουσαν κυρίως στο λεσβιακό και κουήρ γυναικείο κοινό.

1. Η μέση ηλικία των ατόμων κυμαίνεται μεταξύ 25 και 35 χρονών και ο μέσος όρος ηλικίας των ατόμων που είναι υπεύθυνα για τη διοργάνωση των βραδιών αυτών είναι τα 30 με 40 έτη.

2. Τα άτομα που συχνάζουν στις βραδιές αυτές φαίνεται να μοιράζονται ένα κοινό πολιτιστικό κεφάλαιο πέραν του κοινού (ενδεχομένως) σεξουαλικού τους προσανατολισμού (συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει και ο/η Prieur (2015b)). Το κεφάλαιο αυτό μπορεί να είναι κοινές πανεπιστημιακές σπουδές (ιδιαίτερος σε ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας)· κοινά μουσικά ακούσματα (ιδιαίτερος όσον αφορά στη ροκ, indie, ηλεκτρονική και techno σκηνή)· ποικίλλοι κώδικες ντυσίματος και androgynous «πειραματισμοί» σχετικά με τη «θηλυκότητα» ή/και την «αρρενωπότητα»· ενασχόληση με το χώρο των τεχνών και των μέσων επικοινωνίας γενικότερα· ακτιβιστική δράση μέσα από την εμπλοκή σε επιμέρους ομάδες, λιγότερο ή περισσότερο πολιτικοποιημένων. Ιδανικό παράδειγμα είναι μία από τις νεότερες ομάδες που δημιουργήθηκαν στο Παρίσι, η *Queer Paris*, η οποία λειτουργεί ως πόλος συνάντησης για πληθώρα ομάδων (φεμινιστικών, τρανς, λεσβιακών), οργανώσεων, κollectίβων κ.ό.κ. και προωθεί μέσα από την εβδομαδιαία αντζέντα της σειρά πολιτιστικών και πολιτικών εκδηλώσεων, προβολές, βραδιές διασκέδασης κ.ά.

3. Σχετικά με την κοινωνική τάξη και λαμβάνοντας κυρίως υπόψη την/τον Prieur (2015β: 251-272) και την Boussetta (2013), θα τοποθετούσα την πλειονότητα των ατόμων στην ανώτερη μεσαία τάξη [*classe moyenne supérieure*], χρησιμοποιώντας εναλλακτικά και τους χαρακτηρισμούς «επισφαλείς διανοούμενοι/ες» [*intello précaire*] ή «μικρή μικροαστική διάνοηση» [*petite bourgeoisie intellectuelle*]. Το ζήτημα της ταξικότητας των βραδιών που απευθύνονται κυρίως στο λεσβιακό κοινό και τις διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις που αναπαράγονται μέσα από αυτές θίγει η Boussetta (2013) στη διπλωματική της εργασία. Αν και δεν συμφωνώ απόλυτα με τα γενικότερα συμπεράσματά της, συμμερίζομαι την άποψή της ότι η τάξη θεωρείται διακύβευμα στην προώθηση μίας λεσβιακής ταυτότητας, η οποία είναι βαθιά συγκρουσιακή μεταξύ ενός παλαιότερου και νεότερου λεσβιακού «κατεστημένου».

4. Δεν παρατηρείται τόσο έντονα η παρουσία ζευγαριών. Η παρατήρηση αυτή συνδυάζεται με το μέσο ηλικιακό όρο, καθώς όπως υποστηρίζει η Chetcutti (2010) οι πιο μεγάλες σε ηλικία λεσβίες και τα ζευγάρια τείνουν αφενός να βγαίνουν λιγότερο και αφετέρου επιλέγουν διαφορετικούς χώρους κοινωνικοποίησης.

5. Οι γκέι, τρανς άνδρες και γυναίκες είναι ευπρόσδεκτοι/ες, επιλογή που υποδεικνύει την επιθυμία των ομάδων να φέρουν κοντά τον πληθυσμό αυτό. Εδώ διαπιστώνω και τη κούρη μετατόπιση που έχει επέλθει, καθώς απ'ότι φαίνεται οι διοργανώτριες ομάδες φιλοδοξούν να σπάσουν τις άκαμπτες ΛΟΑΤ ταυτότητες και να τις υποδεχτούν, όλες ανεξαιρέτως, κάτω από μία κούρη ανοιχτή ομπρέλα.

6. Η παρουσία του ετεροσεξουαλικού κοινού είναι γενικά σπάνια. Ωστόσο, επειδή κάθε τέτοια βραδιά α) προωθείται ως μία ευκαιρία εναλλακτικής διασκέδασης, καθώς σημασία δεν δίνεται μόνο στο σεξουαλικό πρόσημο, αλλά και στο μουσικό και β) φιλοξενείται σε χώρους μη ΛΟΑΤΚ χαρακτηρισμένους, είναι πιθανό να συναντήσει κανείς κυρίως ετεροσεξουαλικές γυναίκες ή ετεροσεξουαλικά ζευγάρια. Απαίτηση των διοργανωτριών ομάδων είναι ο απόλυτος σεβασμός και βέβαια το ανοιχτό πνεύμα. Σχετικά μάλιστα με τις ετεροσεξουαλικές γυναίκες, η ομάδα Barbi(e)turix έχει πολλάκις αναφέρει ότι οι βραδιές τους αποτελούν «καταφύγιο» για τις ετεροσεξουαλικές γυναίκες οι οποίες διασκεδάζουν ανενόχλητες μακριά από τα έντονα ανδρικά βλέμματα, κάτι το οποίο χρήζει περαιτέρω εμπειρισματομένης έρευνας.

Φωτογραφία 12: *You are the Dancing Queer* - Στιγμιότυπο από το τελευταίο *Wet For Me Party [Corpus Edition]* της ομάδας *Barbi(e)turix* στο *La Machine du Moulin Rouge*, Νόεμβριος 2016 . Πηγή: <https://goo.gl/PzOLsM>, τελευταία πρόσβαση 03.06.2016.

Δεύτερον, η *χωρική διάχυση* που αποτυπώνεται επιβεβαιώνει τον μεγάλο ρόλο που έχουν διαδραματίσει οι αλλαγές που προέρχονται από την διαδικασία του *gentrification*. Η δεξιά όχθη του ποταμού συγκεντρώνει την πλειοψηφία των χώρων που φιλοξενούν ΛΟΑΤΚ βραδιές, καθώς μέσα από την αστική ανανέωση που έχει επέλθει, οι γειτονιές αυτές χαρακτηρίζονται ως εναλλακτικές σε σύγκριση με την πιο μεγαλοαστική [*bourgeoise*] και συντηρητική αριστερή όχθη. Το γεγονός ότι επιμέρους ομάδες επενδύουν σε αυτά τα γεωγραφικά διαμερίσματα μπορεί επίσης να εξηγηθεί και από την πληθώρα των τρόπων μετακίνησης, καθώς και τον κεντρικό και πολύ ζωντανό τους χαρακτήρα. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, το 13^ο διαμέρισμα αποτελεί το ιδανικότερο παράδειγμα: οι χώροι που βρίσκονται παραπλεύρως του ποταμού φιλοξενούν την πλειοψηφία των ΛΟΑΤΚ βραδιών, επιτρέποντας έτσι την αδιάκοπη συνέχιση αυτών των βραδιών το καλοκαίρι.

Τρίτον, όπως υπογραμμίζεται και στις δύο συνεντεύξεις, σκοπός των βραδιών αυτών είναι η *ενίσχυση της ορατότητας* των ΛΟΑΤΚ ατόμων, και των λεσβιών ειδικότερα (στην περίπτωση των βραδιών *WET FOR ME* της ομάδας *Barbi(e)turix*). Η δυνατότητα που προσφέρεται στις λεσβίες και κουήρ γυναίκες να διασχίσουν την πόλη και μάλιστα να επενδύσουν σε μέρη, χώρους και γειτονιές που δεν ταυτοποιούνται ή προσδιορίζονται ως ΛΟΑΤΚ ενδυναμώνει το «δικαίωμά τους στην πόλη» και δημιουργεί εφήμερους ή και πιο σταθερούς *πυρήνες ασφάλειας και αποδοχής*. Το συμπέρασμα αυτό αμφισβητεί παλαιότερες υποθέσεις σχετικά με την λιγότερο «εξωστρεφή» συμπεριφορά των ομοσεξουαλικών γυναικών στο αστικό χώρο και επιβεβαιώνει τη σημασία των δικτύων ως τρόπου οργάνωσης και εκδήλωσης της λεσβιακής ορατότητας. Οι χώροι αυτοί γίνονται πεδία αντίστασης, έστω και προσωρινά, και λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για την κατασκευή των λεσβιακών ταυτοτήτων. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να διατυπώσω δύο παρατηρήσεις:

1. Η σημασία του «ασφαλούς χώρου» λαμβάνει ιδιαίτερες συμβολικές διαστάσεις, καθώς χρησιμοποιείται στο λεξιλόγιο πολλών ΛΟΑΤΚ ομάδων, πολιτικοποιημένων ή μη. Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ξεκίνησε ως μία φεμινιστική πρακτική βάσει της οποίας οι γυναίκες έχουν τον δικό τους, αδιαμεσολάβητο, χώρο για να αναπτύξουν ιδέες, να συγκροτήσουν κουλτούρες κ.ό.κ. Παρόμοια έπραξαν αργότερα και ΛΟΑΤΚ ομάδες και μη λευκές κοινότητες [*people of colour*].

Ωστόσο, καθ'όλη τη διάρκεια της έρευνας αναρωτήθηκα πολλές φορές σε ποιους/ες απευθύνεται εν τέλει αυτός ο ασφαλής χώρος. Για παράδειγμα, ένα λευκό και μεσοαστό κουήρ άτομο δεν εκλαμβάνει το πολιτισμικό σημαίνον «ασφάλεια» με τον ίδιο τρόπο που θα

το αντιληφθεί μία μη λευκή, κατώτερης ταξικής θέσης, τρανς γυναίκα, άσχετα αν και τα δύο άτομα θεωρούμε ότι ανήκουν σε μία «παραβατική» ΛΟΑΤΚ ταυτότητα.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο ασφαλής χώρος δεν μπορεί να αποτελέσει πραγματική διεκδίκηση, καθώς είναι συχνά αδύνατο να συμπεριλάβει τη συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών σχέσεων. Γιατί; Αρκεί να σκεφτούμε ξανά την ομοκανονικότητα ως την κυριότερη έκφραση των σεξουαλικών πολιτικών του νεοφιλελευθερισμού και την κριτική στην κουήρ θεωρία και πρακτική ως προς την αποτυχία της να αμφισβητήσει τις ετεροκανονικές κοινωνικές σχέσεις και κατ'επέκταση να ενσωματωθεί και να παράξει νέες (ομο)κανονικότητες (Brown 2012).

Αν λοιπόν ο «ασφαλής» χώρος δεν μπορεί πλέον να αποτελέσει κάποιου είδους καταφύγιο, τι επιλογές μένουν; Ο Broomstrom το 1998 προτείνει τον όρο θαρραλέο ή γενναίο χώρο [brave space] (όπως παρατίθεται από τους Arao και Clemens 2013: 141) για να δώσει μία νέα οπτική στην επιδιωκόμενη κοινωνική δικαιοσύνη, έχοντας σαν εργαστήρι του μία σχολική τάξη:

[...] Πρέπει να είμαστε θαρραλέοι/ες, καθώς στο διάβα μας θα γίνουμε «ευάλωτοι/ες και θα εκτεθούμε»: πρόκειται να συναντήσουμε εικόνες «απόκοσμες και σοκαριστικές». Πρόκειται να μην είμαστε καθόλου ασφαλείς. (ό.π.: 141)

Για να υπερασπιστούμε άρα το μεγάλο εύρος των διαφορετικότητων (με έμφαση στο πληθυντικό τους χαρακτήρα), θα πρέπει να φροντίζουμε ώστε να ακούγονται όλες οι φωνές: ενάντια στο σεξισμό, στις κάθε είδους φοβικότητες, στις διακρίσεις λόγω θρησκείας, ηλικίας, αναπηρίας, εθνικότητας ή φυλής, στην ετεροκανονική καταπίεση. Πρόκειται λοιπόν για μία γενναία πρό(σ)κληση στην οποία μπορούμε να απαντήσουμε συλλογικά: πρό(σ)κληση για συνύπαρξη, για αλληλοσεβασμό και κατανόηση, για αποδόμηση των κυρίαρχων αφηγήσεων, για υπέρβαση ορίων και σκέψη πέρα από αυτά. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται, και που θέτω πρώτα και πάνω απ'όλα στον ίδιο μου τον εαυτό είναι το εξής:

Μπορούμε να δημιουργήσουμε έναν θαρραλέο χώρο ριζικού εκδημοκρατισμού της κοινωνίας, σύμφωνα με τον οποίο η δυνατότητα ανάπτυξης «αυτού-που-δεν-υπάρχει-ακόμα» (Bloch 1986) διασφαλίζεται αρχήθεν; Γιατί διαφορετικά, και παρακολουθώντας τις τρέχουσες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, το μόνο που θα καταφέρουμε είναι να φτάσουμε σε ακόμη μία συγκυριακή αλλαγή των συσχετισμών, χωρίς όμως να πετύχουμε τη διασάλευση της ουσίας των ιεραρχιών και των εκάστοτε νορμών.

2. Θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η ετικέτα «λεσβία» ή «κουήρ γυναίκα» ή ευρύτερα «ΛΟΑΤΚ άτομο» σε αυτές τις βραδιές περιγράφει ένα πολιτισμικό σημαίνον και όχι μία σταθερή και άκαμπτη σεξουαλική ταυτότητα. Αυτό το συναντήσαμε στην περίπτωση του Le Pulp και πιστεύω ότι βρίσκουμε ακόμα και σήμερα τα ίχνη του. Οι πρωτοβουλίες αυτές ξεκίνησαν με τον στόχο να ενδυναμώσουν την ορατότητα των ΛΟΑΤΚ ατόμων σε μία πόλη που είτε απουσιάζαν «αντί-χώροι» [counter spaces] έκφρασης, είτε αποκλείονταν από τους διαθέσιμους χώρους. Οι πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες δεν υπήρξαν σχεδόν ποτέ με το μέρος τους. Ωστόσο, ο χώρος έχει τη δική του δυναμική, αποτελεί πεδίο εξουσίας και αντίστασης και είναι θεμιτό, πιστεύω, να βρίσκουμε εναλλακτικούς τρόπους ενοίκησης του. Το γεγονός ότι συγκεντρώνονται πάνω από 800 άτομα, και μάλιστα γυναίκες και δη λεσβίες για να διασκεδάσουν σε έναν χώρο δεν είναι ζήτημα ήσσονος σημασίας. Οι γεννιές αλλάζουν, πολιτικοποιούνται, ευαισθητοποιούνται και διεκδικούν τα σώματα, τις επιθυμίες και τις ταυτότητές τους με άλλους όρους.

Η παρατήρηση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια πολλών συζητήσεων μου στο Παρίσι, πολλές νέες (ως επί το πλείστον) γυναίκες έχουν αγκαλιάσει και ιδιοποιηθεί τον όρο «κουήρ», συχνά παράλληλα με τον όρο «λεσβία», δηλώντας έτσι ότι αντιλαμβάνονται με πιο ρευστούς όρους τη σεξουαλικότητα και το φύλο τους. Για αυτά τα άτομα, οι κουήρ κοινότητες είναι πιο ανοιχτές στις σεξουαλικότητες που δεν συνάδουν είτε με τα ετεροκανονικά είτε με τα ομοκανονικά πρότυπα και των οποίων οι ταυτότητες και εκφορές του φύλου τους διαπερνούν τα άκαμπτα σύνορα του αρσενικού και θηλυκού. Σε αυτές ακριβώς τις κοινότητες, η σεξουαλική ρευστότητα και η πανσεξουαλικότητα* γίνονται αποδεκτές δίπλα στις γκέι και λεσβιακές ταυτότητες. Παράλληλα, νέοι αυτοπροσδιορισμοί όπως genderqueer* ή genderfuck* επιστρατεύονται για να υποδηλώσουν ότι δεν υπάρχει μία και μονοσήμαντη ταυτότητα όπως αυτή της γυναίκας ή του άνδρα. Ωστόσο, οι όροι αυτοί δεν θα έλεγα ότι είναι ευρέως διαδομένοι στο γαλλικό συγκείμενο, παρά μόνο εντός συγκεκριμένων πολιτικοποιημένων περιγυρών.

Ωστόσο, σε αυτή τη μετατόπιση που μόλις περιέγραψα, ασκείται κριτική σχετικά με την κυριαρχία των λευκών, πανεπιστημιακής μόρφωσης, οικονομικά άνετων ατόμων που κατοικούν τα παγκόσμια αστικά κουήρ κέντρα. Για αυτό και έχει πάντα σημασία να λαμβάνουμε υπόψιν τη συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών σχέσεων όπως της ταξικής θέσης, της εθνικότητας, της ηλικίας, της αναπηρίας, του φύλου, της σεξουαλικότητας κ.ό.κ. Οι παραπάνω βραδιές μπορούν να αναδείξουν τον πλούτο που πηγάζει από διαφορετικούς

αυτοπροσδιορισμούς, καθώς κάθε ένας και κάθε μία φέρει τις ευαισθησίες του/της, τις προσεγγίσεις του/της, τα ταλέντα του/της. Από διαφορετικές αφετηρίες, όλοι και όλες έχουν να προσφέρουν πολλά σε αυτούς τους χώρους, αρκεί, ωστόσο, να υπενθυμίζεται η σπουδαιότερη συμβολή της κουήρ θεωρίας: αποκλεισμούς επιτάσσει η ετεροκανονικότητα, πόσο μάλλον στη σημερινή συνθήκη του εξαιρετικά επικίνδυνου και ακραίου συντηρητικού νεοφιλελευθερισμού. Αν μπροστά στις νέες προκλήσεις ενσωματωθούμε και αναπαραγάγουμε σχέσεις κυριαρχίας μέσα στις κοινότητες μας, τότε η ήττα θα γίνει μόνιμη συνθήκη και δυστυχώς ο χειρότερος εφιάλτης για άτομα των οποίων οι σεξουαλικότητες και οι εκφορές του φύλου τους θεωρούνται ακόμα πιο παραβατικές και άρα τοποθετούνται στον «πάτο» του μειονοτικού βαρελιού.

Τέταρτον, παρατηρούμε ότι αρκετοί χώροι συγκεντρώνονται γύρω και εντός του Marais. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι, όπως είδαμε και πιο πάνω, η περιοχή αυτή εξακολουθεί να είναι ο αστικός τόπος στον οποίο οι γκέι άνδρες και οι λεσβίες μπορούν να αισθανθούν κάποιου τύπου ασφάλεια (Cattan και Leroy 2010), κυρίως όμως αυτό γινόταν παλαιότερα και ειδικά στις αρχές του φαινομένου. Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επιλογή εξόδου στο Marais αποτελεί μία μάλλον μέτρια επιλογή για τις λεσβίες (Cattan και Clerval 2011). Από τη μία πλευρά, οι διοργανώτριες των λεσβιακών βραδιών συχνά το αποφεύγουν και επιλέγουν να επενδύσουν σε μια πληθώρα τοποθεσιών, ειδικά στις πιο αξιόλογες, τόσο στις όμορφες περιοχές του δυτικού Παρισιού, όσο και σε γειτονίες πιο εναλλακτικές. Αφετέρου, το Marais δεν αποτελεί την πρώτη επιλογή των λεσβιών, καθώς υπάρχει πάντα ο κίνδυνος αναγνώρισης ή τυχαίας συνάντησης με κάποιον/α συνάδελφο ή τον/την εργοδότη/τρια τους. Παράλληλα, η συγκεκριμένη περιοχή αποφεύγεται καθώς αποτελεί μία από τις πιο πολυσύχναστες τουριστικές περιοχές του Παρισιού.

Είναι όμως το Παρίσι το «κέντρο» του κόσμου για τις δραστηριότητες των ομάδων; Για την πλειονότητα θα λέγαμε πως είναι, αλλά για τις Barbi(e)turix όχι και τόσο. Το 2016, ξεκίνησαν για πρώτη φορά τη διοργάνωση των βραδιών «WET FOR ME» στις πόλεις Lyon και Lille. Σε σχετική ερωτήση μου ως προς την επιλογή των δύο αυτών πόλεων, μου απάντησαν ότι πρόκειται για πόλεις στις οποίες η ιστοσελίδα τους έχει μεγάλη απήχηση και ότι υπάρχει διάθεση για διασκέδαση και μία ζήτηση κυρίως για την ηλεκτρονική μουσική. Θα είχε λοιπόν μεγάλο ενδιαφέρον να μελετήσουμε στο μέλλον το «άνοιγμα» αυτό προς πόλεις εκτός της γαλλικής πρωτεύουσας.

Επίλογος

Αναστοχαστικότητα και προβληματισμοί

Ο περίγυρος στον οποίο παραβρέθηκα κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στο Παρίσι έφερε κάποια χαρακτηριστικά τα οποία εν πολλοίς αυτοπροσδιορίζουν και μένα την ίδια. Για παράδειγμα το γεγονός ότι ανήκω στην ανώτερη μεσαία τάξη, ότι προέρχομαι από ένα πανεπιστημιακό περιβάλλον μέσα από το οποίο σκιαγράφησα τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα και άρα με καθιστά ως ένα βαθμό «γνώστρια» των ευαίσθητων ζητημάτων γύρω από τις σεξουαλικές ταυτότητες, ότι είμαι λευκή και «Ευρωπαϊά», ότι έχω συνυπάρξει πολλές φορές σε χώρους με άτομα των οποίων οι σεξουαλικές ταυτότητες ή/και οι ταυτότητες φύλου δεν ορίζονται βάσει των ετεροκανονικών προσδιορισμών της κοινωνίας, και ότι πιστεύω στην πολλαπλότητα έναντι της μονολιθικότητας, στην ρευστότητα και ενδεχομενικότητα έναντι της σταθερότητας, επηρέασαν σε ένα βαθμό την οπτική μου γωνία και καθόρισαν σε έναν μεγαλύτερο βαθμό τις επιλογές μου ως προς τις βραδιές και του χώρους που επισκέφθηκα.

Ακόμη, οφείλω να υπογραμμίσω ότι συνειδητά δεν συμπεριέλαβα στην παρούσα εργασία συγκεκριμένες αναλύσεις και έρευνα σχετικά με την ορατότητα και χωρικότητα των μη λευκών λεσβιών και κουήρ γυναικών στο Παρίσι. Ακόμα και αν παραβρέθηκα σε δημόσιες εκδηλώσεις ή ομιλίες τους, έκρινα εξαρχής ότι το συγκεκριμένο θέμα, ελάχιστα μελετημένο ακόμα και από τις γαλλικές γεωγραφίες σεξουαλικότητας, αποτελεί ένα αυτόνομο και πολύ ενδιαφέρον ζήτημα, το οποίο οφείλουμε να εξετάσουμε με προσοχή στο άμεσο μέλλον. Η διασταύρωση εθνικότητας, φυλής, σεξουαλικότητας και φύλου αναδεικνύει σειρά «καυτών» ζητημάτων του παρόντος σχετικά με τις (δυτικές) πολιτικές κατά της «τρομοκρατίας» και την χρήση ξενοφοβικών, ρατσιστικών και συντηρητικών λόγων για την «πάταξη του φόβου» και την «οριστική νίκη» κατά του ισλαμοφασισμού. Για παράδειγμα, δεν μπορούμε εύκολα να διαγράψουμε από τη μνήμη μας τις εικόνες ντροπής το καλοκαίρι του 2016, όταν Γάλλοι αστυνομικοί υποχρέωσαν γυναίκα να αφαιρέσει το μπουρκίνι της στη Νίκαια. Ακολούθως, δεν μπορούμε να εξαντλούμαστε σε ατέρμονες νομικές αναλύσεις σχετικά με το ποιος/α και υπό ποιους όρους μπορεί να αποκτήσει την ιδιότητα του να «υπάρχει» σε μία χώρα. Δυστυχώς, η νομική διαχείριση των παγκόσμιων μεταναστών και μεταναστριών απογοήτευσαν πολλούς/ες υπερασπιστές/στριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όταν σε πολλές περιπτώσεις απέτυχαν

να αναγνωρίσουν περιστατικά καταναγκαστικής μετανάστευσης από τη χώρα καταγωγής λόγω «παραβατικού» σεξουαλικού προσανατολισμού ή διαφορετικής ταυτότητας φύλου.

Αφορμώμενη λοιπόν από τις παραπάνω παρατηρήσεις θα ήθελα σε αυτή την καταληκτική ενότητα να εξηγήσω γιατί πιστεύω ότι η σύζευξη των κουήρ και φεμινιστικών γεωγραφιών καθίσταται σήμερα αναγκαία, όχι μόνο γιατί μπορεί να προσφέρει χρήσιμα μεθοδολογικά εργαλεία αλλά κυρίως επειδή η ετεροκανονικότητα ως καθεστώς εξουσίας και ρύθμισης ορίζει σώματα, άτομα και κοινωνίες από το τοπικό ως το παγκόσμιο επίπεδο.

Κουήρ και φεμινιστικές γεωγραφίες

Όπως είδαμε ως τώρα, οι κουήρ και φεμινιστικές γεωγραφίες είναι διαφορετικά πεδία και ενίοτε ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Κάθε ένα προέκυψε από την ανάγκη ανάδειξης και ανάλυσης διαφορετικών κοινωνικών αποκλεισμών που βασίζονταν σε ουσιοκρατικές θεωρήσεις περί των φύλων και των σεξουαλικοτήτων. Ωστόσο, παρά τις πολλαπλές θεωρητικές αφετηρίες τους και τις μεταξύ τους εντάσεις, οι κουήρ και φεμινιστικές γεωγραφίες μοιράζονται ένα κοινό πολιτικό έδαφος, καθώς αμφότερα τα πεδία αυτά υπερασπίζονται αρχές και ιδέες που συνδέονται με την κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα, την αποδόμηση κυρίαρχων αφηγήσεων, πρακτικών και λόγων που αναπαράγουν ιεραρχίες, διχοτομήσεις, και πολλές αδικίες.

Από τη μία πλευρά λοιπόν, οι φεμινιστικές γεωγραφίες εστίασαν στις έμφυλες σχέσεις εξουσίας και πως αυτές (ανα)παράγονται στο χώρο και κυρίως μέσα από ποιους θεσμούς. Για παράδειγμα η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου ή ο έλεγχος των γυναικείων σωμάτων μέσα από τον εξαναγκασμό, το φόβο και τη βία αποτελούν φεμινιστικά πεδία ανάλυσης τα οποία συνεισέφεραν στην ανάδειξη της κατασκευής των έμφυλων χώρων. Από την άλλη πλευρά, οι κουήρ γεωγραφίες (και πιο πριν από αυτές οι γεωγραφίες των σεξουαλικοτήτων ή ΛΟΑΤ) υπήρξαν κριτικές και καχύποπτες ως προς τις βεβαιότητες των οικουμενικών παραδοχών σχετικά με την αυθεντικότητα του φύλου και κατάφεραν να ταραξουν τα νερά οντολογικών φαντασιακών κατασκευών (Knoor 2007: 48).

Αναγνωρίζοντας λοιπόν τις διαφορετικές επιστημολογίες, οπτικές και μεθοδολογίες μεταξύ των δύο κλάδων, είναι νομίζω κρίσιμο να αναδείξουμε και ένα άλλο κρίσιμο κοινό εδάφος που συνδέει τα δύο πεδία, και αυτό δεν είναι άλλο από την ετεροκανονικότητα. Αμφότεροι οι κλάδοι, και συνήθως μέσα από ένα διεπιστημονικό φάσμα ανάλυσης, ανάδειξαν κύρια ζητήματα με έμφαση στην καθημερινή ζωή των ατόμων και αποκωδικοποίησαν το πλαίσιο

μέσα στο οποίοι (συν)διαμορφώνονται και χωρικά οι λόγοι γύρω από το φύλο, τη σεξουαλικότητα και άλλες μορφές ταυτότητας.

Με την πάροδο των χρόνων μάλιστα, οι έντονες αντιπαραθέσεις, αλλά και οι γόνιμοι διάλογοι έκαναν σαφές ότι στον παγκόσμιο χάρτη δεν μπορούμε να ξεχωρίζουμε διαφορετικά καθεστώτα εξουσίας ούτε να εμμένουμε στις δυτικές μας προκαταλήψεις. Έτσι, ο ρατσισμός δεν μπορεί να διακριθεί από το μισογυνισμό και την ομοφοβία, η κανονικότητα δεν μπορεί να μην μελετάται χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη την αρρενωπότητα και τις ταξικές διαφορές και το ανθρώπινο σώμα, οι επιθυμίες του και η τρωτότητά του δεν μπορεί παρά να συνδέεται με τους λόγους και τους νόμους σχετικά με το «κανονιστικό» φύλο και την «κανονιστική» σεξουαλικότητα (Wright 2010). Και οι δύο κλάδοι, μελετώντας διαφορετικές χωρικές κλίμακες, διαφορετικές κοινότητες και διαφορετικά πολιτισμικά, πολιτικά και κοινωνικά πλαίσια αναφοράς, φώτισαν άγνωστες πλευρές σχετικά με το πως τα άτομα υπάρχουν και ενοικούν το χώρο στην καθημερινή ζωή και πως, σε τελευταία ανάλυση, η εξουσία (καθ)όριζει, επιτρέπει ή αρνείται την πρόσβαση συγκεκριμένων ατόμων στον χώρο του σπιτιού, της δουλειάς, στο δρόμο, στην πόλη ακόμα και σε ένα κράτος.

Διόλου τυχαία λοιπόν την προηγούμενη κυρίως δεκαετία και με φόντο τις «τρομοκρατικές» επιθέσεις, την άνοδο ακροδεξιών μορφωμάτων, την επικείμενη παγκόσμια καπιταλιστική κρίση αλλά και την ενσωμάτωση μέρους της κουήρ θεωρίας στο νεοφιλελεύθερο ατομικιστικό παράδειγμα, νέοι/ες ερευνητές/τριες ασκούν κριτική και αναζητούν νέες και πιο ριζοσπαστικές απαντήσεις στα παγκόσμια τεκταινόμενα. Έτσι, συνδέουν την τρομοκρατία, τον εθνικισμό, τη μετανάστευση, τις γεωπολιτικές αλλαγές αλλά και την παγκοσμιοποίηση με την εκδήλωση νέων σεξουαλικών, φυλετικών και έμφυλων ιεραρχιών (Eng κ.ά. 2005). Στην προσπάθεια τους αυτή ανέλυσαν για παράδειγμα τον λευκό και ομοκανονικό χαρακτήρα της παγκόσμιας λοατ κοινότητας και πως αυτή εκδηλώνεται και συγκεντρώνεται στα παγκόσμια αστικά και οικονομικά δυνατά κέντρα. Ή εστίασαν στην εσωτερικευμένη ομοφοβία ως προς ταξικά, φυλετικά, εθνικά, ηλικιακά ή άλλα κριτήρια. Η παράγωγη αυτή, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο έρευνας, ανανέωσε όλο το φάσμα των κοινωνικών επιστημών που ασχολούνται με ζητήματα φύλων και σεξουαλικότητας, και βεβαίως και τη γεωγραφία. Μεταξύ άλλων, οι Natalie Oswin (2008), Kath Browne (2006), Gavin Brown (2012) και Browne και Nash (2010) προσφέρουν κριτικές αναγνώσεις σχετικά με τα όρια της χρήσης του «κούρ χώρου» στη γεωγραφία και υπογραμμίζουν ότι κάθε εναλλακτική κουήρ οπτική και

προσέγγιση θα πρέπει να είναι αδιαχώριστη από φεμινιστικές, υλιστικές, μεταποικιοκρατικές και κριτικές πολιτισμικές θεωρίες.

Στις σημερινές συνθήκες πιστεύω ότι οι παραπάνω θεωρητικές «προκλήσεις» έχουν μεγάλο ενδιαφέρον. Η κουήρ κριτική στις μέρες μας όχι μόνο πρέπει να συνδιαλέγεται με τα παραπάνω πεδία, αλλά και να εντάξει στους κόλπους της όλα αυτά τα σώματα και τα άτομα των οποίων η ύπαρξη φαίνεται να επηρεάζει πολύ λίγο τη νεοφιλελεύθερη παγκόσμια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ζητήματα δημοκρατίας, ελευθερίας, μετακίνησης, ιδιότητας των πολιτών, οικογένειας, κοινότητας, μορφών συνύπαρξης και αυτοδιάθεσης πρέπει να αναλύονται και να γίνονται ορατά τόσο στις εθνικές όσο και στις παγκόσμιες εκδηλώσεις τους.

Επιστρέφοντας λοιπόν στις δικές μου παραλείψεις και επιλογές, θα ήθελα να τονίσω ότι η μελέτη τόσο των κουήρ, όσο και των φεμινιστικών γεωγραφιών ανέδειξε διαφορετικές πλευρές της σχέσης μεταξύ αστικού χώρου και σεξουαλικότητας. Όπως ανάφερα και στην αρχή της παρουσίασης, το φύλο και η σεξουαλικότητα διασταυρώνονται, περιπλέκονται και είναι σχεδόν απίθανο να μελετηθούν κατά μονάδες. Αντίθετα, στόχος μας θα πρέπει να είναι η ανάδειξη των διαφορετικών σχέσεων εξουσίας όπως αυτές πηγάζουν από το έθνος, την τάξη, την ηλικία κ.ό.κ. και μάλιστα οι προσπάθειες αποδόμησης, αμφισβήτησης και συγκρότησης εν τέλει νέων προσεγγίσεων, θέσεων και ως ένα βαθμό οραμάτων μέσα από τους αγώνες των αφανών, των πιο παραβατικών και άρα λιγότερο γνωστών φωνών αυτού του κόσμου. Αν στο Παρίσι λοιπόν οι λεσβίες και κουήρ γυναίκες έχουν ως ένα βαθμό καταφέρει να διακόψουν το ετεροκανονικό συνεχές και να διεκδικήσουν το δικό τους, δυναμικό και ανοιχτό, χώρο, στο μέλλον η έρευνα θα πρέπει να στραφεί και σε ζητήματα που σχετίζονται με την εθνικότητα, τον αποκλεισμό ή μη υποκειμενικότητες που αφίστανται των κυρίαρχων έμφυλων και εθνοτικών προσδιορισμών και τη δημιουργία «γενναίων» χώρων, που δεν φοβούνται τη σύγκρουση αλλά αντίθετα την επιδιώκουν: σύγκρουση με την ξενοφοβία, το ρατσισμό, το μισογυνισμό, τον ετεροσεξισμό, την ετεροπατριαρχία, την ετεροκανονικότητα, τον καπιταλισμό, το συντηρητισμό, την κοινωνική ανισότητα και τις κάθε είδους φοβίες. Η εμπειρία ως τώρα έχει δείξει πως ότι δεν πειθαρχείται, ελέγχεται και ρυθμίζεται, συνήθως ενσωματώνεται. Στο διόλου αισιόδοξο παρόν, μάλλον θα πρέπει να εμπνευστούμε από τα λάθη και τις παραλείψεις του παρελθόντος και να διεκδικήσουμε με νέους όρους το χώρο που θα μας επιτρέψει να είμαστε τα σώματά μας, οι επιθυμίες μας, οι ταυτότητες μας και η ενσάρκωση των οραμάτων μας.

Βιβλιογραφία

Αγγλική

- Adler, Sy, και Johanna Brenner. 'Gender and Space: Lesbians and Gay Men in the City'. *International Journal of Urban and Regional Research* 16.1 (1992): 24–34.
- Aldrich, Robert. 'Homosexuality and the city: an historical overview'. *Urban Studies* 41.9 (2004): 1719–1737.
- Arao, Brian, και Kristi Clemens. 'From Safe Space to Brave Space. A New Way of Frame Dialogue around Diversity and Social Justice'. *The Art of Efficient Facilitation. Reflections from Social Justice Educators*. Επιμέλ. Lisa Laderman. Sterling Virginia: Stylus, 2013. 135–150.
- Barrett, Carla. 'Queering the Home: The Domestic Labor of Lesbian and Gay Couples in Contemporary England'. *Home Cultures* 12.2 (2015): 193–211.
- Bell, David κ.ά. 'All hyped up and no place to go'. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 1.1 (1994): 31–47.
- Bell, David, και Jon Binnie. 'Authenticating queer space: citizenship, urbanism and governance'. *Urban Studies* 41.9 (2004): 1807–1820.
- Bell, David, και Gill Valentine. επιμ. *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge, 1995.
- Binnie, Jon. 'Coming out of geography: towards a queer epistemology?'. *Environment and Planning D: Society and Space* 15.2 (1997): 223–237.
- Binnie, Jon, και Gill Valentine. 'Geographies of sexuality-a review of progress'. *Progress in Human Geography* 23.2 (1999): 175–187.
- Blidon, Marianne. 'Seeking recognition: spatial justice versus heteronormativity'. *Justice Spatiale / Spatial Justice* 3 (2011).
- Bloch, Ernst. *The principle of hope*. τ. 1. Cambridge and Massachusetts: MIT Press, 1986.
- Bondi, Liz. 'Gender symbols and urban landscapes'. *Progress in human geography* 16.2 (1992): 157–170.
- Bondi, Liz, και Damaris Rose. 'Constructing Gender, Constructing the Urban: A Review of Anglo-American Feminist Urban Geography'. *Gender, Place & Culture* 10.3 (2003): 229–245.
- Bourcier, Marie-Hélène. 'Cultural Translation, Politics of Disempowerment and the Reinvention of Queer Power and Politics'. *Sexualities* 15.1 (2012): 93–109.
- Brown, Gavin. 'Queer's Contradictions (and Radical Sexual Politics for Precarious Times)'. *...ment* 3 (2012).
- Brown, Michael. *Closet space. Geographies of metaphor from the body to the globe*. London and New York: Routledge, 2000.
- Browne, Kath. 'A Party with Politics? (Re)making LGBTQ Pride Spaces in Dublin and Brighton'. *Social & Cultural Geography* 8.1 (2007): 63–87.
- . 'Challenging queer geographies'. *Antipode* 38.5 (2006): 885–893.

- Browne, Kath, και Eduarda Ferreira. 'Introduction to Lesbian Geographies'. *Lesbian Geographies. Gender, Place and Power*. Επιμέλ. Kath Browne και Eduarda Ferreira. London and New York: Routledge, 2015. 1–28.
- Browne, Kath, και Catherine J. Nash. επιμ. 'Queer Methods and Methodologies: An Introduction'. *Queer Methods and Methodologies : Intersecting Queer Theories and Social Science Research*. Farnham/Burlington: Ashgate, 2010.
- Butler, Judith. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of 'Sex'*. London and New York: Routledge, 1993.
- Castells, Manuel. *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold, 1983.
- Cattan, Nadine, και Anne Clerval. 'A Right to the City? Virtual Networks and Ephemeral Centralities for Lesbians in Paris'. *Justice Spatiale | Spatial Justice* 3 (2011).
- Choquette, Leslie. 'Homosexuals in the City: Representations of Lesbian and Gay Space in Nineteenth-Century Paris'. *Journal of Homosexuality* 41.3–4 (2002): 149–167.
- Clerval, Anne. 'The Spatial Dynamics of Gentrification in Paris: A Synthesis Map'. Μετάφρ. Angéla Verdier. *Cybergeog : European Journal of Geography* (2011).
- Combahee River Collective. 'The Combahee River Collective Statement'. 1977.
- Crenshaw, Kimberle. 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics'. *University of Chicago Legal Forum* (1989): 138–167.
- . 'Mapping the Margins : Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color'. *Stanford Law Review* 43.6 (1991): 1241–1299.
- De Beauvoir, Simone. *Το Δεύτερο Φύλο*. Μετάφρ. Κυριάκος Σιμόπουλος. Αθήνα: Γλάρος, 1979.
- De Lauretis, Teresa. *Technologies of Gender, Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- De Souza e Silva, Adriana. 'From Cyber to Hybrid: Mobile Technologies as Interfaces of Hybrid Spaces'. *Space and Culture* 9.3 (2006): 261-278.
- Delphy, Christine. 'A Materialist Feminism Is Possible'. Μετάφρ. Diana Leonard. *Feminist Review* 4 (1980): 79.
- . 'Rethinking sex and gender'. *Women's Studies International Forum* 16 (1993): 1–9.
- Duggan, Lisa. 'The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism'. *Materializing Democracy: Toward a Revitalized Cultural Politics*. Επιμέλ. Russ Castronovo και Dana D Nelson. 175-194: Duke University Press Books, 2002.
- Eng, David. L., Judith Halberstam και José Esteban Muñoz. 'What's Queer about Queer Studies Now?'. *Social Text* 23.3-4 84-85 (2005): 1-17.
- Eves, A. 'Queer Theory, Butch/Femme Identities and Lesbian Space'. *Sexualities* 7.4 (2004): 480–496.
- Faderman, Lillian. 'The return of butch and femme: A phenomenon in lesbian sexuality of the 1980s and 1990s'. *Journal of the History of Sexuality* 2.4 (1992): 578–596.

- Falquet, Jules. 'Rompre le tabou de l'hétérosexualité, en finir avec la différence des sexes : les apports du lesbianisme comme mouvement social et théorie politique'. *Genre, sexualité et société* 1 (2009).
- Ferreira, Eduarda. 'De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives'. *Gender, Place & Culture* 20.1 (2013): 132–134.
- . 'Reconceptualising public spaces of (in)equality: Sensing and Creating layers of visibility'. Dissertation, Universidade Nova de Lisboa, Faculty of Social Sciences and Humanities, 2014.
- Ferreira, Eduarda, και Regina Salvador. 'Lesbian Collaborative Web Mapping: Disrupting Heteronormativity in Portugal'. *Gender, Place & Culture* 22.7 (2015): 954–970.
- Fillieule, Olivier, και Jan Willem Duyvendak. 'Gay and Lesbian Activism in France Between Integration and Community-Oriented Movements'. *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics. National Imprints of a Worldwide Movement*. Philadelphia: Temple University Press, 1999.
- Florida, Richard. 'Cities and the Creative Class'. *City & Community* 2.1 (2003): 3–19.
- Garcia-Ramon, Maria-Dolors. 'On Diversity and Difference in Geography: A Southern European Perspective'. *European Urban and Regional Studies* 11.4 (2004): 367–370.
- Gershenson, Olga. 'The Restroom Revolution: Unisex Toilets and Campus Politics'. *Toilet: Public Restrooms and the Politics of Sharing*. Επιμέλ. Harvey Molotch και Laura Norén. New York: NYU Press, 2010. 191–210.
- Halberstam, Judith/Jack. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press, 1998.
- Hancock, Claire. 'Gender, Sexual Identities and Spatial Justice'. *Justice Spatiale | Spatial Justice* 3 (2011).
- Haraway, Donna. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991.
- Hubbard, Philip. 'Desire/disgust: mapping the moral contours of heterosexuality'. *Progress in Human Geography* 24.2 (2000): 191–217.
- Johnston, Lynda, και Gill Valentine. 'Where I Lay My Girlfriend, That's My Home: The Performance and Surveillance of Lesbian Identities in Domestic Environments.' *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. Επιμέλ. David Bell και Gill Valentine. London: Routledge, 1995. 99–113.
- Kantsa, Venetia. *Daughters who do not speak, mothers who do not listen. Erotic Relationships Among Women in Contemporary Greece*. Dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London, 2000.
- Knopp, Larry. 'On the Relationship Between Queer and Feminist Geographies'. *The Professional Geographer* 59.1 (2007): 47–55.
- . 'Sexuality and the Spatial Dynamics of Capitalism'. *Environment and Planning D: Society and Space* 10 (1992): 671–689.
- Lauria, Mickey, και Lawrence Knopp. 'Towards an analysis of the role of gay communities in the urban renaissance'. *Urban Geography* 6.2 (1985): 152–169.
- Lefebvre, Henri. 'La production de l'espace'. *L'Homme et la société* 31.1 (1974): 15–32.

- Longhurst, Robyn. 'Situating Bodies'. *A Companion to Feminist Geography*. Επιμέλ. Lise Nelson και Joni Seager. Oxford: Blackwell, 2005. 337–349.
- McLean, Heather. 'Digging into the Creative City: A Feminist Critique'. *Antipode* 46.3 (2014):669–690.
- Massey, Doreen. *For Space*. London: Sage, 2005.
- . 'Spaces of Politics'. *Human Geography Today*. Επιμέλ. Doreen Massey, John Allen, και Philip Sarre. Cambridge: Polity Press, 1999. 279–294.
- Namaste, Kim. 'Genderbashing: Sexuality, gender, and the regulation of public space'. *Environment and planning D* 14 (1996): 221–240.
- Nash, Catherine J., και Alison Bain. "Reclaiming Raunch'? Spatializing Queer Identities at Toronto Women's Bathhouse Events'. *Social & Cultural Geography* 8.1 (2007): 47–62.
- Nash, Catherine J. 'Trans experiences in lesbian and queer space'. *Canadian Geographer* 55.2 (2011): 192–207.
- Nast, Heidi J. 'Unsexy Geographies'. *Gender, Place & Culture* 5.2 (1998): 191–206.
- Oswin, Natalie. 'Critical Geographies and the Uses of Sexuality: Deconstructing Queer Space'. *Progress in Human Geography* 32.1 (2008): 89–103.
- Parker, Brenda. 'Beyond the class act: Gender and race in the "creative city" discourse'. *Gender in an Urban World (Research in Urban Sociology, Volume 9)*. Επιμ. Judith N. DeSena Emerald. Bingley: Group Publishing Limited, 2008. 201-233.
- Podmore, Julie. 'Contested Dyke Rights to the City: Montréal's 2012 Dyke Marches in Time and Space'. *Lesbian Geographies. Gender, Place and Power*. Επιμέλ. Kath Browne και Eduarda Ferreira. London and New York: Routledge, 2015. 71–90.
- Podmore, Julie A. 'Gone 'underground'? Lesbian Visibility and the Consolidation of Queer Space in Montréal'. *Social & Cultural Geography* 7.4 (2006): 595–625.
- Podmore, Julie, και Manon Tremblay. 'Lesbians, Second-Wave Feminism and Gay Liberation'. *The Ashgate Research Companion to Lesbian and Gay Activism*. Επιμέλ. David Paternotte και Manon Tremblay. Farnham: Ashgate, 2015. 121–134.
- Probyn, Elspeth. 'Lesbians in Space. Gender, Sex and the Structure of Missing'. *Gender, Place & Culture* 2.1 (1995): 77–84.
- Puar, Jaspir K. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. USA: Duke University Press Books, 2007.
- Queer Nation. 'The Queer Nation Manifesto'. 1990.
- Radical Lesbians. 'The Woman Identified Woman'. 1970.
- Rich, Andrienne. 'Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence'. *Feminism and sexuality: a reader*. Επιμέλ. Stevi Jackson και Sue Scott. New York: Columbia University Press, 1996. 130–141.
- Rooke, Alison. 'Navigating Embodied Lesbian Cultural Space: Toward a Lesbian Habitus'. *Space and Culture* 10.2 (2007): 231–252.
- Rose, David C. 'Paris Lesbos'. *Journal of Lesbian Studies* 13.4 (2009): 362–372.

- Rothenberg, Tamar. 'And She Told Two Friends': Lesbian Creating Urban Social Space'. *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge, 1995.
- Rubin, Gayle. 'Of Catamites and Kings: Reflections on Butch, Gender and Boundaries'. *The Persistent Desire: A Femme-Butch Reader*. Επιμέλ. Joan Nestle. Boston: MA: Alyson, 1992. 466–482.
- . 'The traffic in women: notes on the 'political economy' of sex'. *Toward an Anthropology of Women*. Επιμέλ. Reiter Rayna R. New York: Monthly Review Press, 1975. 157–210.
- . 'Thinking sex. Notes for a radical theory of the politics of sexuality'. *Culture, Society and Sexuality. A reader*. Επιμέλ. Richard Parker και Peter Aggleton. London and New York: Routledge, 1984. 150–187.
- Sedgwick - Kosofsky, Eve. *Epistemology of the Closet*. 2nd έκδ. University of California Press, 1990.
- Seidman, Steven. 'Identity and Politics in a 'Postmodern' Gay Culture: Some Historical and Conceptual Notes'. *Fear of a Queer Planet. Queer Politics and Social Theory*. Επιμέλ. Michael Warner. 6th έκδ. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2004. 105–142.
- Sibalis, Michael. 'The Palais-Royal and the Homosexual Subculture of Nineteenth-Century Paris'. *Journal of Homosexuality* 41.3–4 (2002): 117–129.
- . 'Urban Space and Homosexuality: The Example of the Marais, Paris' 'Gay Ghetto''. *Urban Studies* 41.9 (2004): 1739–1758.
- Soja, Edward. *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London and New York: Verso, 1989.
- Taylor, Yvette (2009) 'Complexities and Complications: Intersections of Class and Sexuality'. *Journal of Lesbian Studies*. 13.2 (2009): 189-203.
- The Combahee River Collective. 'The Combahee River Collective Statement'. 1978. Web.
- Vaiou, Dina. 'The Contested and Negotiated Dominance of Anglophone Geography in Greece'. *Geoforum* 35.5 (2004): 529–531.
- Valentine, Gill. '(Hetero)sexing space: lesbian perceptions and experiences of everyday spaces'. *Environment and Planning D: Society and Space* 11 (1993): 395–413.
- . 'Out and About: Geographies of Lesbian Landscapes*'. *International Journal of Urban and Regional Research* 19.1 (1995): 96–111.
- Valentine, Gill, και Tracey Skelton. 'Finding Oneself, Losing Oneself: The Lesbian and Gay 'Scene' as a Paradoxical Space'. *International Journal of Urban and Regional Research* 27.4 (2003): 849–866.
- Winchester, Hilary PM, και Paul E. White. 'The location of marginalised groups in the inner city'. *Environment and Planning D: Society and Space* 6.1 (1988): 37–54.
- Wittig, Monique. 'The category of sex'. *Gender Issues* 2.2 (1982): 63–68.
- . 'The straight mind'. *Gender Issues* 1.1 (1980): 103–111.
- Women and Geography Study Group of the IBG. *Geography and Gender*. London: Hutchinson, 1984.
- Wright, Melissa R. 'Gender and geography II: bridging the gap – feminist, queer, and the geographical imaginary'. *Progress in Human Geography* 34.1 (2010): 56–66.

Γαλλική

- Albert, Nicole G. 'De la topographie invisible à l'espace public et littéraire: les lieux de plaisir lesbien dans le Paris de la Belle Époque'. *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 4 (2006): 87–105.
- Almeida, Jade. *Etude de contenu de la presse lesbienne : Lesbia Magazine de 1982 à 2012*. Mémoire de recherche, Université Paris I (Pantheon- Sorbonne), 2015.
- Blidon, Marianne. 'Analyser les trajectoires géographiques des gays'. *Regards sociologiques* 45–46 (2013): 71–82.
- . 'Quartier gay et idéal républicain à la française, un débat mal posé'. *Bulletin d'histoire politique* 18.2 (2010): 33–42.
- . 'Jalons pour une géographie des homosexualités'. *L'Espace géographique* 37.2 (2008a): 175–189.
- . 'La casuistique du baiser: L'espace public, un espace hétéronormatif'. *EchoGéo* 5 (2008b).
- . 'Ville et homosexualité, une relation à l'épreuve de la cartographie'. *Economica Anthropos Données Urbaines* (2007): 67–76.
- Borghì, Rachele. '« Et le bronzage de tes fesses dessine un cœur » - Réflexions sur les expériences lesbiennes des plages'. *L'Espace Politique* 28.1 (2016).
- . 'L'espace à l'époque du queer: Contaminations queer dans la géographie française'. *Revue PolitiQueer - Dimensions francofolles* (2014).
- Boucheron, Brigitte. 'La visibilité lesbienne en France : It's a long way...'. *Bagdan Espace Lesbien*. 2005.
- Boussetta, Ariadine. *Enjeux de positionnement dans le clubbing lesbien. Différenciation, hiérarchisation et valorisation de classe, de genre et de sexualité*. Mémoire de recherche, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2013.
- Cattan, Nadine, και Stéphane Leroy. 'La ville négociée : les homosexuel(le)s dans l'espace public parisien'. *Cahiers de géographie du Québec* 54.151 (2010): 9-24.
- Chartrain, Cécile, και Natacha Chetcuti. 'Lesbianisme : théories, politiques et expériences sociales'. *Genre, sexualité et société* 1 (2009).
- Chetcuti, Natacha. 'De « On ne naît pas femme » à « On n'est pas femme ». De Simone de Beauvoir à Monique Wittig'. *Genre, sexualité et société* 1 (2009).
- . *Se dire lesbienne. Vie de couple, sexualité, représentation de soi*. Paris: Editions Payot & Rivages, 2013.
- Clerval, Anne, και Pauline Brunner. 'Des lieux aux pratiques de l'espace lesbien'. *Géographie des homophobies*. Επιμέλ. Arnaud Alessandrin και Yves Raibaud. Paris: Editions Armand Colin., 2013. 25–43.
- Collignon, Béatrice, και Jean-François Staszak. 'Que Faire De La Géographie Postmoderniste ?' *L'Espace Géographique* 1 (2004): 38–41.
- Costechareire, Céline. 'Une approche ethnographique des différentes manières de vivre l'homosexualité au sein d'une discothèque lesbienne'. *Labrys-Etudes féministes* 19 (2011).

- Duplan, Karine. 'Les géographies des sexualités et la géographie française peuvent-elles faire bon ménage?: Une revue critique des géographies des sexualités anglophones'. *Géographie et cultures* 83 (2012): 117–138.
- Falquet, Jules. 'Rompre le tabou de l'hétérosexualité, en finir avec la différence des sexes : les apports du lesbianisme comme mouvement social et théorie politique'. *Genre, sexualité et société* 1 (2009).
- . 'Lesbiennes migrantes, entre hétéro-circulation et recompositions néolibérales du nationalisme'. *Recueil Alexandries, Collections Esquisses* (2011).
- FHAR. *Rapport contre la normalité*. Paris: Éditions Champ Libre, 1971.
- Flamant, Françoise. 'Des femmes font sécession. Récits de vies et itinéraires amoureux de féministes et lesbiennes des années 1970'. *Genre, sexualité et société* 3 (2010).
- Foucault, Michel. *Histoire de la sexualité 1, La volonté de savoir*. Paris: Gallimard, 1976.
- Giraud, Colin. 'Enquête sur les lieux de résidence des homosexuels masculins à Paris'. *Sociétés contemporaines* 81.1 (2011): 151-176.
- . 'Les commerces gays et le processus de gentrification. L'exemple du quartier du Marais à Paris depuis le début des années 1980'. *Métropoles* 5 (2009).
- Lamoureux, Diane. 'Reno(r/m)mer « la » lesbienne ou quand les lesbiennes étaient féministes'. *Genre, sexualité et société* 1 (2009).
- Léobon, Alain. 'Population homosexuelle et processus d'intégration: de l'intersticiel au communautaire'. *Espaces et sociétés* 17 (2002): 23–32.
- Leroy, Stéphane. 'La possibilité d'une ville. Comprendre les spatialités homosexuelles en milieu urbain'. *Espaces et sociétés* 139.4 (2009): 159-174.
- . 'Le Paris gay. Éléments pour une géographie de l'homosexualité'. *Annales de géographie* 646.6 (2005): 579-601.
- Louargant, Sophie. 'De la géographie féministe à la 'Gender Geography' : une lecture francophone d'un concept anglophone'. *Espace, populations, sociétés* 20.3 (2002): 397–410.
- Méreaux, Julien. 'Les Originales, un bar de femmes'. *Socio-anthropologie* 11 (2002).
- Prearo, Massimo. 'Le moment 70 de la sexualité : de la dissidence identitaire en milieu militant'. *Genre, sexualité et société* 3 (2010).
- Prieur, Cha. 'Des géographies queers au-delà des genres et des sexualités ?' *EspacesTemps.net* (2015a).
- . *Penser les lieux queers : entre domination, violence et bienveillance: Etude à la lumière des milieux parisiens et montrealais*. Thèse, Université Paris-Sorbonne, 2015b.
- Revenin, Régis. 'Les études et recherches lesbiennes et gays en France (1970-2006)'. *Genre & Histoire* (2007).
- Sibalis, Michael. 'L'arrivée de la libération gay en France. Le Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire (FHAR)'. *Genre, sexualité et société* 3 (2010).
- . 'Mai 68 : le Comité d'Action Pédérastique Révolutionnaire occupe la Sorbonne'. *Genre, sexualité et société* 10 (2013).

Staszak, Jean-François. 'La Géographie'. *Épistémologie des sciences sociales*. Επιμέλ. Jean-Michel Berthelot. 1re έκδ. Paris: Presses Universitaires de France, 2012. 77–116.

Tamagne, Florence. 'Histoire comparée de l'homosexualité en Allemagne, en Angleterre et en France dans l'entre-deux guerres'. *Actes de la recherche en sciences sociales* 125.1 (1998): 44–49.

Ελληνική

Αλεξανδρή, Γεωργία. "Χωρικές και κοινωνικές μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου". Διδακτορική διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2013.

Αθανασίου, Αθηνά. 'Επιτελεστικές αναταράξεις: Για μια ποιητική της έμφυλης ανατροπής'. *Αναταραχή Φύλου. Ο Φεμινισμός και η Ανατροπή της Ταυτότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2009.

---. 'Gender Trouble: Η Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτική μετά την Αποδόμηση της Ταυτότητας'. *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές, 2007. 189–218.

---, επιμ. *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος, 2006.

Βαΐου, Ντίνα. 'Πόλη και Πολίτες: Η καθημερινή ζωή και το 'δικαίωμα στην πόλη''. *Η Βιώσιμη Πόλη*. Επιμέλ. Μιχάλης Μοδινός και Ηλίας Ευθυμίου. Αθήνα: Στοχαστής & ΔΙΠΕ, 2000. 204–216.

---, επιμ. *Στενές επαφές φύλου, σεξουαλικότητας και χώρου. 7 Κείμενα του Γιώργου Μαρνελάκη*. Αθήνα: futura και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2014.

---. 'Ταυτότητες/Ετερότητες γυναικών στην πόλη'. *Μετα-τοπίσεις. Φύλο, διαφορά και αστικός χώρος*. Επιμέλ. Σάσα Λαδά. Αθήνα: futura, 2009. 143–152.

---. 'Φεμινιστικές προσεγγίσεις στην Ανθρωπογεωγραφία'. *Ανθρωπογεωγραφία. Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος*. Επιμέλ. Θεανώ Τερκενλή, Θεόδωρος Ιωσηφίδης, και Ιωάννης Χωριανόπουλος. Αθήνα: Κριτική, 2007. 178–199.

Βαΐου, Ντίνα, και Μαρία Μαντουβάλου. 'Επιλεκτική αναδρομή στη μελέτη της πόλης μετά το 1968'. *Σύγχρονα Θέματα* 2 (2001): 121–137.

Βαΐου, Ντίνα, και Κωστής Χατζημιχάλης. *Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλατζάς, νήσος, 2012.

Butler, Judith. *Αναταραχή Φύλου. Ο Φεμινισμός και η Ανατροπή της Ταυτότητας*. Επιμέλ. Βενετία Καντζά. Μετάφρ. Γιώργος Καράμπελας. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2009.

Γκότσης, Δημήτρης και Αχιλλέας Πλιάκος. "Διαδίκτυο και επαυξημένος χώρος". Εργασία στον Τομέα III: Αρχιτεκτονική Γλώσσα, Επικοινωνία & Σχεδιασμός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2013.

Γιαννακόπουλος, Κώστας, και Γιάννης Γιαννιτσιώτης. 'Εισαγωγή: Εξουσία, αντίσταση και χωρικές υλικότητες'. *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια/Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2010. 11–57.

Goffman, Erving. *Στίγμα*. Μετάφρ. Δήμητρα Μακρυνιώτη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001.

- Ιωσηφίδης, Θεόδωρος. *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. 1η. Αθήνα: Κριτική, 2008.
- Καντζά, Βενετία. 'Περπατώντας αγκαλιασμένες στους δρόμους της Αθήνας: Ομόφυλες σεξουαλικότητες και αστικός χώρος'. *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού*. Επιμέλ. Κώστας Γιαννακόπουλος και Γιάννης Γιαννιτσιώτης. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια και Πανεπιστήμιο Αιγίου, 2010. 195–225.
- Κnox, Paul, και Steven Pinch. *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*. Επιμέλ. Θωμάς Μαλούτας. Μετάφρ. Γωγώ Αλεξανδρή. Αθήνα: Σαββάλας, 2009.
- Λαδά, Σάσα. 'Εισαγωγή. Φύλο και χώρος: Αρχικές προσεγγίσεις και νέα ερωτήματα ή μεταξύ ορατών και αοράτων'. *Μετα-τοπίσεις. Φύλο, διαφορά και αστικός χώρος*. Επιμέλ. Σάσα Λαδά. Αθήνα: futura, 2009. 15–31.
- Lefebvre, Henri. *Δικαιώμα στην Πόλη*. Μετάφρ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης. Αθήνα: Κουκίδα, 2007.
- Λυκογιάννη, Ρούλη. 'Από τις 'γυναίκες' στο 'φύλο' και στις γυναίκες ξανά: (επανα)προσδιορίζοντας τις αναλυτικές κατηγορίες στις φεμινιστικές προσεγγίσεις της πόλης'. *Μετα-τοπίσεις. Φύλο, διαφορά και αστικός χώρος*. Επιμέλ. Σάσα Λαδά. Αθήνα: futura, 2009. 125–141.
- Soja, Edward. 'Σε διαφορετικούς χώρους: Τι είναι ριζικά νέο στη νέα πολιτισμική πολιτική'. Μετάφρ. Μυρτώ Χατζημιχάλη. *Γεωγραφίες 1* (2001): 11–24.
- Χαλκιά, Αλεξάνδρα. 'Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης'. *Σώμα / Φύλο / Σεξουαλικότητα. ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*. Επιμέλ. Άννα Αποστολέλλη και Αλεξάνδρα Χαλκιά. Αθήνα: Πλέθρον, 2012. 215–249.

Πηγές από το Διαδίκτυο

- Antolin, Alexandre κ.ά. 'Rapport sur l'homophobie 2016'. *SOS Homophobie*. 2016, <https://goo.gl/EVZp2R>. Τελευταία πρόσβαση 28.02.2017.
- Cantos, Aline. 'La nuit tombée, le Paris lesbien se porte bien'. *Konbini*. 26 Ιουνίου 2015, <https://goo.gl/IT26oC>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.
- Garcia, Luis-Manuel. 'An alternate history of sexuality in club culture'. *Resident Advisor*. 28 Ιανουαρίου 2014, <https://goo.gl/wnY9o5>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.
- Girard, Quentin. 'Lesbiennes, c'est par où les sorties ?'. *Libération*. 10 Απριλίου 2012, <https://goo.gl/E9g88v>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.
- Juhasz, Alexandra. 'One Feminist Online Media Mantrafest'. *Feminist Online Spaces*. 14 Οκτωβρίου 2011, <https://goo.gl/NW6oHj>. Τελευταία πρόσβαση 01.02.2017.
- Le Breton, Marine. 'Alors que les lieux lesbiens se sont rarifiés, les soirées organisées par le collectif Barbi(e)turix rassemblent de plus en plus'. *Le HuffPost*. 20 Μαρτίου 2015, <https://goo.gl/xDWq3q>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.
- . 'Comment s'affirmer lesbienne dans un monde majoritairement hétérosexuel?'. *Le HuffPost*. 13 Οκτωβρίου 2013, <https://goo.gl/rjproaQ>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.
- Lestrade, Didier. 'Le Pulp: The Politics of Dancing'. *Red Bull Music Academy*. 1 Ιουνίου 2016, <https://goo.gl/xHOu6G>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Pascual, Julia. 'Gay Pride : les lesbiennes en quête de visibilité'. Le Monde. 27 Ιουνίου 2015, <https://goo.gl/DFIdqu>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Rabouille, Basile. 'Nuit : la notion de milieu gay est-elle dépassée ?'. Radio-Londres. 18 Νοεμβρίου 2016, <https://goo.gl/zU3Efb>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Sarratia, Géraldine. 'Les clubs mythiques (3/7): le Pulp, une nouvelle identité lesbienne'. Les Inrocks. 17 Ιουλίου 2011, <https://goo.gl/n3ZrGz>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Scott, Joan W. 'The Veil and the Political Unconscious of French Republicanism'. Orient XXI. 27 Απριλίου 2016, <https://goo.gl/tr8kp4>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Βίντεο

Clerval, Ann και Pauline Brunner. "Table ronde 1: " Ville, genre et homophobies "" Quelle place pour les lesbiennes dans la ville ?". *YouTube*, δημοσιεύτηκε από το Université Bordeaux Montaigne, 20 Δεκεμβρίου 2012, <https://goo.gl/dEvBRr>.

"Pulp Gay-Pride 1998". *YouTube*, δημοσιεύτηκε από fisorpulp, 12 Απριλίου 2007, <https://goo.gl/yGbgfv>.

Ιστοσελίδες ΛΟΑΤΚ ενδιαφέροντος

Lez Community, <https://goo.gl/rA1QHg>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Lez Go Out, <https://goo.gl/fzl3o3>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Yagg, <https://goo.gl/GEG4nH>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Revue Well Well Well, <https://goo.gl/Jc0siU>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Jeanne Magazine, <https://goo.gl/MwsbUL>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

SousLaLuxe Webzine, <https://goo.gl/kXrYZK>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Ιστοσελίδες ομάδων

Barbi(e)turix, <https://goo.gl/K8J8hM>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Collectif Fukthename – fuktn, <https://goo.gl/BYKWpN>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

"Collectif "Les lesbiennes dépassent les frontières." *Coordination Lesbienne en France*, <https://goo.gl/snzxP5>. Τελευταία πρόσβαση 24.01.2017.

Ginettes Armées Troisième Lieu, <https://goo.gl/DzDZmN>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Groupe Asile et Femmes, <https://goo.gl/Bvt803>. Τελευταία πρόσβαση 24.01.2017.

"Lesbiennes of color : y'a de quoi RALer !" *Féministes radicales*, <https://goo.gl/ceH7EW>. Τελευταία πρόσβαση 24.01.2017.

Popin Gays, <https://goo.gl/9VogTh>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Queer Paris, <https://goo.gl/43ZFFx>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Soirées Prima - Prima Events, <https://goo.gl/v01vYh>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Ιστοσελίδες φεστιβάλ

Les Femmes S'en Mêlent, <https://goo.gl/f6PIrj>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Queer Week, <https://goo.gl/3NlIqJ>. Τελευταία πρόσβαση 21.12.2016.

Quand les lesbiennes font du cinéma, <https://goo.gl/x5yQXa>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Sydney Gay and Lesbian Mardi Gras Festival, <https://goo.gl/mBbk2z>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2107.

Πηγές για τις φωτογραφίες

Buzz Feed, <https://goo.gl/7JsGL8>. Τελευταία πρόσβαση 27.01.2017.

Creative Class Struggle, <https://goo.gl/76pUOI>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Dangerous Minds, <https://goo.gl/gRdRE6>. Τελευταία πρόσβαση 27.01.2017.

Julien Nonnon, <https://goo.gl/1XF5aD>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

La Boîte à Frissons, <https://goo.gl/X5t3Ar>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Lesbotruck+, <https://goo.gl/kG6B1o>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Rare Historical Photos, <https://goo.gl/cgnqF7>. Τελευταία πρόσβαση 22.01.2017.

Υλικό για το ευρετήριο όρων

QueerTrans, <https://goo.gl/OdRq4X>. Τελευταία πρόσβαση 21.01.2017.

Diversitas, <https://goo.gl/ckjN2U>. Τελευταία πρόσβαση 21. 01.2017.

Νεοφώτιστου, Χριστίνα. «Οι βασικές έννοιες του φύλου». 10%. Ιανουάριος-Μάρτιος 2008, <https://goo.gl/tT7Lbs>. Τελευταία πρόσβαση 21.01.2017.

Καμμένα Σουτιέν, <https://goo.gl/deaqYk>. Τελευταία πρόσβαση 21.01.2017.

Ευρετήριο όρων

Δανείζομαι τους περισσότερους και εμπλουτίζω μερικούς «ορισμούς» από: α) το διαδικτυακό booklet «Τρανς «ορισμοί» και όροι» της ομάδας QueerTrans, καθώς και την πρωτότυπη εκδοχή του από τον/την Jack Skelton, β) το διαδικτυακό booklet «Τα πάντα για το φύλο» της ομάδας Diversitas, γ) το άρθρο «Οι βασικές έννοιες του φύλου» από το περιοδικό 10% και δ) το γλωσσάρι της φεμινιστικής ιστοσελίδας *Καμμένα Σουτιεν*²¹:

Αμφισεξουαλικότητα: Ο όρος αναφέρεται στα άτομα τα οποία ελκύονται σεξουαλικά και συναισθηματικά από άτομα και των δύο κυρίαρχων φύλων.

Asexual: Άτομα τα οποία δεν νιώθουν σεξουαλική έλξη.

Butch - Femme: Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο όρος butch προσδιορίζει όχι μόνο cis-λεσβίες, αλλά και ομο/αμφισεξουαλικά ή τρανς άτομα τα οποία οικειοποιούνται τα στερεοτυπικά ανδρικά χαρακτηριστικά σύμφωνα με την παραδοσιακή πατριαρχική αντίληψη. Αντίστοιχα femme είναι όποιος/α αναλάβει τα γυναικεία χαρακτηριστικά. Οι δύο όροι μπορούν επιπλέον να προσεγγιστούν ως επιτελέσεις περιστατικών ρόλων που αναλαμβάνουν τα άτομα και οι οποίοι μπορούν να αλλάξουν, μετατοπιστούν και αντιστραφούν ανα πάσα στιγμή,

Cisgender: Ένα πρόσωπο του οποίου η έμφυλη ταυτότητα του ταυτίζεται με το βιολογικό του φύλο.

Γκέι [Gay]: Όρος που χρησιμοποιείται συνηθώς για να περιγράψει τους άνδρες που έλκονται συναισθηματικά και σεξουαλικά από άλλους άνδρες. Στις λατινογενείς γλώσσες ο όρος «gay» σημαίνει χαρούμενος,η.

Dyke: Ο όρος αναφέρεται στις αρρενωπές λεσβίες. Χρησιμοποιείται συχνά για να μειώσει το άτομο, αλλά μπορεί να υιοθετηθεί από τις ίδιες τις λεσβίες ως όρος ενδυνάμωσης [empowerment] σε μία προσπάθεια να αποβάλουν το αρνητικό στίγμα που φέρει ο όρος. Στα γαλλικά μεταφράζεται ως «Gouine».

Female To Male (FTM): Είναι ένα αρκτικόλεξο που σημαίνει από θηλυκό σε αρσενικό. Ο όρος αυτός αντικατοπτρίζει την κατεύθυνση μετάβασης από το ένα φύλο στο άλλο.

Genderfuck: Είναι η προσπάθεια κάποιου να στείλει εσφαλμένα μηνύματα όσον αφορά το

²¹ Για τους συνδέσμους βλ. την ενότητα της βιβλιογραφίας.

βιολογικό του φύλο συνήθως μέσω της ένδυσης. Αυτός ο όρος ή ταυτότητα συνδέεται συχνά με περιφρόνηση για τα δυαδικά πρότυπα του φύλου, και το άτομο συνήθως επιδεικνύει συνδυασμό ακραίων ρόλων και των δύο φύλων.

Gender Non-conforming: Ένας όρος που συχνά χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις μυριάδες των ατόμων που παρουσιάζουν μη τυπικές συμπεριφορές φύλου σε μόνιμη ή περιοδική βάση (μπορεί να περιλαμβάνουν, αλλά δεν περιορίζεται σε αυτά, bigenders, gender benders, genderfuckers, genderqueers, άνδρες, γυναίκες και transgender άτομα).

Genderqueer: Ένας όρος ο οποίος αναφέρεται σε άτομα ή ομάδες που προβληματίζουν τις ηγεμονικές έννοιες του βιολογικού φύλου, του κοινωνικού φύλου και των επιθυμιών σε μια δεδομένη κοινωνία. Οι Genderqueers διαθέτουν ταυτότητες που ξεφεύγουν από την ευρέως αποδεκτή σεξουαλική διχοτόμηση. Οι Genderqueer αντιλαμβάνονται το κοινωνικό φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό ως αλληλοεπικαλυπτόμενα και διασυνδεδεμένα.

Intersex: Είναι τα άτομα που γεννήθηκαν με τα γεννητικά όργανα που έχουν χαρακτηριστικά και των δύο φύλων και τα άτομα που διαφέρουν από το γενετικό (XX, XY κλπ...) φύλο τους. [...] Το Intersex κίνημα επιδιώκει να σταματήσει περιττές χειρουργικές επεμβάσεις και ορμονοθεραπείες οι οποίες προσπαθούν να εξομαλύνουν τα βρέφη στο κυρίαρχο «αρσενικό» και «γυναικείο» φύλο. Ο όρος ερμαφρόδιτος έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για να αναφερθεί στα Intersex άτομα, αλλά θεωρείται πια κοινωνικά βεβαρημένος όρος λόγω των μυθικών, ψυχιατρικών, και κλινικών προεκτάσεων του.

ΛΟΑΤΚΙΑΠ+: Επικαιροποιημένο αρκτικόλεξο τα άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ως λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφισεξουαλικοί/ές, τρανς, κουήρ, ίντερσεξ, ασέξουαλ, πανσέξουαλ και για ό,τι άλλο δεν εμπίπτει σε κάποιες από αυτές τις κατηγορίες.

Πανσέξουαλ: Άτομα τα οποία ελκύονται από ανθρώπους ανεξαρτήτως σεξουαλικής ταυτότητας ή ταυτότητας φύλου. Ο όρος συχνά συγχέεται με την αμφισεξουαλικότητα, ωστόσο τα πανσέξουαλ άτομα δεν αποδέχονται την ύπαρξη των δύο κυρίαρχων φύλων.

Transgender: Είναι πολύ γενικός όρος και μπορεί να περιλαμβάνει πολλούς ανθρώπους: θηλυπρεπείς άντρες, αρρενωπές γυναίκες, butch και femme λεσβίες, στρέιτ ή γκέι, drag king και drag queen που χρησιμοποιούν το κοινωνικό φύλο ως πολιτική δήλωση ή ως ψυχαγωγία, τρανσέξουαλ άτομα, κ.λπ. Ο όρος transgender δεν έχει καμία σχέση με τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Έχει να κάνει με το μπέρδεμα και την υπέρβαση των εξωτερικών, κοινωνικών χαρακτηριστικών του φύλου, δηλαδή με την τυπική ανδρική και γυναικεία συμπεριφορά.

Παράρτημα

Τετράδιο επισκέψεων

Ημερομηνία

Παρασκευή 22.01.2016

Μέρος και Εκδήλωση

Le Bar'Ouf

La Mutinerie

Κυριακή 24.01.2016

Gaîté Lyrique

Προβολή: The Last Lesbian Bars

Είσοδος: 7€ στο πλαίσιο του Φεστιβάλ

Τρίτη 28.01.2016

UPEC

Workshop: Les Indésirables et la Ville

Παρασκευή 29.01.2016

Le 22 m2 – Chez toi ou Chez moi

Κυριακή 07.02.2016

à la Folie

Je Hais les Dimanches – Thé Dansant Interlope*

Είσοδος: δωρεάν έως τις 18.00, μετά 7€

Πέμπτη 11.02.2016

La Bellevilloise

Au Commencement Était Le Queer

Είσοδος: δωρεάν

So What

Πέμπτη 18.02.2016

Gibus Club

FILS DE VENUS + JEUDI OK #3

Είσοδος: δωρεάν με προϋπόθεση την εγγραφή στην guest list

Τετάρτη 24.02.2016

UPEM

Ομιλία: Eric Fassin «Tendre la main, refuser les oppressions»

Πέμπτη 25.02.2016

Centre LGBT Paris Île-de-France

Συνάντηση: Senioritas

Παρασκευή 04.03.2016

Quartier Général

Le Kidnapping « La Dame Noir »

Είσοδος: 10€

Δευτέρα 21.03.2016

Sciences Po

Φεστιβάλ: Queer Week 2016

Πέμπτη 24.03.2016

Sciences Po

Φεστιβάλ: Queer Week 2016

Σάββατο 26.03.2016

Freegan Pony

	Φεστιβάλ: Queer Week 2016
	Espace Pierre Gardin
	Flash Cocotte
	Είσοδος: 8€ πριν τα μεσάνυχτα, 12€ μετά
Κυριακή 27.03.2016	Le Réservoir
	Entre2 (εκδήλωση λεσβιακής ομάδας μπάσκετ)
	Είσοδος: 15€ προπώληση, 18€ επί τόπου
Σάββατο 02.04.2016	Le Trabendo
	Soirée de clôture du festival LES FEMMES S'EN MÊLENT #19
	Είσοδος: 18€ από τις 19.30 και μετά, 12€ από τη 01.00 και μετά
Πέμπτη 07.04.2016	Ecole du Louvre
	Ημερίδα: Géographies queers : corps, performance et militantisme
Παρασκευή 08.04.2016	La Mutinerie
	Soirée de lancement Lesbotruck
	Είσοδος: δωρεάν
	3W
Κυριακή 17.04.2016	Le Yono
	Soirée de lancement Queer Paris
	Είσοδος: προαιρετική για την ενίσχυση της πρωτοβουλίας Queer Paris
Πέμπτη 21.04.2016	Pigallion
	JEUDI OK - Mansfield.TYA Cigale Aftershow
	Είσοδος: Δωρεάν με την επίδειξη του εισιτηρίου της συναυλίας που είχε προηγηθεί ή με την εγγραφή στην guest list. Διαφορετικά: 10€
Σάββατο 23.04.2016	La Machine du Moulin Rouge
	WET for Me - Hot Spring Edition
	Είσοδος: 13,5€ προπώληση, 16€ μετά τη 01.00 επί τόπου
Τρίτη 26.04.2016	Le Cinquante
Σάββατο 28.05.2016	Les Souffleurs
	SOUFF #05 – Sneaky Productions
	Είσοδος: δωρεάν
Τετάρτη 01.06.2016	Rosa Bonheur
	Kidnapping “le Rosa”

Σάββατο 04.06.2016	<p>Είσοδος: δωρεάν</p> <p>La Java</p> <p>Trou aux Bitches</p>
Παρασκευή 10.06.2016	<p>Είσοδος: 10€</p> <p>La Station – Gare des Mines</p> <p>Week-end d’ouverture de la Station</p>
Πέμπτη 16.06.2016	<p>Είσοδος: 10€</p> <p>Point Ephemere</p> <p>Launch Party Baribi(e)turix Fanzine #19</p>
Τρίτη 28.06.2016	<p>Είσοδος: δωρεάν</p> <p>Fontaine des Innocents</p> <p>Πορεία: Pride de Nuit</p>
Σάββατο 02.07.2016	<p>Φεστιβάλ Υπερηφάνιας 2016 – Παρίσι [Marche des Fiertés 2016 – Paris]</p>
Σάββατο 09.07.2016	<p>Alternateev.56</p> <p>Sneaky Sneaky I 30 but not too trashy</p> <p>Είσοδος: 10€</p>

Ερωτηματολόγιο

(Ιδία μετάφραση στην ελληνική γλώσσα)

Μέρος πρώτο

- 1.1. Όνομα ομάδας;
- 1.2. Ημερομηνία δημιουργίας;
- 1.3. Κύριες δραστηριότητες;
- 1.4. Πώς επικοινωνείτε με το κοινό;
- 1.5. Πως προσδιορίζετε την ομάδα σας σχετικά με το ακρωνύμιο ΛΟΑΤΚΙΑ+ ?

Μέρος δεύτερο

- 2.1. Η ομάδα σας διοργανώνει εορταστικές βραδιές;
- 2.2. Πότε και γιατί ξεκινήσατε να διοργανώνετε βραδιές;
- 2.3. Πόσες φορές ετησίως;
- 2.4. Ποια είναι η μέση ηλικία που συχνάζει στις βραδιές σας;
- 2.5. Υπάρχει κάποιο αντίτιμο εισόδου; Αν ναι, μπορείτε να μου πείτε τη μεγαλύτερη και μικρότερη τιμή;

Μέρος Τρίτο

- 3.1. Που έλαβαν μέρος οι τελευταίες βραδιές που διοργανώσατε; Θα μπορούσατε να μου αναφέρετε το διαμέρισμα και το όνομα του χώρου;
- 3.2. Βάσει ποιων κριτηρίων επιλέχθηκε/επιλέχθηκαν ο/οι παραπάνω χώρος/οι;
- 3.3. Πιστεύετε ότι αυτός ο χώρος αποτελεί μία ζώνη άνεσης και ασφάλειας για τις λεσβίες και κουήρ γυναίκες;
- 3.4. Οι βραδιές απευθύνονται σε όλους και όλες; Είναι φιλικές προς το ετεροσεξουαλικό κοινό;
- 3.5. Ποια είναι η γνώμη σας για την ανάμειξη του κοινού όσον αφορά στις βραδιές που απευθύνονται σε ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα;
- 3.6. Πιστεύετε ότι οι βραδιές που διοργανώνετε ενισχύουν την ορατότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών στο δημόσιο αστικό χώρο του Παρισιού και γιατί;
- 3.7. Κατά τη γνώμη σας, γιατί τα άτομα επιλέγουν τις βραδιές που διοργανώνετε;

Ξεχωριστή ερώτηση για την ομάδα *Barbi(e)turix*:

Πρόσφατα ξεκινήσατε τη διοργάνωση βραδιών εκτός Παρισιού, πιο συγκεκριμένα στη Lyon και στη Lille. Θα μπορούσατε να μου πείτε γιατί επιλέξατε αυτές τις πόλεις;